

XII KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

ANGYAL MIKLÓS
ÁRKOSSY ISTVÁN
BALÁZS GÉZA
BEZSENYI TAMÁS
BÍRÓ BÉLA
BORCSA JÁNOS
CSEKE PÉTER
JÁNOSI ZOLTÁN
JUHÁSZ JUDIT
LŐRINCZE LAJOS
MÁTÉ LÁSZLÓ
MINYA KÁROLY
NAGY L. JÁNOS
NAGY MIKLÓS KUND
NYIRI PÉTER
PÉNTEK JÁNOS
SAS PÉTER
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

7

III. FOLYAM
2018.
JÚLIUS

ANYANYELV ÉS IRODALOM

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXIX/7. • 2018. JÚLIUS

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ • Két madármítosz, A szitakötő (versek)	3
PÉNTÉK JÁNOS • Határtalan anyanyelvi mozgalom	6
JUHÁSZ JUDIT • Az anyanyelv: örömforrás	12
BALÁZS GÉZA • Régi-új utakon A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága	17
MINYA KÁROLY • Nyelvstratégia és nyelvművelés	25
NAGY L. JÁNOS • A magyar nyelv testőrgárdája	33
MÁTÉ LÁSZLÓ • Kazinczy elkötelezettségében. A CSEMADOK hét évtizedes nyelvvédő küzdelme	37
NYIRI PÉTER • A magyar Weimar. A Magyar Nyelv Múzeuma első évtizede	42
CSEKE PÉTER • Költők – nyelvőrségben. Kosztolányi, Dsida, Páskándi	47
■ TOLL	
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ • Velünk volt és velünk is marad	54
BORCSA JÁNOS • A jelen súlya	57
NAGY MIKLÓS KUND • Lélekbe vágó, katartikus emlékeztető	59
MOLNÁR JUDIT • Siralmas váradi énekek	63
■ HISTÓRIA	
BEZSENYI TAMÁS – ANGYAL MIKLÓS • A mikrotörténelem kriminalisztikai olvasata	67
■ FORRÁSKÖZLÉS	
Lapok az Anyanyelvi Konferencia történetéből. Lőrincze Lajos levele, Cseke Péter feljegyzései	78
■ VILÁGABLAK	
BÍRÓ BÉLA • Asszimiláció vs. együttélés	83
■ MŰHELY	
BALÁZS GÉZA • A magyar nyelv hete	92

■ MŰ ÉS VILÁGA

JÁNOSI ZOLTÁN • „Hold, víz, éj metszéspontjában” 97

■ KÖZELKÉP

SAS PÉTER • A kolozsvári Angol Olvasó Kör 103

NAGY ÉVA • A magyar nyelv és kultúra diák-olimpikonjai 106

■ TÉKA

DEMÉNY PÉTER • Egy költőtárgy megtisztítása (*Sasszé*) 109

PÉNTÉK JÁNOS • Apróka eszponkák Frumószából 111

PÉTER ÁRPÁD • Három kötet, egy világ 114

LAKATOS ALIZ • Mi múlik az ékezeteken? 116

ANTAL RÓBERT-ISTVÁN • A Kádár-korszak szürke (agrár)eminenciása 118

KISS JÚLIA • Hát őrzője vagyon én a testvéremnek? 123

■ ABSTRACTS 126

■ TÁMOGATÓINK NÉVSORA 127

■ KÉP

ÁRKOSSY ISTVÁN

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Tiszteletbeli elnök: DEGENFELD SÁNDOR

Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem) ■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), RIGÁN LÓRÁND (filozófia, a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON

■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, EGYED PÉTER, ILIA MIHÁLY, KOVÁCS ANDRÁS, POMOGÁTS BÉLA, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap, a bukaresti Művelődési Minisztérium, a Kolozs Megyei Tanács és az Amerikai Magyar Koalíció – Cultural Foundation for Transylvania

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; <http://epa.oszk.hu/00400/00458>; e-mail: korunk@gmail.com

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés díja 60 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 0036-303-499-151, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com

■ Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
KÉT MADÁRMÍTOSZ
(Szemadám György madarai)

A madáristen fia

Harmadfű csikókoromban egyszer
a turáni síkon vagy Pohjolában
az enyéimtől elkódorogva
rejtelmes vizekre vitt a lábam
a napkorong már ereszkedőben
vörösből visszaváltott ezüstre
a tótest tán ettől megborzongott
megemelkedett sötétlő tükre

egy felszálló madár zúzta széjjel
nyugalmát felhőnyi volt szárnya
az eget illendően megkerülte
s ránehezült az alkonyló tájra
nyomában suhogó kék nyalábok
vörös lidércek keletkeztek
szeme átható reflektorában
a démonok láthatókká lettek

a teremtet világ delejezetten
bámult a látvány galléron fogta
s az embertől érintetlen tájon
felsusogott a bizalom bokra
s amint arccal a földnek forduló
óriáskócsag leszállni készült
két lábra állva fogadtam volna
de szemem két ablaka elsötétült

ám szíve szívemmel összedobbant
s én hozzája hasonlónvá lettem
mire havait az ég leszórta
finom tollpihék lepték a testem
iszonyú módon megéheztem ő
mellkasát feltépve etetni kezdett
a madáristen fia volt mondom
a teremtmények között a legszebb.

A holdmadár

Az elfajzott ember nem tud repülni
lassan már lelke is földönfutó
elméje kihagy a vére szunnyad
kristályá épül szemében a só

hanem amikor lepihen végre
de zsibongó aggyal nem alhat el
a holdmadár halkán beoson érte
s keblébe idegen lelket lehel

ő emeli már megfáradt testét
nyílnak előtte a téglafalak
a vityebszki éjben lebegett ígyen
ama bozontos Chagall-alak

elhúz a kémények sűrűjében
a tornyok baglyaihoz beköszön
s csodájára hogy visszahuhognak
bimbót bont arcán a gyermeköröm

s előző életét kezdi lapozni
szárnyas lény volt ő is valaha
járta a tengert Afrika földjét
s ha verte a vágy csak egyre haza

de szakadozik a közvetítés
az álomszolgáltatás most marad el
az emberi lény leszáll az ágyról
csordultig a hólyag mennie kell

a holdmadár figyelme bicsaklik
karmából a kavics messze gurul
elrúgja magát a való világtól
keservvel krúgatva visszavonul

holdanyja mindétig hazavárja
a kudarcra szép álorca kerül
s ha felsír az ember néhai párja
emlékek fátyla mögé menekül.

Rokkant fűz borul a folyóra,
vízen landol a szikkadt levél.
Maga a csónak és a vitorla,
lenge lelkével bajmol a szél.

Kék szitakötő száll a levélre,
precízen ölő kis légi vadász.
Ha szűnyog, apró legyeцske lennék,
látására kitörne a frász.

Nyugi, nyugton az öldöklő ösztön.
A potrohvég kényesen alámerül,
hogy a petéknek ágyat keressen,
s árad a derű már féktelenül.

De megfeneklik a pille csónak,
mint ama bárka a bazalthegyen.
Utasa felszáll, így látja jónak,
nem köti ígéret, engedelem.

Csak az embernek mérve az útja,
kordában nyelve, pányván szíve.
Mentsége, hogy még megvan a lelke,
s küldheti vágyainak elibe.

Ősz a tavasszal nem jöhet össze:
köztük a nyár, meg köztük a tél.
Balga alapoz házat a löszre,
s szerelme lázában félrebeszél.

Lám, mily eszelőst gondolok én is:
óhajtom vissza a szitakötőt.
Tündéri párja hogyan lehetnék,
át hogy verhetném e ribanc időt?

PÉNTEK JÁNOS

HATÁRTALAN ANYANYELVI MOZGALOM

**Az anyanyelvi
mozgalmat az a szándék
indította el, hogy
bővítse a nyelvi tudást,
tegye érzékennyé
a nyelvközösséget
az igényes és tudatos
nyelvhasználatra...**

A nyelvi szabadság élménye

■ Az évfordulók, saját életünk fordulói, azaz az idő, folyamatosan visszatekintésre készítetik az embert. Az időnek persze más a perspektívája, ha a nyelv életét nézzük, és más, ha az egyes emberét. A kettő mégsem egészen más, különösen ha hitelt adunk annak a tetszetős szemléletnek, amely szerint nincs is más nyelv, csak az, ami bennünk van, az emberben van. A nyelv mégis túléli az egyes embert, másokban, gyermekeinkben, azokban, akik utánunk jönnek. A nyelvközösségben, amelynek léte összefonódik a nyelv létével. Ezért sem lehet közömbös számunkra: kaptuk, továbbadjuk, de hogyan: milyen helyzetben, milyen állapotban? Túlléphet-e, túlléphet-e a nyelvközösség a határokon, vagy éppen maga hoz létre új, belső határokat?

Ilyen gondolatokkal mentegetem magam, magunkat annak igazolására, miért fordítottunk annyi időt, energiát az anyanyelvi mozgalomra, miért hoztuk létre és működtetünk intézményeket, miért utazunk, miért írunk. Nekem személyesen több okom van erre, tanárként, magyar nyelvészként is ezt kell(ett) tennem. Mivel felnőtt életem, szakmai életem első fele az 1990 előtti időben telt el és éppen fele azt követően, úgy érzem, hitelesen tanúsíthatom a nyelvi szabadság akkor, 1990-ben bekövetkezett katartikus élményét. A nyelvi megalázottság után a nyelvi méltóságot igényelhettük, és úgy érezhettük, tehetünk is érte valamit. Nekem ugyan frissen megválasztott tanszékvezetőként bőven

volt dolgom magyarságtudományi munkaközösségeink és szakjaink építésével, de pozícióm révén annak felelősségét is éreztem, hogy a nyelvi és szakmai elszigeteltségből is kitörve keressük a kapcsolatokat. Ez a szándék kölcsönös volt már akkor, bennünket is kerestek: az első hónapokban közel száz rangos egyetemi oktató jelentkezett, hogy szívesen jönné hozzánk vendégelőadóként. Ebből sérődések is lettek, egyszerre nem jöhettek.

Miközben én a rám zúdult szakmai tennivalóimmal voltam elfoglalva, mások, a romániai magyar irodalom, művelődés legismertebb személyiségei a kisebbségpolitikában vállaltak vezető szerepet. A nevek ismertek: Domokos Géza, Markó Béla, Sütő András, Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos és mások. Ez így volt természetes, hiszen a kisebbségpolitika jelentős mértékben nyelv- és művelődéspolitika, annak elérése, hogy az anyanyelv korlátozás és megkülönböztetés nélküli használatának legyenek meg a törvény által is biztosított terei és intézményei. Az anyanyelvet tanító pedagógusok, a nyelv vizsgálatával foglalkozó nyelvészek közelebből látták és látják a dolog másik oldalát: azt, hogy nem elég az anyanyelvűség programja. Nemcsak az fontos, hogy magyarul beszélhessünk, hanem az is, milyen maga a nyelv, mi történik vele és benne, milyen a közösség nyelvhasználata, nyelvi kultúrája. Az anyanyelvi mozgalmat az a szándék indította el, hogy bővítse a nyelvi tudást, tegye érzékennyé a nyelvközösséget az igényes és tudatos nyelvhasználatra, aminek a kétnyelvűség körülményei között különös jelentősége van. Nem kétséges, hogy ennek kulcseleme az anyanyelvi oktatás és az anyanyelv oktatása.

Intézményesülés, határokon átívelő intézmények

■ Közben – részben szintén tanszéki helyzetemnél fogva – engem is megkerestek volt tanítványaim, amikor 1992-ben anyanyelvi versenyek és táborok szervezésében már korábban is jeleskedő Kovászna megyei magyartanárok létrehozták az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségét. Ott voltam az alapítók között, az első időszakban társelnöke, tiszteletbeli elnöke voltam (Tulit Ilona, majd Zsigmond Győző mellett), 1997-től pedig elnöke lettem. Már a nevében is jelezni kívántuk, hogy a magyarországi Anyanyelvápolók Szövetségéhez hasonló szervezetet alapítunk, ezért lemondunk arról, ami jogilag amúgy is reménytelen lett volna, hogy a kétszáz évvel korábbi Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság utódjának tekintsük magunkat. Ennek a történelmi kapcsolatnak az ápolását mintegy ráhagytuk a később Kolozsváron létrejött Georgius Aranka Társaságra. Az AESZ alapító közgyűlésén 1992. március 27-én Kovásznán többen ott voltak a budapesti ASZ képviselőjében (felvidéki vendégünk is volt), Bánffy György elnök üdvözlését Kerekes Barnabás közvetítette. Az indulásban már határozottan benne volt az a szándék, hogy lépjünk át a határokon, minél több szállal kapcsolódjunk az anyanyelvi mozgalom magyarországi, Kárpát-medencei szervezeteihez, rendezvényeihez. Az AESZ lett aztán az erdélyi anyanyelvi mozgalom fő intézménye, a 20 éves évfordulón, 2012-ben, történetét, működését könyvben foglaltuk össze ezzel a címmel: *Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv. Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában.*

A kapcsolatkeresés és kapcsolatépítés többsíkú és többirányú volt. Tanszékeinknek természetes partnerei lettek a magyarországi és a távolabbi magyarságtudományi tanszékek. Fontos integráló intézménynek bizonyult ezen a síkon a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság (ma: Nemzetközi Magyarságtudomá-

nyi Társaság). Tagja voltam ugyan már indulásától (1977), de csak 1991-ben találkozhattam vele, vehettem részt először a kongresszusán, Szegeden. Öt év múlva a római kongresszuson alelnökké választottak, ez a megbízatás tíz évig tartott: Jyväskylä (2001) át Debrecenig (2006). Ennek már kezdettől a tanszék nemzetközi kapcsolatainak építésében láttam hasznát (tanszékünknek is akkor Magyar filológiai tanszék volt a neve), sok kiváló hungarológussal ismerkedtem meg, a Társaságnak életre szóló személyes élményeket, barátságokat köszönhetek. Noha én ezt már jóval korábban szorgalmaztam, 2011-ben értük el azt, hogy a Társaság Kolozsváron tartsa a VII. Hungarológiai Kongresszust nagy nemzetközi részvétellel.

Az Anyanyelvi Konferenciát 1990 előtt csak hírből ismertük. Tudtuk, hogy neve ellenére ez egy anyanyelvi intézmény, egy mozgalom, hogy köze van a Magyarok Világszövetségéhez. Tőlünk azért is távolabb állt, mert elsősorban a Nyugaton, főleg az Amerikában élő magyarok anyanyelvének megtartását tűzte ki célul. Ezt szolgálták a magyarországi nyári programok nyugati magyar fiatalok részvételével és azok az oktatási anyagok, tankönyvek is, amelyeket ez a szervezet kiadott. Tudtuk, hogy Bárczi Géza volt az első elnöke, azt is, hogy őt Lőrincze Lajos követte. Lőrinczét pedig mindenki ismerte a rádióból, hozzánk Kolozsvárra személyesen is ellátogatott, magam a debreceni nyári egyetemen ismerkedtem meg vele még a hatvanas évek végén. Közeli nem követhettünk, inkább csak hallottunk róla, mint sok minden másról is abban az időben, értesültünk róla, hogy 1989-ben a VI Konferencián, Kecskeméten, majd 1990-ben védnökségi ülésen történt meg a nagy változás, programként jelent meg az a szándék, hogy a mozgalmat kiterjesztik a Kárpát-medencei magyarságra is. A változás jeleként Kecskeméten még Pozsgay Imre, a védnökségi ülésen már Göncz Árpád és Jeszenszky köszöntötte a résztvevőket. A vezetése is átalakult a 60 tagú választmánnyal, egyenlő képviselettel a két határral, az országhatárral és a nyelvet terület határával megosztott három magyar világból (anyaország, kisebbségek, nyugati diaszpóra), a kultúra minden számottevő területét átfogó szakbizottságok is alakultak. Társelnökként választották Pomogáts Bélát, a határokon kívül, kisebbségben élők képviseletében Gál Sándort (Csehszlovákia), a nyugati magyarság részéről pedig Nagy Károlyt (USA). A védnökség is új tagokkal bővült, szintén Gál Sándorral, a kárpátaljai magyarok képviseletében Dupka Györggyel. A magyarországi tagok közé bekerült Csoóri Sándor és Komlós Attila, aki akkor még a *Reformátusok Lapja* szerkesztője volt. Erdélyből, mintegy jelképesen, az Előkészítő bizottságba beválasztották Köteles Pál nagyváradi író, aki már a hetvenes évektől Magyarországon élt, és az *Erdélyi Magyarság*ot szerkesztette.

1992-ig, az esztergomi, VII. Konferenciáig a mozgalom kiterjesztése inkább csak szándék volt. Mi erdélyiek ott jelentünk meg először, és már nagyobb csapatban, az AESZ képviseletében rajtam kívül jelen volt Tulit Ilona és Zsigmond Győző. Kántor Lajos is velünk volt, bizonyára a legismertebb és a legtájékozottabb volt közülünk. Euforikus volt a hangulat, az egymás vállalásának, elfogadásának a hangulata. Meg is kérdeztem az akkori vezetőktől: tudják-e, mit vállalnak magukra, amikor közössé teszik a mi nyelvi, kisebbségi problémáinkat? Mi magunk sem tudtuk, mi következik. Korábbi talányos nevét is itt értelmezte először az Anyanyelvi Konferencia azzal, hogy hozzátoldta mai nevét: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Nemzetközi másféle értelemben volt, mint a Nemzetközi Filológiai Társaság, hiszen itt mind magyarok voltunk, tehát nemzetiek, de különböző állampolgárságú magyarok. Ahogy Nagy Károly mond-

ta: nemzetközi magyarok. Tagadhatatlan azonban, hogy a mozgalom végre átvált mindkét határon, az ország és a nyelvterület határán és minden további határon is. A politikai megosztottságon is? Akkor úgy tűnt, azon is. Noha mi nem tudtuk, milyen belső feszültségek miatt kellett eltávolodnia a Magyarok Világszövetségétől. A mozgalom intézményi önállósulását természetesen támogattuk. Pomogáts Béla, a Lőrincze után megválasztott új elnök ideális közvetítő volt, amíg lehetett, és fáradhatatlan utazónak bizonyult. A mozgalom mozgalmassá és mozgékonyvá vált. Itt lettek Pomogáts Béla társelnökei: Gál Sándor, Kántor Lajos, valamint Lázár Oszkár svédországi egyetemi tanár Nyugat-Európából és Nagy Károly egyetemi tanár az Egyesült Államokból. Alelnököt is választottak Kolczonay Katalin tanár, újságíró személyében.

Az AESZ alapító tagjaként és a kolozsvári tanszék vezetőjeként akaratlanul is részesévé váltam ennek a mozgalomnak: ott voltam az évenkénti választmányi üléseken, részt vettem a szakbizottságok munkájában, utaztam Pomogáts Bélával és a többi, felejtethetetlen társsal, a nyugatiakkal, a felvidékiekkel és a délvidékiekkel, az újabb háborút átélő horvátországiakkal, a szlovéniaiakkal. Erdélyben Pomogáts Bélának és Kántor Lajosnak köszönhetően rendszeressé váltak az évenkénti Szabédi Napok, a Felvidéken, Kassán a Kazinczy Napok, Fábry Napok... Birtokba vettük azt, amit szolgálnunk kellett: a magyar kultúrát.

1996, a VIII. az egi Konferencia éve újabb jelentős változásokat hozott. Számomra máig részben ismeretlen okok miatt, szinte puccsszerűen, az új választás mellőzte Kolczonay Katalint, aki az előző években még lelke volt a mozgalomnak. Komlós Attila vette át a helyét. A vezetők kapcsolatainak és a pillanatnyi konjunktúrának köszönhetően a Társaság kiemelt költségvetési támogatáshoz jutott olyan mértékben, hogy székházat is vásárolhatott a főváros szívében, a Rákóczi úton. Engem erdélyi társelnöknek választottak, és ebben a megtisztelő funkcióban megmaradtam közel két évtizedig, a legutóbbi, 2015-ös nagyváradai Konferenciáig. Talán azért is, mert viszonylag hosszú időn át a szűkebb vezetőségben én voltam az egyetlen nyelvész. Számomra a legfontosabb az volt, hogy nyelvi kérdésekben a Társaság maradjon meg szakmailag elfogadható keretben, ne menjen bele se az áltudományos nyelvészkedés csapdáiba, se a nyelvművelés idejétmúlt purizmusába. Az anyanyelvi mozgalomnak bátorítónak kellett lennie a nyelvhasználatban, és a nyelvi műveltség gyarapítását kellett szolgálnia. Ilyen jelszavaink voltak: „Nem őrizni: használni kell a nyelvet!”, „A nyelv nem szent cél, hanem szent eszköz!” És az is fontos volt, hogy közösen szervezhessük tartalmas rendezvényeinket, anyanyelvi táborainkat. A legemlékezetesebb talán az a nemzetközi anyanyelvi tábor volt, a világ minden részéből származó nagyszámú magyar fiatal részvételével, amelyet Kolczonay Katalinnal és a Svájcból hazatért öregcserkész Fáth Lajossal szerveztünk 1994 augusztusában az erdélyi anyanyelvi táborok hagyományos színhelyén, a Kovászna fölötti Kommandón.

A mi szempontunkból a mozgalom legjobb, legeredményesebb időszaka 1992 és 2012 között volt. A csúcstól éppen az ezredfordulós marosvásárhelyi konferencia volt az új évezred esélyeinek bizakodó latolgatásával és Sütő András megnyitóbeszédével a Kultúrpalotában. Ő józanul, nem titkolt keserőséggel rajzolta meg az erdélyi nyelvi tájak körképét, sorolva a naponkénti veszteségeket. A nyelvi tévesztés láttán ő nem volt bizakodó.

2012-től a mozgalom, maga a Társaság meggyengült (nem csupán finanszírozásban), és úgy érzem, a Társaság programjai is mintha ezt jeleznék, gyengült a mozgalom Kárpát-medencei hatása, jelenléte, a súlypontja pedig egyre inkább

Magyarországra szűkül. Ez is azt példázza, hogy az ügyet vállaló személyek elkötelezettsége, felelősségérzete fontosabb, mint maga az intézmény. Nostalgizásnak tűnhet, amikor a magyar nyelv és a magyar kultúra művelésének előző nagy nemzedékére emlékezem. Már két nagy nemzedék váltotta egymást a közel fél század alatt. Személyes, baráti kapcsolatba kortársaimmal kerülhettem, az 1990 utáni második nemzedékkel, közülük név szerint is említve a következőket: Pomogáts Béla, Nagy Károly, Görömbei András, Sárközy Péter, Szőrényi László, Gál Sándor, Dupka György, Máté László, Mézes Rudolf, Csörgits József, Fazekas Tiborc, az erdélyiek közül: Kántor Lajos, Bodó Barna, Cseke Péter, Gálfalvi Zsolt és Gálfalvi György.

Az anyanyelvi versenyek kiterjesztése

■ Amikor 1990 után a magyar nyelv beszélői kölcsönösen megismerhették egymás nyelvhasználatát, anyaországiak a kisebbségiekét, kisebbségiek az anyaországiakét, az első benyomás az volt, és ezt a nyelvészek, nyelvművelők egy részének véleménye is megerősítette, hogy ezek a nyelvváltozatok eltávolodtak egymástól. A vészes szétfejlődés utólag nem igazolódott ugyan be, és több tényezőnek köszönhetően a közeledésük is megindult. Azt viszont emiatt is fontosnak tartottuk az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségében, hogy az erdélyi tanulókat is eljuttassuk azokra a magyarországi versenyekre, amelyeknek ott már több évtizedes hagyományuk volt. Ez az anyanyelvi mozgalom sajátos területe volt, Magyarországon minden ilyen verseny országos döntőjének megvolt az emblemikus helyszíne: a Kazinczy-versenyé a győri Kazinczy Gimnáziumban, a nyelvhelyességi versenyé Széchalom közelében, Sátoraljaújhelyen, az Implom József helyesírási versenyé az Erkel Gimnáziumban Gyulán, később a felső tagozatosok (V–VIII. osztályosok) Simonyi Zsigmond-versenye Budapesten. A versenyek szakmai háttérét az Anyanyelvápolók Szövetsége biztosította, az oktatási minisztérium hivatalosan is szervezte, támogatta.

Itt nálunk szintén volt egy hagyományos verseny, székelyföldi helyszíneken, ezt a sajátos, nyelvi és műveltségi versenyt Zsigmond Győző tanárkollégáival alakította ki még a nkolcvanas években: ez a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő (KAV). Ez nem egyéni, hanem csapatverseny, és mindhárom oktatási tagozatra kiterjed. 1992-től ennek szervezése részévé vált az AESZ programjának, döntője az AESZ évi fő rendezvényén, az Anyanyelv Napjain zajlik, évenként változó helyszínen. Az utóbbi években a KAV szereplői közül a kicsik a legkelkesebbek, az alsó tagozatosok (9-10 évesek), létszámban is ők vannak a legtöbben, akiket gyermeklapjaival, a több mint tízezer példányban megjelenő *Szívárvánnyal* és a *Napsugárral* a főszerkesztő Zsigmond Emese (óvónők és tanítónők népes csapatával) már egészen kicsi koruktól megfertőz a nyelv szeretetével: rajongóivá válnak anyanyelvüknek.

Az anyaországi versenyek erdélyi megfelelői rendre alakultak 1992 után. Lelkes tanárok a magyarországiak mintájára nálunk is beszédköröket szerveztek saját iskoláikban, 1995-től nagy hatású összefogó szerepet töltött be a Duna Televízió Nyelvőrző műsora, amelyet Matula Ágnes szervezett. Az első szervezett döntőkre az 1993. évi kiírás alapján 1994-ben Székelyudvarhelyen, a KAV-val párhuzamosan került sor, 1995-ben Nagynyeden. A versenyek legjobbjai már részt vettek a győri és a sátoraljaújhelyi Kárpát-medencei, „nemzeti” döntőkön (néhány alkalommal magam is elkísértem őket). 1996-tól 2004-ig ezeknek a ver-

senyformáknak a szervezését az AESZ társszervezeteként létrejött kolozsvári székhelyű Aranka Társaság vette át (2004-ben a Georgius Aranka Társaság hivatalosan is önállósult). Ennek a versenynek a helyszíne azóta is a kolozsvári Apáczai Gimnázium, a döntő szervezői az iskola mindenkori magyar szakos tanárai. A versenyek egybekapcsolásában annak is fontos szerepe volt és van, hogy tanárkollégáink felkészítésébe, a versenyek zsűrizésébe, az ezekkel kapcsolatos szakmai tanácskozásokba magyarországi barátaink is bekapcsolódtak, tőlünk pedig szintén ott lehettek a magyarországi döntők zsűrijében.

Szintén már 1993-ban legjobb gimnazistáinkat (középiskolásainkat) az Implom József Helyesírási Versenyre is eljuttathattuk Gyulára. Ennek erdélyi döntőjét 2009 óta a sepsiszentgyörgyi Mikes Gimnázium vállalta magára. Az általános iskolások Simonyi Zsigmondról elnevezett helyesírási versenyének döntője Kolozsváron van, a Brassai Gimnáziumban.

A jó szándék jelének is tekinthettük, hogy a magyarországi döntőkön a mieink hosszú ideig külön kategóriában, a „határon túliak” kategóriájában szerepeltek. A jó szándék mégis zavart bennünket, nem éreztük az igazi elfogadást, azt, hogy a szervezők a határon túli diákokat egyenrangúnak tekintenék az anyaországiakkal. 2012-ben értük el az „egyenrangúságot”. És az erdélyi tanulók, a legjobbak kiváló eredményei jelzik, hogy nem igényelnek külön besorolást. Jobban érzik magukat, a tanáraik is, ha vállalhatják az azonos feltételeket.

Még csak annyit a magunk megnyugtására, mivel saját oktatási hatóságainkra, a minisztériumra és a tanfelügyelőségekre, sokféle panasszal élhetünk, de 2007 óta a román szakminisztérium „hivatalosnak” tekinti és támogatja az anyanyelvi versenyeket, magyar képviselői jelenlétükkel is megtisztelnék bennünket. Akkor ezt államtitkárként Kötő Józsefnek sikerült elérnie. Ő volt az, aki elismerte és elismertette, hogy a versenyek nemcsak a versenyeket jelenti, hanem a folyamatos készülést, a figyelmet a diákok számára, a verseny mint rendezvény pedig mindig szakmai tanácskozás, „továbbképzés” is a jelen levő tanítók, tanárok számára.

Sokféle, jórészt ismert oka van annak, hogy a nyelvterület peremén, a külső régiókban fölmagasztosul, szentséggé válik az anyanyelv. Elsősorban veszélyeztetettsége miatt van így, és ez a beszélők és a nyelvközösség identitását, méltóságát érinti. Ezzel a fölmagasztosulással nincs mindig összhangban a nyelvvelasztás az oktatás tekintetében, az igényesség és tudatosság a nyelvhasználatban, a nyelv vállalása a mindennapokban legalább a meglévő jogi keretek közt. Az anyanyelvi mozgalomnak éppen abban lehet továbbra is szerepe, hogy legalább a fiatalok közelítsék egymáshoz az ünnepeket és a hétköznapiakat, a szimbolikus fölértékelést és a pragmatikus leértékelést.

JUHÁSZ JUDIT

AZ ANYANYELV: ÖRÖMFORRÁS

„Anyaméh
anyaöl
anyaszültmeztelen
anyatej
anyaföld
anyanemzet
anyaország
anyaszentegyház ...

akár egy vers, mondhatnánk a litániás sorolásra”

NAGY GÁSPÁR

■ A körünkől fájdalmasan korán eltávozott, immár örökifjú Kossuth-díjas költő, a Magyar Művészeti Akadémia posztumusz tiszteleti tagja az ezredfordulón írta ezt a *Vigília* hasábjain. Majd így folytatta: „S még legalább kétszer ennyi gyönyörű anya-előtagú vagy abból képzett szót írhatnék ide, melyekhez kivételes lelki tartományok kapcsolódnak azok körében, akiknek nyelven szólok. Akik megértik és maguk is éltetik ezt a nyelvet. Anyanyelvüket. Minden nyelv, függetlenül attól, hogy mekkora népesség használja, életeti vagy alakítja, képes arra, hogy valós párbeszédbe kezdjen a Világgal. S ha a Világgal társalkodik: titkokat nyitogat és őriz egyszerre.”

Örömforrás-e az anyanyelv az életedben? – a nyelvművelő mozgalomról szólva olykor ezzel a kérdéssel fordulok ifjú hallgatóimhoz. Csodálkozás, alig titkolt elnéző mosoly a válasz. A nyelv sajátjuk, olyan magától értetődő természetességgel a tulajdonuk, akár a levegő. Az öröm más kategória. Legfeljebb a hasznosság jöhet szóba, de az is inkább az idegen nyelvek birtoklásakor. Az árnyalt, kifejező, gondolatgazdag közlés, az értés és a megértetés tiszta öröme ke-

...nyelvünket
„nem féltetni kell,
hanem sokkal jobban
szeretni...

véssé foglalkoztatja legtöbbjüket, pedig a kommunikáció és a kapcsolatteremtés első helyen szerepel korosztályuk értékrendjében. A digitális térben persze. Hogy anyanyelvünk – Dobos László felvidéki író szavaival – „örökölt vagyunk”, ezt csak az ünnepek szófordulataiba illő fogalomnak vélik. Tapasztalják, hogy a társadalmi sikerességnek napjainkban nem feltétele a műveltség, az érvényesüléshez nincs szükség a tradíciókhoz való ragaszkodásra, így a tudatos nyelvhasználat sem tartozik a világos és belsőleg átélt értékek világába.

Ahol a szabad nyelvhasználat napi küzdelmek tárgya, ahol a magyar nyelvű oktatás jogáért: iskolákért, egyetemekért újra és újra harcolni kell, ahol a kisebbségek anyanyelvi szabadsága – a legkülönbözőbb tiltásokkal és megfélemlítésekkel – kisszerű politikai játszmák eszközévé silányodhatott; ahol csaknem száz esztendeje örlik a peremlétre kényszerített kisebbségek önérzetét, ott felőrlődik a patriotizmus, a hagyomány megtartó ereje, felőrlődik a remény is. Folyamatos tehát anyanyelvünk térvesztése szerte a Kárpát-medencében, a veszélyeztetettség pedig szinte kitapintható a peremrégiókban élők közösségeiben. Ezeken a tájakon bántó naivitás volna az anyanyelvről mint örömforrásról kérdezősködni. Pedig a nyelvművelő mozgalom legfontosabb feladatának tartjuk: rávilágítani az anyanyelv értékeire s minden lehetséges eszközzel segíteni az anyanyelvükhöz ragaszkodó Kárpát-medencei magyarokat.

Erős kötelék fűz össze bennünket több évtizede már. Az 1989-ben megalakult anyaországi Szövetségre testvérszervezetként számíthat az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, immár 1992 óta, hasonlóképpen a kárpátaljai, a felvidéki és a délvidéki beszédművelők közösségei is. Szívesen idézek Péntek János professzornak, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége elnökének 2007-ben, szervezetük megalakulásának tizenötödik születésnapján elmondott *Otthon a nyelvben* című beszédéből, hiszen azóta egy újabb évtizednyi közös munka eredményei erősítik, hitelesítik akkori összegzését: „Úgy gondoljuk, részünk van abban, hogy a nyelv belső mozgásában a korábbi, közel egy évszázados távolodás után a közeledés ideje következett el: a Kárpát-medencei magyarság nyelvi, kommunikációs közösséggé vált... Mindennél fontosabb azonban az, hogy ez alatt a közel egy emberöltőnyi idő alatt a fiatalok ezreit-tízezeit avathattuk be az anyanyelv bűvös körébe, a magyar kultúrába. És fiatalok új nemzedéke került be pedagógusként a magyar közoktatásba, közülük nagyon sokan az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége szakmai köréhez is csatlakoztak. A szakmabeliek, a nyelvészek körében is ott vannak már a fiatalok az idősebbek mellett, akik folytatják és megújítják, korszerűbbé és hatékonyabbá teszik elődeik munkáját. És ez az új nemzedék is tudatában van annak, hogy a nyelvet megtartó közösség és a közösséget éltető nyelv sorsa elválaszthatatlan egymástól.”

Péntek János pontosan szólt a feladatokról is: „Az állami hovatartozásban, felekezetiiségében megosztott magyarság számára a nyelv az együvé tartozás és az azonosságtudat alapja. Az identitásmegőrzés legfőbb feltétele a nyelv megtartása. Éppen ezért minden magyar közösségben szükség van a nyelv karbantartására, a követhető nyelvi minta felmutatására, szükség van a szabályozottság és a helyesség érvényesítésére, szükség van a teremtő nyelvi erők működtetésére, a tudatosság és a nyelvi hűség erősítésére.”

Nem hagyhatjuk magára a nyelvet, ezt ismerték fel a nagy elődök is, élükön Kazinczyval, akik a nyelvet elsősorban mint eszközkészletet és szabályrendszert gazdagították. A nemzeti gondolat formálódásának és küzdelmeinek idején a latinnal szemben sikerült hivatalossá tenni a magyar nyelvet. (Ennek em-

lékére a Magyar Országgyűlés által ellenszavazat nélkül szentesítve, az 1844. évi II. törvénycikk elfogadásának napján, 2011 óta november 13-án ünnepeljük a magyar nyelv napját. A Pesti Vigadó történelmi épületében megrendezett anyanyelvi gálaműsorok immár az anyanyelvi mozgalom kiemelkedő és örömteli eseményei.) A magyar nyelvért folytatott évszázados küzdelmek után a mi korunkban már inkább a nyelvet formáló ember felé fordult a figyelem. De még lépünk egy kissé vissza az időben, s ne hagyjuk említés nélkül Kodály Zoltán nagy hatású kiállítását sem anyanyelvünk közüggé tétele mellett, aki zeneszerzőként és pedagógusként egyaránt határozottan és cselekvően foglalkozott nyelvünk állapotával. 1937-ben messze hangzóan „megfújta kürtjelét” a magyar kiejtés romlásának megfékezése érdekében. „Ha nyelvünk harangszavát repedtfa-zékká engedjük zúlleni, ne csodálkozzunk, ha elmerülünk a népek tengerében” – mondta, erősen féltve magyarságunkat az idegen, elsősorban a német nyelv torzító hatásaitól. Kodálynak kivételes szerepe van abban, hogy tekintélyes, emberségükben is nagyszerű művészek, nyelvtudósok, irodalomszervezők és tanárok vállalták, tették munkásságuk részévé az anyanyelv védelmét, formálását, etikai és nevelő szerepének, tudományos vagy éppen szimbolikus értékeinek a megismertetését. Kodály javaslatára rendezték meg egyébként a budapesti bölcsészkaron az első szép kiejtési versenyt, amelynek győztese az akkor még egyetemi hallgató Lőrincze Lajos lett. S Kodály biztatta az ifjú nyelvészt a Magyar Rádióban azután hosszú-hosszú évtizedekig sikeres előadás-sorozat, az *Édes Anyanyelvünk* elindítására is. A múlt század harmincas éveiben gyökerezik tehát az a nyelvművelő mozgalom, amely változó erővel és változó eszközökkel napjainkban is él és hat a Kárpát-medence közösségeire. A harmincas-negyvenes évek tevékenységét a Lőrincze Lajos által „nyelvtisztításnak” nevezett munkálkodás jellemezte, és „tevékenysége főként arra irányult, hogy a nyelvünkben lévő, nyelvünkbe szivárgó németesség ellen küzdjön”. Arról is szólt Lőrincze, hogy „A nyelvművelés célja, tartalma nem örök és változatlan, hanem idő és hely függvénye: mindig az adott társadalom szükségletei határozzák meg legidősebb feladatait.” A 20. század második felében pedig az a feladata, hogy „elősegítse, biztosítsa a kapcsolatteremtés, a kommunikáció pontosságát, felfedje a zavar okát, s gondoskodjék a hiba kiküszöböléséről, megszüntetéséről”. Ez a cél vezérelte Péchy Blankát is, amikor 1966-ban létrehozta a Kazinczy-díj Alapítványt, reménykedve a közvélemény hatásos serkentésében, „hogy hű ápolói legyenek a szép magyar beszédnek.” Az Alapítvány létrehozásában fontos szerepet játszott Lőrincze Lajos, aki mindvégig hűséges szövetségese volt a művésznő harcaiban; akárcsak Deme László, Bencédy József, dr. Kovács Dániel, Wacha Imre és még sorolhatnám a meghatározó nyelvész-társakat, de rendkívül nagy szerepe volt a mozgalom kiszélesedésében a Magyar Rádióknak és sajtóknak is. Fájlaljuk, hogy napjaink tömegkommunikációjában már alig-alig mutatkozik meg a nyelvi normateremtés igénye; sajnos az értelmiségi elit mintaadó szerepe és felelőssége is hiányzik közéletünkéből.

Lőrincze, Deme és Péchy Blanka munkásságának eredményeként, az általuk elindított mozgalomból megszakítás nélkül működő, máig élő és sikeres versenyek sarjadtak. Több mint ötven éve a Kazinczyról elnevezett „Szép magyar beszéd” versenyen mérik össze tudásukat a középiskolás diákok, s a Kazinczy Ferenc gimnázium kezdeményezésére a legjobbak Győrben rendezendő döntőn bizonyíthatják képességeiket, s nyerhetik el jutalmukat, a Kazinczy-érmet. (Bár csak a sajtó is kellő nyilvánosságot adna e versenyeknek, s annak a ténynek,

hogy a legjobbak között évek óta ott szerepelnek a határon túli fiatalok is, hiszen e nemes vetélkedés időközben kiterjedt a határon túli magyar középiskolásokra is, no meg a hazai általános iskolák tanulóira és a pedagógusjelöltekre is. 1973 óta a szövegalkotás és a nyilvános előadás próbájaként él az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny, a döntőnek a kezdetektől Sátoraljaújhely városa ad otthont, szellemi atyja és lelke Kováts Dániel. A diákok, pedagógusok és „civil” érdeklődők köréből pedig országos hálózata formálódott a „Beszélni nehéz!”-szakköröknek. Atyai szeretettel irányította közösségüket Deme László professzor szinte halála pillanatáig, tőle vette át a stafétabotot nagy hozzáértéssel és odaadással Kerekes Barnabás tanár, Szövetségünk alelnöke. De ne hagyjuk figyelmen kívül az általános iskolások Simonyi Zsigmondról s a középiskolások Implom Józsefről elnevezett versenyét s a Kossuth Lajos szónokverseny is méltán sikeres rendezvényeit sem. A diákoknak, szakkörvezetőknek és nyelvészeknek rendezett nyári táborok, tanácskozások, konferenciák sorát, az általunk kiadott könyvek számát is nehéz lenne akár csak vázlatosan is számba venni. (Nagy büszkeségünk Arany János háromkötetes költő szótárának kiadása, Beke József gyémántdiplomás tanár heroikus munkájának köszönhetően az Arany János emlékévkben Balázs Géza professzor mutatta be a hiánypótló munkát.) Külön fejezetet érdemelne az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat vagy a TIT-tel közösen rendezett „magyar nyelv hete” nagy múltú előadássorozat felidézése, amelynek életre hívásában és működtetésében főszerepet vállalt Grétsy László nyelvész. Elkötelezettségét mutatja, hogy Bánffy György első elnökünk halála után vállalta az Anyanyelvápolók Szövetségének vezetését, az utóbbi esztendőknben pedig tiszteletbeli elnökként segíti munkánkat. Nagy tisztelete és mozgósítóereje van mozgalmunkban a különböző elismeréseknek is. Rangos kitüntetésként tartja számon a közvélemény hosszú évtizedek óta a Lőrincze-díjat, fontos szerepet tölt be mozgalmunkban a Kazinczy-díj és -emlékérem, valamint néhány éve a Maróti István Emlékérem, s reméljük, jó néhány reményteljesen induló fiatal nyelvész pályáját segíti a jövőben a két éve alapított Deme László-ösztöndíj is.

A Kazinczy Társaság alapító elnöke, Szövetségünk tiszteletbeli elnökségének tagja, dr. Kováts Dániel nyugalmazott főiskolai tanár, tudós nyelvész szerint Szövetségünk anyanyelvi kultúránk hasznos szolgálatosaként becsülésre méltó munkát végez: egyszerre vagyunk a szép és a jó terjesztői. „Mert erkölcsi kérdés – Illyés Gyula szavaival jellemkérdés –, hogy miképpen szólunk. Deme professzor is mozgalmunk morális hozadékát tartotta a legfontosabbnak. Egy érték-váltsággal küzdő világban különös jelentősége van annak, hogy jelen vannak, hatnak az anyanyelvápolásnak lelkes osztagai, akik baráti szívvel és közösségi elkötelezettséggel munkálkodnak, küzdelmüket nem fegyverekkel, hanem az öntudatosodás és a példaadás eszközeivel vívják.” Kovács Dániel szavait olvasva még nehezebb megérteni, miért is támadta a nyelvművelést egy időben a nyelvészek egy csoportja olyan nagy hévvel és ingerültséggel. Türelmetlenül kárhoztatták a nyelvi minta ismertetésének, formálásának, megbecsülésének gyakorlatát, azt állítva, hogy mindenki szóljon, beszéljen tetszése, kedve szerint. (A nyolcvanas években a Magyar Tudományos Akadémiának még Beszédművelő Bizottsága is volt. Manapság hiába keresnénk...) De inkább idézem Bencédy József nyelvésznek, az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat akkori főszerkesztőjeként egy évtizeddel ezelőtt írott sorait: „Ha Horger Antal, Gombocz Zoltán és mások úgy gondolták és gondolják, hogy a nyelvtudomány feladata a vizsgálódás, elemzés és leírás, – ez az ő nézetük. Tudományos eredményeikért méltán becsüljük

őket. De ha más nyelvészek (Bárczi Géza, Deme László, Grétsy László és sokan mások) azt tartják, hogy a nyelvtudomány feladata az elemzéssel, leírással együtt a használatra utalás is, ez egy másfajta, ugyancsak tudományos és tiszteletre méltó nézet, s képviselőit méltatlan dolog »a szellemi alvilág álnyelvész harcosainak« bélyegezni.”

A magyar nyelv értékei felismerésének, nélkülözhetetlen versenyképességének, a tudatos és igényes nyelvhasználat társadalmi megítélésének, mozgalmunk erőfeszítéseinek aligha használt ez a méltatlan, érthetetlenül arrogáns támadás. Hogy most mégis kitértem rá, ahelyett, hogy például a biztatóan formálódó, erősödő kapcsolatépítésről szólnék a határon túli és a hazai intézményekkel, a tízéves születésnapját ünneplő Magyar Nyelv Múzeumával, a Honismereti Szövetséggel és TIT-tel, a fontos felhatalmazást kapott Magyar Nyelvstratégiai Intézettel stb., annak oka Balázs Géza nyelvészprofesszor, Szövetségünk alelnöke egyik 1998-as megnyilatkozásában keresendő. Soraiban a nyelvművelés feladataira világít rá a fentiekben még nem említett nézőpontból: „A nyelvművelést a jelenkor nyelvi problémáira legérzékenyebben figyelő, sőt válaszoló »gyorsreagálású hadtestként« is fölfoghatjuk. A tudomány módszere az alaposság, a mérhetőség és ebből fakadóan bizonyos távlatosság. A nyelv azonban napi változásban van: a társadalom igényli, hogy a szakemberektől (esetünkben: nyelvészekről) lehetőség szerint gyors választ kapjon kérdéseire. A nyelvtudományban a nyelvművelők látják el ezt a »gyorssegélyt«: részben tudományos ismeretterjesztést, részben szakmai nyelvi tanácsadást végeznek. Ezzel a munkájukkal a nyelvtudomány társadalmi jelentőségét növelik... Az *Édes Anyanyelvünk* című ismeretterjesztő folyóirat első tizenöt évfolyamának mutatója szerint 1400 új szóra vagy szójelentésre történt utalás; sokszor első utalás a lapban. Tehát a magyar nyelvművelés jelentős eredménye, hogy a nyelv tudatos alakításának lehetőségére fölhívta a társadalom figyelmét, de a nyelvtudomány »kiterjesztésében«, átalakulásában, a külső nyelvtudomány létrejöttében is rendkívül nagy szerepe volt. Végül, de nem utolsósorban a magyar nyelvművelés eredménye az is, hogy a nemzeti kultúra, identitás kérdése is szorosan összekapcsolódott a nyelv kérdésével.”

A nyelvművelés elkötelezettjei vallják és tevékenységükkel hitelesítik, hogy sokunk számára valódi, éltető örömforrás lehet az anyanyelv. Ajándék mindannyiunknak. Sok-sok baráti kapcsolat, mély bizalom, a közösségi lét számtalan lelket erősítő élménye gazdagítja a nyelvművelők mindennapjait. Nagy Gáspár, aki a költészet kimeríthetetlenül színes és gazdag eszköztárával folytatott párbeszédet a Világgal, megszívlelendő üzenetként írta esszéje végén: nyelvünket „nem féltetni kell, hanem sokkal jobban szeretni... Mert csak a szeretet védelmezheti meg és teremtheti újjá az isteni rendelés szerint ajándékkul kapott anyanyelvet.”

BALÁZS GÉZA

RÉGI-ÚJ UTAKON A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA NEMZETKÖZI TÁRSASÁGA

■ Az 1970-ben indult Anyanyelvi Konferenciákból indult mozgalom 1992. február 1-jével Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságaként egyesületi formában is működik. Az elmúlt csaknem ötven évben ez a magyar nyelvi diaszpórákat, szórványokat és tömböket összefogó kezdeményezés sokat változott; de alapvető célját, a magyar nyelv és kultúra egységének megőrzését, terjesztését mindvégig képviselte. A mozgalomnak három fő korszakát különböztethetjük meg: 1) Anyanyelvi Konferencia néven ötévente nagy találkozók szervezése (1970–1992), 2) Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága néven az intézményesülés, a kiteljesedés időszaka (1992–2012), 3) A küldetés megőrzése mellett új utak keresése az anyanyelvi művelődésben (2012).

A kezdetek

■ Magyarországon a szocializmus (szovjet rendszer) időszakában a nemzeti, nemzetiségi kérdés – ami összefonódik az anyanyelvvel, nyelvhasználattal, nyelvi jogokkal – részben tabutéma, részben óvatosan mégis kezelhető ügy volt. A nyelvművelés (az anyanyelv fejlesztése, egyfajta stratégiája) a szocialista elvek és gyakorlat számára kisebb korlátokkal elfogadható volt, ám neuralgikus kérdésnek számított a magyarság szempontjából különösen érzékeny ki-

Rendezvényeinken mindig új arcokat, fiatalokat kértem fel előadásra. Az ilyen elkéréseknek, lehetőségeknek komoly motivációs erejük van.

sebbségi kérdés, valamint a kapitalista világba kivándoroltak (akkor kifejezéssel: „disszidensek”) kulturális és nyelvi helyzete.

E szorító körülmények között némiképpen felszabadítólag hatott a Magyarok Világszövetségéhez kapcsolva 1970-ben elindított anyanyelvi „mozgalom”, amely úgy is felfogható, mint a magyarság szellemi újraegyesítése. Történészeknek kell magyarázniuk, hogy miért vált lehetővé az (első) Anyanyelvi Konferencia megrendezése 1970-ben, a kádári rendszerben. (Az Anyanyelvi Konferencia kezdetben nem volt intézmény, hanem a Magyarok Világszövetsége egyik „rendezvénye”.) Nyilván több oka volt az Anyanyelvi Konferencia (1970) megszületésének. Az egyik az 1968-as nyitás (új gazdasági mechanizmus), amely egyfajta „magyar utat” kívánt meghatározni, s amelybe „belefért” egy kis nemzeti (akkor úgy mondták volna: „haladó hazafiság”) töltet. A másik, mélyebb ok talán a kádári rendszer lelkiismeret-furdalása lehetett: hiszen 1956 elárulása, leverése vezetett az újabb 20. századi tragikus magyar exodushoz. A harmadik ok talán a figyelmetlenség, nemtörődomség vagy taktika: kulturális-nyelvi kérdésekkel a rendszer nem dönthető meg, ki lehet nyitni ezt a szelepet... És még lehetnek további okok is. Például az, hogy a hatalom nem gondolt semmire. Anyanyelvi Konferencia? Miért ne?

Közvetlenül azért mégis voltak valakik, akik személy szerint mozgatták az eseményeket. Az Amerikában élő Nagy Károly professzor, aki nyírségi származása révén levelezni kezdett Váci Mihállyal, akkor országgyűlési képviselővel. A fennmaradt levelezés tanúsága szerint Váci, Nagy Károly sugalmazására, maga szorgalmazta az első Anyanyelvi Konferencia meghirdetését, és állami pénzt is szerzett a 62 külföldi meghívott fogadására. (Ladányi 2002. 79.)

Az Anyanyelvi Konferencia születése és első korszaka (1970–1992)

■ 1970. augusztus 1–15. között Budapesten és Debrecenben (a Kossuth Lajos Tudományegyetemen) megrendezték az I. Anyanyelvi Konferenciát. Ennek indoklását így találjuk egy 1981-ben megjelent kiadványban (a szöveget tehát ebből a „nézőpontból” érdemes értelmezni):

„A modern kor »népvándorlásai«, történelmi vándorlásai során néptöredékek, embercsoportok, egyének sodródtak messze országuktól. Századunk hatvanas éveitől annak lehettünk tanúi, hogy a szakadt családok, egyének őseik és nemzetük múltja felé fordulva s felmérve erőiket tudatosították önmagukban származásukat, népi hovatartozásukat, elkezdték az ősi gyökerekhez vezető út keresését. Ezt tették a világban szétszóródott, illetve a határainkon kívül került magyarok is. Kultúránk, nyelvünk, nemzeti tudatunk legjobb képviselői: Kodály Zoltán, Bárczi Géza, Illyés Gyula, Váci Mihály, Lőrincze Lajos és tanítványaink, követőik pedig Magyarországon formálták úgy a nemzeti tudatot, hogy társadalmunk a távolba került magyarokat továbbra is az egyetemes magyarság részének tekintse.” (Ginter 1981. 7.)

Hiteles emberek voltak az alapítók. Az I. Anyanyelvi konferencia védnökségének elnöke Bárczi Géza, titkára Czidor János lett, a tagok között jeles értelmiségiek voltak. A másodikon (Szombathely, 1973) az elnök Bárczi Géza mellett már ügyvezető elnökként jegyzik Lőrincze Lajost – s a tagok száma is bőven szaporodott. A III. konferencián (Budapest, 1977) Bárczi Géza halála (1975) után elnökké választotta Lőrincze Lajost (titkár: Kerékgyártó László, és ismét jelentősen bővült a tagok száma). A IV. Pécsen (1981. augusztus 2–8.), az V. Veszprémben

(1985), a VI. Kecskeméten (1989), a VII. Esztergomban (1992) volt. Az 1985-ös veszprémi konferenciáról így számolt be L. L. [Lőrincze Lajos] (1985/4: 5.) az *Édes Anyanyelvünkben*:

„Tizenöt évvel ezelőtt ültünk le először tanácskozni »anyanyelvi ügyben« hazai és határainkon kívül élő nyelvészek, írók, irodalmárok, pedagógusok és sok egyéb szakma képviselői: hogyan tudnánk segíteni a szórványban élő magyarságot abban, hogy anyanyelvét, magyar kultúráját őrizze, és utódainak továbbadhassa. Az első találkozást 3-4 évente követte a többi, s mindegyiken volt miről számot adni: milyen nyelvtanulási, nyelvgyakorlási lehetőségeket nyújtottunk idehaza a határainkon kívül élő fiatalok számára; milyen könyveket állítottunk össze a kinti hétvégi iskolák segítségére; hogyan segítettünk a kinti pedagógusok továbbképzésében; milyen segítséget nyújtottunk a magyar kultúra megismertetésében, megszerettetésében. [...] Az elmúlt éveket s a mai helyzetet így jellemezte Czigány Lóránt, az akkor Londonban élő neves irodalomtörténész: »Az anyanyelvi mozgalom első korszaka, a hőskor befejeződött. Tizenöt év hosszú idő. Lassan már a külvilág, a kívülállók is perspektívában látják az anyanyelvi mozgalmat, s munkánk arányait is értékelni tudják.«”

Lőrincze Lajos az 1992. évi esztergomi konferenciáig, tehát 1973. és 1992. között elnökölte (1973–1977 között ügyvezetőként, utána elnökként) a társaságot (pontosabban annak védnökségét). Visszavonulására Pomogáts Béla így emlékezik:

„Tekintettel Lőrincze Lajos hosszan elhúzódó betegségére, elnökünk levélben jelentette be visszavonulási szándékát. A konferencia (VII. Esztergom, 1992. – B. G.) köszönetet mondott Lőrincze tanár úrnak sok évtizedes fáradhatatlan tevékenységéért, és őt a társaság tiszteletbeli elnökének választotta meg, ezt a tisztséget azonban, nagy fájdalomra, már nem sokáig tölthette be, mint-hogy a következő esztendő őszén elhalálozott.” (Pomogáts 2012. 17.)

Az első anyanyelvi konferenciák külföldi, amerikai visszhangjáról Kovács László (2010. 96.), a Purdue University professor emeritusa így számol be:

„[Az egyesült államokbeli közvélemény] (n)agyobbrészt elutasította magát a konferenciát, s a magyar kormány egyfajta politikai sakkhúzásának akarta elkönyvelni. A résztvevők viszont érezték a konferencia jelentőségét vagy a határon túl – és a mi esetünkben a tengeren túl – élő magyarság nyelvi elkülönülése iránt való szakmai és nemzeti érdeklődést. Az előadások és a beszélgetések kötetlenül haladtak, a személyes találkozás pótolta sok mulasztást, s megkísérelte orvosolni azt, amire az évtizedek folyamán addig nem volt alkalom. Tehát a politikai sorompót a nyelv művelése és ápolása lassan fölemelte és az addigi gátlások lassan, szakmailag feloldódni látszottak.”

A második korszak (1992–2012)

■ A magyarországi rendszerváltás (1989/1990) után megváltozott, megnövekedett lehetőségek következtében az Anyanyelvi Konferencia előtt új korszak nyílt. Az esztergomi konferencián részt vevők úgy döntöttek, hogy a „konferencia” állandósul, egyesületté alakul. Ekkor jött létre az Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (AK-MNYKNT) egyesület, mely egy ideig (1995-ig) még a Magyarok Világszövetségének épületében működött, majd a Világszövetségben történt változások hatására kapcsolatát megszakítva elköltözött (előbb a Nándorfejérvári úti bérleménybe, később a mai, Rákóczi

úti önálló székhelyére). A konferenciák sorozata folytatódott: Eger (VIII., 1996), Marosvásárhely (IX., 2000), Révkomárom (X., 2005), majd egy pótkonferencia 2006. augusztus 18-án Budapesten (XI.), végül pedig: Makkosjánosi (Beregszász mellett, XII., 2010). Ennek a konferenciának a zárónyilatkozata részben ismét módosította, a korhoz igazította az AK-MNYKNT irányvonalát:

„A rendszerváltás nyomán bekövetkezett a kultúraváltás és a közösségi létformák újrafogalmazásának korszaka. Újra kell tehát gondolnunk a magyar nyelv és kultúra szerepét a nemzetépítésben. A résztvevők egyöntetű megállapítása szerint A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia feladata olyan szellemi műhely létrehozása, amely megkísérrelheti irányelvek körvonalazását (mind a politika, mind a civil társadalom számára) a nyelv és kultúra nemzetépítő szerepére vonatkozóan. A munkálatok során megfogalmazódtak A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia jövőbeni munkastílusának alapelvei is. Talán szakbizottságok alakítása lenne a járható út, amelyek a kulturális nemzetépítés konkrét feladatainak megoldásában partnerként együtt gondolkodhatnának kormányzati, támogatáspolitikai testületekkel szakágazati stratégiák kidolgozásában. Az anyanyelv és kultúra nemzetépítő szerepének biztosítására, uniós keretben, hozzájárulhatnánk a szubszidiaritás alapelvein nyugvó közösségi autonómiaformák létét közjogilag szavatoló európai normák kidolgozásához. Külön figyelmet követel a Kárpát-medencei szórványok és a nyugati magyar diaszpórák helyzete.

Az oktatás helyzetének áttekintésekor a résztvevők megállapították, hogy az európai oktatási térséghez való csatlakozás folyamatában, közösségeink tudástökéje révén biztosított versenyképessége érdekében, nem elegendő csupán struktúrák átvétele, hanem régiókra alkalmazott támogatási és intézményépítési stratégiákra van szükség, hogy legyőzhessük az olykor jelentkező többségi nemzetállami hegemónikus szándékokat, és kialakíthassuk a közösségi önkormányzatra alapuló teljes körű oktatási, anyanyelvű struktúrákat.”

Új utak keresése (2012–)

■ 2010-et követően a következő konferencia helyszínének Zentát jelölték meg, de a bekövetkező változások miatt a tervek módosultak. 2010 után az MNYKNT rendszeres állami támogatása megszűnt, munkája ellehetetlenült, sem kiadványokra, sem programokra, sem pedig az iroda működtetésére nem maradt forrás. Pomogáts Béla 2012-ben lemondott az elnökségről, és Balázs Géza egyetemi tanárnak adta át a stafétát, kérve, hogy őrizze meg az MNYKNT szép hagyományait, de keressen új célokat, lehetőségeket, fiatalítsa a tagságot. A kritikus helyzetben kötelességemnek éreztem a munka folytatását. Részben azért, mert személyemben és szervezetileg is folytatója vagyok az alapítók, Bárczi Géza és Lőrincze Lajos munkásságának. 2003-tól én vezetem Bárczi Géza 1970-ben alapított tanszékét, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékét, amelynek címzetes egyetemi tanára volt Lőrincze Lajos is. Valamint 1992-től *Tetten ért szavak*, ma pedig már *Édes anyanyelvünk* című rádióműsoromban folytatója vagyok Lőrincze Lajos rádiós nyelvművelő munkásságának. Mindezek mellett tudományos ismeretterjesztő, kultúraszervező munkásságomból adódóan igyekeztem megfelelni Pomogáts Béla kérésének: megújítani az MNYKNT-t.

Felkért tanácsadó testület segíti az elnökség munkáját: Bodó Barna, Dupka György, Gyetvainé Szorcsik Angéla, Koncz Gábor, Ludányi András, Moritz László

ló, Nagy Zoltán, Pomogáts Béla. Pomogáts Béla tiszteletbeli elnök mellett 2015-től két aktív alelnök segíti a munkát: Moritz László és Pusztay János.

S ezek után a terveimről és azok megvalósulásáról szólok.

Először is az egymás mellett párhuzamosan működő, de egymásra nem reflektáló anyanyelvi civilszervezetek összefogására irányult a figyelmem. Személyemben megvolt a kapcsolat, az összeköttetés az 1989-ben alakult Anyanyelv-ápolók Szövetségével (korábban voltam ügyvezetője, jelenleg alelnöke vagyok ennek a szervezetnek) mint az egyik legnagyobb létszámú, minden megyére, sőt a határokon túlra is terjeszkedő egyesülettel. Ez a szervezet adja ki a legnagyobb példányszámú ismeretterjesztő folyóiratot, az *Édes Anyanyelvünket* (1979 óta évi 5 számban), egész évre kiterjedő programsorozata van, jórészt összefogja és működteti a teljes iskolarendszert átfogó anyanyelvi versenyeket: a kisiskolások, a középiskolások és az egyetemisták szépkiejtési, retorikai, helyesírási versenyeit. Korábban az MNYKNT-nek nem volt semmilyen személyes vagy intézményes kapcsolata ezzel a szervezettel, pedig számos területen párhuzamos tevékenységet folytattak. Csak egyetlen példa. Az ASZ mintájára alakult meg az AESZ (Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége), az ASZ-nak az AESZ-szel szoros együttműködése van (rendezvények, táborok), az MNYKNT több AESZ-pályázat lebonyolítója, de nem volt egyéb együttműködés. Az első tervem valóra vált azzal, hogy a két legnagyobb anyanyelvi szervezet 2012-től kezdve összehangolja működését; nagy, nyilvános programjaikat együtt hirdetik meg, sőt közös programokat is rendeznek.

Második tervem az anyanyelvi szervezeteknek a magyar nyelvstratégiába illesztése volt. Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága felkérésére 1996-ban kidolgoztam és közzé is tettem a magyar nyelvstratégiáról szóló gondolataimat. A magyar nyelvstratégia az elmúlt húsz évben bevett fogalommá vált, és fokról fokra erősödött, sőt intézményesedett. 2000-ben létrehoztam a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot, 2006-ban a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát (Manyszi), és három nyelvész kollégámmal 2014-ben a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet (Manysi) mint állami intézményt. A magyar nyelvstratégia fontossága, alapelvei, működésének területei – néhány nyelvész idegenkedése ellenére is – elfogadottá váltak a közéletben. A magyar nyelvstratégia intézményesülése tehát megtörtént, ám a végrehajtásában nagyon fontos szerepe van a társadalmi szervezeteknek: itt kívántam bekapcsolni az ASZ-t és az MNYKNT-t, illetve minden olyan formális vagy informális szervezetet, szerveződést, amely a magyar nyelv hagyományainak őrzését vagy fejlesztését fontosnak tartja. A magyar nyelvstratégia sikerességét bizonyítja, hogy 2017-től az anyanyelvi civilszervezetek közös kormányzati támogatást kapnak (ezt a támogatást az ASZ kezeli, de a kormányhatározatban az MNYKNT is nevesítve van).

A harmadik tervem az MNYKNT kommunikációjának megújítása volt. Egy 21. századi szervezet nem lehet meg a modern technika (internet) nélkül. 1970-től megjelenik a *Nyelvünk és Kultúránk* (rendszerint évi 4 számmal), ám ennek külföldre való postázása az utóbbi években az anyagi lehetőségek megszűnése miatt elmaradt. A NYÉK már nem tudta betölteni azt a fontos szerepet, amiért létrejött: hogy az összmagyarság nyelvi és kulturális fóruma legyen. Az MNYKNT-nek volt egy honlapja, de – ugyancsak az anyagi nehézségek miatt – alig frissült, és semmilyen kommunikáció nem zajlott rajta. Első lépésként (és ehhez nem kellett pénz sem) felfrissítettük az *mnyknt.hu* honlapot, rögtön megindítottuk az *E-NYÉK* című világhálós lapot. Bejegyeztettük az *E-NYÉK*-et a Nemzeti Média- és

Hírközlési Hatóságnál (2013. október 31.). Az *E-NYÉK*-be azonnal fel tudunk tenni írásokat, fényképeket, s ezek értelemszerűen a világ bármely részén azonnal olvashatók is. Az *E-NYÉK*-nek van nyilvános számlálója is: öt év alatt az egyik írásunk látogatottsága meghaladta a tízezret, de egy-két év után anyagaink látogatottsága szinte mindig meghaladja az ezret, némelyik a sokezret. De nem hagytuk abba a hagyományos, nyomtatott alapú NYÉK kiadását sem: új, színes borítóval, diákszerkesztők bevonásával évente kiadunk egy-egy összevont (1–4.) számot, amely lapozható formában elektronikusan is megtekinthető a honlapon (ezeknek az összevont, szerkesztett számoknak a látogatottsága is eléri az ezer főt). 2018-ban tovább fejlesztettük az mnyknt.hu-t (elsősorban a honlap szerkesztői felületét).

Negyedik tervem a fiatalítás volt. Az MNYKNT hagyományos tagsága értelemszerűen a idősebb korosztályból került ki. Szinte minden konferencián és közgyűlésen elhangzott: fiatalítani kell. Egész életemben egyetemen tanítottam, viszonylag jól ismerem az egyetemista korosztályt. Mivel a mai internetes nemzedék pusztán hívószóra, csalogatásra nem mozdul, az elvont értékek iránt nem érdeklődik, más módszerekkel igyekeztem felhívni figyelmüket az MNYKNT-ben folyó munkára. Egyetemista fiatalokat kértem fel cikkírára, és lehetőséget adtam nekik a mi témánkba is tartozó írásaik, tanulmányaik közlésére. Ugyancsak egyetemistákat kértem föl az éves NYÉK szerkesztésére. Rendezvényeinken mindig új arcokat, fiatalokat kértem fel előadásra. Az ilyen felkéréseknek, lehetőségeknek komoly motivációs erejük van. De szervezetileg is igyekeztem az egyetemista korosztályt az MNYKNT-hez kapcsolni. Ehhez kínált alkalmat az a tény, hogy 2012-ben felkértek a Bolyai Önképző Műhely – részben az MTA égisze alatt működő egyfajta egyetemközi szakkollégium – vezetésére. A Bolyai Önképző Műhelyben havonta egyszer találkoznak, és önképző módszerrel, filmek, könyvek, zenék, egyéb műalkotások segítségével mélyülnek el egy-egy témakörben a fiatalok. Ennek a műhelynek kínáltuk találkozási és klublehetőséget a Blaha Lujza téri irodánkban. A fiatalok az önképző tematikán túl kórust, színjátszókört is szerveztek, s ennek is befogadó otthona lett az MNYKNT irodája. A fiatalítás mellett azonban nagyon fontos az MNYKNT-hez hű idősebb tagtársak megtartása, sőt visszahívása is. Ugyanis a korábbi, kissé „pangó” időszakban sokan elmaradoztak a szervezetből.

És ezzel már el is érkeztünk ötödik tervemhez, a programok újraindításához, a rendezvények színesítéséhez. Az MNYKNT programjai korábban már főleg a megszokott határon túli anyanyelvi-irodalmi-művelődési napokhoz való kapcsolódás volt. Ez természetesen ma is fontos, de még fontosabb újabb és újabb kezdeményezéseket indítani. Így határoztuk el, hogy minden év november első hétfőjén Budapesten – lehetőség szerint az adott évhez kapcsolódó tematikával – találkozót (konferenciát) szervezünk. Azért november első hétfőjén, mert október 23-a, valamint a halottak napja kapcsán sokan jönnek ezidőtájt Budapestre, s így egyszerűbben bekapcsolódhatnak a konferenciába. Novemberi konferenciáink tematikája a következő volt:

2013. nov. 4. „Kenyérhéjmagyarok” – Magyar szórványképek, szórványfelfedezők.

2014. nov. 3. Irodalom – nyelv – identitás.

2015. nov. 3. Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015.

2016. nov. 7. 56 gondolat 56-ról. Emlékkonferencia és irodalmi műsor.

2017. nov. 6. Gátszakadás. A Biblia nemzeti nyelveken.

Az éves „nagykonferenciák” mellett további saját kezdeményezésű és az egyesület hatókörén túlnyúló rendezvények:

2015. május 15. Nagyváradi: 13. Anyanyelvi Konferencia.

2015. november 13. Lőrincze Lajos-ülésszak (születésének 100. évfordulóján) a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

2016. május 14. Közép-európai nyelvstratégiai fórum (anyagát kötetben is megjelentette az MNYKNT).

2017. április 28–29. Anyanyelv és oktatás. Magyar tannyelvű pedagógusképzés a Kárpát-medencében.

2017. március 17–19. Szórványbélyeg. A számadattól az emberig. Nemzetközi konferencia.

2017. október 6. Szent László és Nagyváradi – az MNYKNT emlékülése.

Élmény- és esszékonferenciák Széphalomban, A Magyar Nyelv Múzeumában (kapcsolódva az anyanyelvi juniális és a nyelvésztábor rendezvényeihez) – az előadások java része írott formában is megjelent a NYÉK soron következő évkönyvében:

2011. június 18. Nyelv és lélek. Jeles nyelvművelők Kazinczytól Lőrinczéig.

2012. június 16. Étel és nyelv – az országos vadételfőző versenyhez kapcsolódva.

2013. június 22. WS100 – élménykonferencia Weöres Sándor 100. születésnapján.

2014. június 21. Irodalmi nyelvünk szülőföldjén.

2015. június 20. Lőrincze Lajos 100 – esszékonferencia Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulóján.

Ebben az évben kiemelten foglalkoztunk Lőrincze Lajos évfordulója kapcsán volt elnökünk munkásságával. (Egy áttekintés itt olvasható: Balázs Géza 2015.)

2016. június 18. A legnagyobb magyarok... Esszékonferencia Széchenyi István születésének 225. évfordulójához kapcsolódva.

2017. június 23–24. Aranyra hangolva – Arany János emlékkonferencia.

2018. június 23. Esszékonferencia Eötvös József 150 éves népiszkolai törvénye kapcsán.

Ezek mellett két korábbi rendezvénysorozatunk mintájára újakat is indítottunk: 2016-tól Bihari Nyári Egyetem címmel, immár Berettyóújfaluban kívánjuk folytatni a nyári egyetem-sorozatunkat, 2017-től pedig tehetséges határon túli kisiskolásoknak indítottunk olvasótáborot Aranyosapátiban a Falvak Kultúrájáért Alapítvánnyal és a Magyar Olvasástársasággal közösen.

És a folytatás...

■ Az Anyanyelvi Konferenciát és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságát már többször temették, de működése – ahogy láthattuk – 1970-től mégis folyamatos. Egyesületi céljaink ma a következők:

„A világ bármely részében – különösen a kisebbségben – élő magyarság magyar anyanyelvének, kultúrájának, anyanyelvi és kulturális önazonosságának megtartása, művelése, fejlesztése. A magyar nyelv és kultúra védelme, fejlesztése. A magyar nyelv kulturált használatának, közéleti szerepének és használati (nyelvi) jogának bővítése. Más nyelvi-kulturális mozgalmakkal kapcsolatteremtés, összefogás keresése az egyetemes magyar nyelv és kultúra érdekében. A kulturális-nyelvi tevékenység kiterjesztése a társadalom minden rétegére és közösségére (család), bekapcsolva ebbe a szellemi és művészeti élet tagjait, kiemelke-

dő képviselőit is. Együttműködés minden olyan hazai és külföldi intézménnyel, szervezettel, közösséggel, amelynek tevékenységéhez kapcsolódik a magyar nyelvi kultúra művelése, terjesztése, fejlesztése.

Feladatát elsősorban a kulturális élet területén végzi. Tevékenységnek a körébe tartoznak különösen:

- szervezeti kapcsolat ápolása határon túli, valamint a diaszpórában működő magyar kulturális szervezetekkel, különös tekintettel a következő területekre: Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Moldva, Vajdaság, Horvátország, Szlovénia, Burgenland, valamint: Észak-, Nyugat-Európa, Észak- és Dél-Amerika,
- együttműködés tudományos, nevelésügyi, felsőoktatási intézményekkel, amelyeknek feladata a magyar nyelvvel és kultúrával való foglalkozás,
- együttműködés a gazdasági élet szerepelőivel, amennyiben támogatják a kulturális-nyelvi célokat,
- az időszaki tanácskozások és konferenciák szervezése; előadások, konferenciák, pályázatok, mozgalmak támogatása szervezése,
- oktatási és kulturális gyermek- és ifjúsági táborok, tanfolyamok szervezése,
- kül- és belföldi diákcseré-mozgalom támogatása,
- pedagógusok, könyvtárosok, levéltárosok, könyv- és lapkiadók, újságírók és a nemzeti kultúra fenntartását és terjesztését szolgáló szakemberek továbbképzését elősegítő tanfolyamok, találkozók, táborok szervezése,
- szakelőadók kiküldetésének és cseréjének megszervezése,
- tankönyvek és kiadványok (könyvek), a *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóirat, honlap, valamint hírlevél megjelentetése,
- szakmai elemzések (tanulmányok) készítése,
- a nyelvi jogok nyomon követése, népszerűsítése,
- az irodalmi és néprajzi kultúra terjesztése,
- pályázatlebonnyító feladatok végzése határon túli magyar szervezetek számára.
- feladatának tekinti az Egyesület a munkájáról történő tájékoztatást, valamint a magyar anyanyelv és kultúra megtartását, művelését mint alapvető egyéni és kollektív emberi jogot védő tevékenységet is.

Az Egyesület együttműködik minden olyan magyarországi és Magyarország határain túli társadalmi, kulturális, tudományos, egyházi, ifjúsági szervezettel és intézménnyel, amely a magyarság nemzeti érdekeinek, nyelvének és kultúrájának védelmét és fejlesztését tekinti feladatának, vagy azt támogatja.

Az Egyesület abban a meggyőződésben vállalja feladatait, hogy a világ minden részében élő magyarság lelki és szellemi egységének helyreállítását, magyar nemzeti tudatának fejlődését szolgálja.

Törekvéseiben a nemzet iránt érzett és vállalt felelőssége vezérli.

E célokat közhasznú tevékenységként, e tevékenység kielégítését nyereség- és vagonszerzési cél nélkül szolgáló tevékenység folytatását közhasznú egyesület formájában végzi.”

■ SZAKIRODALOM

Balázs Géza: *Lőrincze Lajos életműve és öröksége*. Magyar Nyelvőr 2015. 4. 373–381.

Ginter Károly: *Az anyanyelvi mozgalom első évtizede*. Tankönyvkiadó, Bp., 1981.

Kovács László: *Lőrincze Lajos – a néptanító*. Nyelvünk és Kultúránk 2010. 1. 94–97.

Ladányi András: *Nyírségi tanítók kezdeményezték az Anyanyelvi Konferenciát. A nyugati magyarság és Váci Mihály*. Nagy Károllyal beszélget Ladányi András. Nyelvünk és Kultúránk 2002. 1. 77–83.

L. L. [Lőrincze Lajos]: *Anyanyelvi konferencia – Veszprém*. Édes Anyanyelvünk 1985/4. 5.

Pomogáts Béla: *Búcsú egy műhelytől. Visszatekintés a történelemre. (Lőrincze Lajos emlékének)*. Nyelvünk és Kultúránk 2012. 4. 7–24.

MINYA KÁROLY

NYELVSTRATÉGIA ÉS NYELVMŰVELÉS

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (MNYKCS) 2000. május 24-én alakult meg az ELTE Bölcsészettudományi Karának Mai Magyar Nyelvi Tanszékén. Alapító tagjai: Balázs Géza (ELTE BTK), Bódi Zoltán (ELTE TFK), Dede Éva (ELTE, Vörösmarty Gimnázium, Érd), Minya Károly (Nyíregyházi Főiskola, jelenleg Nyíregyházi Egyetem) és Zimányi Árpád (Eszterházy Károly Főiskola, jelenleg Eszterházy Károly Egyetem). Később a kutatócsoport munkájához kapcsolódott Horváth Péter (OFFI), majd rövid ideig tagja volt Domonkosi Ágnes (EKF/EKE) és Rihmer Zoltán (PPKE). Azóta a tagság összetétele változott, azonban ez természetes. A csoport a magyar nyelv-művelés példamutató hagyományait kívánja a modern nyelvtudomány, nyelvpolitika lehetőségeivel bővíteni. Egyúttal arra törekszik, hogy minden anyanyelvi szervezettel kapcsolatba kerüljön, és összefogja a különböző kezdeményezéseket. A kutatócsoport intézményi háttérét az Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Közhasznú Társaság biztosítja. Ugyanakkor szorosan együttműködik a Magyar Szemiotikai Társasággal (MSZT), az Anyanyelvápolók Szövetségével (ASZ), a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával (MNYKNT), valamint a Magyar Nyelv Múzeumával. Működésének anyagi háttérét különböző pályázati források biztosítják.

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport elméleti alapját Balázs Géza nyelvstratégiai triló-

**A Magyar
Nyelvstratégiai
Kutatócsoport
egyetemközi kutatási
és társadalmi
nyelv-kultúra-terjesztő
szervezetként működik.
Határon innen és túl
nyelvi ismeretterjesztő
feladatokat lát el.**

giája adja: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón* (A–Z Kiadó, Budapest, 1998), *Lehetséges nyelvi szabványok* (A–Z Kiadó, Budapest, 2000), *Magyar nyelvstratégia* (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001). Mindezek alapján a lehetséges magyar nyelvstratégia, azaz cselekvési program alapja antropológiai (etnolingvisztikai) szemléletű, melynek meghatározói: a nyelv alkata, a társadalom nyelvszemlélete és a nyelvművelés hagyományai. A nyelvi konvergencia és divergencia tényezőinek figyelembevételével a nyelvstratégia feladatai többek között a vonzáskörébe tartozó nyelvtudományi alap kutatások, tudományos felmérések elvégzése: szókincsfelmérés, a nyelvi rétegződés vizsgálata, beszélt nyelvi felmérések, kommunikációkutatás, a médiavilág, tömegkultúra és informatikai forradalom bemutatása, a globalizáció és a reklám vizsgálata stb. A cél: törekvés a jobb, sikeresebb kommunikációra, a megértésre. A modern nyelvstratégián alapuló nyelvművelés egyik fő iránya a nyelvi ismeretterjesztés a tömegkommunikációs eszközök és számítógépes hálózatok segítségével. A nyelvstratégia a közvélemény-formáló eszközökben elsősorban toleránsan, demokratikusan, érdeklődést felkeltően jelenik meg. Az új nyelvstratégia és az ezen alapuló modern nyelvművelés előítéletektől és diszkriminációtól mentesen kívánja kezelni a mai nyelvművelés egyik legérzékenyebb és legtöbbet támadott területét, az idegen szavak kérdéskörét is. Igyekszik megszívlelni a nyelvművelést ért kritikákat és megújítani a nyelvművelést.

A kutatócsoport legjelentősebb konferenciái a következők voltak: *Mit tehetünk a magyar nyelv korszerűsítéséért?* (2000); *Felelősség anyanyelvünkért* (2001); *A nyelvi hiány. Hiányok a mai magyar nyelvben és nyelvkultúrában* (2001). A Magyar Szemiotikai Társasággal és az ELTE-vel közösen *Az internetkorszak kommunikációja* címmel 2002. február 18-a és május 13-a között rendezett előadás-sorozatot. Az előadások anyaga 2005-ben megjelent a Gondolat Kiadónál. A következő konferencia a *Szöveg/félre/értés. A szövegértés helyzete mint nyelvstratégiai kérdés* című volt (2003). A *Hogyan változik a nyelv?* elnevezésű konferenciának 2006-ban az érdi *Vörösmarty Gimnázium* adott otthont a magyar nyelv hete keretében.

2010 novemberében az ELTE BTK-n *Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 3.)* címmel a Mai Magyar Nyelvi Tanszék és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport konferenciájára került sor. Csaknem 80 előadás hangzott el, olykor párhuzamosan három szekcióban. Az érdeklődés cáfolni látszik azt a megállapítást, hogy a magyar nyelvtudomány elsősorban „belső”, strukturális kérdésekkel foglalkozó tudománnyá vált, úgy látszik, nagy az igény a „teljes”, „külső” nyelvtudományra, amely egyaránt foglalkozik folklórral, irodalommal, művelődéstörténettel, történelemmel, filozófiával, vallással, szemiotikával stb. Az MNYKCS ennek a széles és színes nyelvtudománynak vált népszerűsítőjévé, amelynek egyébként van hagyománya a magyar nyelvtudományban. A konferencia anyaga kötetben is megjelent. A konferenciasorozat további részei: *A tudományok, szakmák nyelvének grammatikai, pragmatikai leírása. (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 4.)* (2012); *Generációk nyelve (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 5.)* (2014); *A grammatikaírás és -tanítás aktuális kérdései (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 6.)* (2016).

2011-ben a kutatócsoport a Magyar Szemiotikai Társasággal, valamint az ELTE és a Kodolányi János Főiskola közreműködésével újabb, interdiszciplináris előadás-sorozatot indított az informatikai technológiák társadalmi és nyelvi hatásairól *A Gutenberg-galaxistól a Google-galaxisig* címmel. Néhány kulcsszó a té-

mákat illetően: digilektus, netorika, avatárkultúra, posztliteraritás, net-nyelvészet, internetpedagógia.

2012 januárjában a magyar nyelv törvényszerűségeinek feltárására szerveződött a *Czuczor–Fogarasi-émlékkonferencia*, amelynek témája a következő volt: „Ha szabad a magyart a magyarból magyarázni...”. 2014-ben ismét Czuczor–Fogarasi-konferenciára került sor: *Czuczor–Fogarasi az idő mérlegén* címmel. Ugyanezen év novemberében *Irodalom – nyelv – identitás* címmel rendezett konferenciát a csoport. Az *Irodalom – nyelv – identitás* konferenciára 2014. novemberében, a *Felelet a Mondolatra* konferenciára (*Esszékonferencia a vitairat 200. évfordulóján*) 2015. szeptemberében, s ugyanezzel a címmel került sor, amelynek anyaga ugyanezen címmel kötetben is megjelent.

2016 májusában *Közép-európai nyelvstratégiai fórum* címmel rendezett találkozót, illetve konferenciát a kutatócsoport, melynek célja az volt, hogy a magyar, észt, lengyel és finn nyelvstratégia kapcsán eszmét cseréljenek az e téren már látható eredményeket elért országok nyelvész képviselői. A konferencia előadásai az *Anyanyelv és nemzeti jövő* (Pomozí 2017) kötetben is megjelentek.

A kutatócsoport további legfontosabb kötetei: *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője*. MTA Társadalomkutató Központ, 2004 (Balázs 2004), 45 szerző tanulmánya olvasható benne. Ötévente *Jelentés a magyar nyelvről* címmel kötet jelenik meg. Az első 2005-ben látott napvilágot tanulmányokkal és különböző, a magyar nyelv jelen állapotát bemutató írásokkal. A 2010-es *Jelentésben* napjaink nyelvének hangtani, nyelvtani, szókészleteti, nyelvhasználati változásairól, a diák-, az internet- és a fordításnyelv alakulásáról olvashatók írások, valamint megtalálható benne a legfrissebb magyar nyelvstratégiai vázlat és csaknem 1000 legújabb magyar szó dokumentálása, magyarázata a rendszerváltástól napjainkig. A harmadik *Jelentés*, a 2015-ben megjelent kötet 22 tanulmányával hasonló tematikájú, ugyanakkor ajánlásokat is tartalmaz a döntéshozók számára.

2007-ben a kutatócsoport addigi legnagyobb eredményének tekinthető, hogy hétéves munka után megjelent Balázs Géza és Zimányi Árpád szerkesztésében a *Magyar nyelvhasználati szótár*, további szerzők: Bódi Zoltán, Dede Éva, Mínya Károly, a mutatót készítette Veszelszki Ágnes. A 323 oldalas könyvet a celldömölki Pazu–Westermann Kiadó jelentette meg. A szótárban mintegy 6500 nyelvi, helyesírási jelenség, szó, szólás magyarázata található meg (részletes mutatóval). A *Magyar nyelvhasználati szótár* (MNySz.) egy új szótártípust jelent Magyarországon. Ötvözi a nyelvhelyességi, a helyesírási, az idegen szavak, az értelmező, a magyarázó, a kiejtési, a szinonima, a szaknyelvi, a stilisztikai, sőt egy kicsit a frazeológiai szótárak erényeit is.

Izgalmas betekintést nyújt az európai országok többségének és néhány kontinensünkön kívüli országnak a nyelvművelő hagyományaiba a 2008-ban megjelent egyedülálló tanulmánygyűjtemény, a 39 nyelvet bemutató *Európai nyelvművelés* című kötet (Balázs–Dede 2008), amely az Inter Kht. és a Prae.hu Kiadó égisze alatt jelent meg. Ennek a párkötete az *Európai helyesírások* (Balázs–Dede 2009) címmel látott napvilágot, amely az előzőhöz hasonlóan közel teljes körképet ad, ezúttal helyesírásit, kiegészítve néhány Európán kívüli nyelv helyesírásával, valamint az internet, a zene és a hatalom helyesírásával. 2011-ben jelent meg 59 szerző együttműködésében a *Nyelvészetről mindenkinek. 77 magyar nyelvészeti összefoglaló* című kötet. A nyelvtudomány szinte minden ágát bemutatja, és néhány új nyelvészeti terület első magyar összefoglalója ebben a könyv-

ben olvasható, például: az antropológia-, bio-, digitális, e-, etno-, folklór-, funkcionális, gender-, generatív, geo-, igazságügyi, interkulturális, kognitív, kontrasztív, korpusz-, kulturális, marketing-, öko-, pszicho-, strukturális, szocio- és teolingvisztikáé. 2014-ben jelent meg Balázs Géza és Minya Károly *Kettesnyelvünk* című könyve, amely a *Magyar Nemzetben* megjelent nyelvművelő-ismeretterjesztő írásokból ad közre szívet.

2015-ben az Inter Nonprofit Kft. könyvsorozatokat indított el IKU-TÁR és IKU-Kiskönyvtár címmel. Az eddig megjelent kötetek közül néhány: Rácz János: *Virágneves könyv* (2017); Balázs Géza: *Új szavak, kifejezések. A rendszerváltás kisszótára. (1990–2015)* (2016); Balázs Géza (szerk.): *Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában. A magyar nyelv hete 1967–2016.* (2016).

A határon túli kapcsolatait a következő eseményeken való részvételek fémjelzik. 2005. július 5-én hívta meg első alkalommal a kutatócsoportot a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete az újvidéki Apáczai Nyári Akadémiára, és azóta is folyamatosan tartanak előadást a tagok. A kassai Kazinczy-napok rendezvénysorozatán 2010 óta vesznek részt, és az 1970 óta folyamatosan megrendezett adatai Szarvas Gábor nyelvművelő napokon ugyancsak képviselteti magát a szervezet. Több rendezvény házigazdája volt a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem.

2007 szeptemberében több nyelvessel együtt Balázs Gézát is felkérte a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, hogy vegyen részt a széphalmi A Magyar Nyelv Múzeuma kuratóriumának munkájában. Ettől kezdve erősödött meg a kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (Manyszi) és a széphalmi „nyelvmúzeum” kapcsolata. A múzeum 2008. április 23-án nyitotta meg kapuit. Ennek jegyében többek között 2010. szeptember 29-én megnyílt az az állandó kiállítás, melynek a címe: *Titkok titka... A magyar nyelv múltja, jelene és jövője*, és a forgatókönyvét Balázs Géza készítette.

2011 júniusában az anyanyelvi szervezetek összefogásával Széphalomban megszerveződött az első anyanyelvi júniális. A júniális ötlete abból a gondolatból fakadt, hogy külön-külön értékes, de kevésbé hatékony munkát végeznek az egyes szervezetek, érdemes lenne megmutatni, hogy együtt mire képesek. 2011-ben a júniális kibővült az MNYKNT esszékonferenciájával. Ezek a következők voltak: 2011: *Jeles nyelvművelők (Kazinczytól Lőrinczéig)*; 2012: *Étel és nyelv – az országos vadéltűző versenyhez kapcsolódva*; 2013: *WS100 – Élménykonferencia Weöres Sándor 100. születésnapján*; 2014: *Irodalmi nyelvünk szülőföldjén*; 2015: *Anyanyelv és nemzet. Lőrincze Lajos-esszékonferencia*; 2016: *A „legnagyobb magyarok” esszékonferencia*; 2017: *Arany János-esszékonferencia*; és az idei címe: *1868. A konferenciák anyagát a Nyelvünk és Kultúránk című folyóirat folyamatosan megjelenteti. 2014-ben tovább bővült a program, a háromnapos júniálishoz kapcsolódott az első nyelvésztábor, amelyre ugyancsak Sátoraljaújhelyen, illetve Széphalomban került sor. A szervezők mindkét rendezvényt a nyelvi kérdések iránt érdeklődőknek, tanároknak, diákoknak, hirdették meg. Az idén már az ötödik alkalommal szervezik meg a nyelvésztábort és nyolcadik alkalommal a júniális.*

2014-ben a kormány ugyan létrehozta a Magyar Nyelvstratégiai Intézetet (Manysi), a kutatócsoport ettől függetlenül az eredeti programja szerint folytatja tevékenységét – társadalmi kezdeményezésként, nonprofit, társadalmi célokkal.

A 2006. év jelentős fordulatot hozott a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport életében. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma „Édes anyanyelvünk” pályázatán egy nyelvi iroda létrehozására elnyert összeggel 2006. január 3-án megalakult a Manyszi. Honlapja a www.e-nyelv.hu. Az iroda nyelvi tudományos ismeretterjesztő munkáját és szakmai háttérét a kutatócsoport biztosítja, így a két szervezet szorosan egymásra épül és összekapcsolódik, tagjai is nagyrészt ugyanazok.

Az iroda létrehozásának ötletét a brit Plain English Campaign (PEC – Közérthetően Angolul Mozgalom) adta. Ez az egyesület már 1979 óta harcol a hivatalos, nyilvánosságnak szánt dokumentumok világos megfogalmazásáért és közérthetőségéért. A Manyszi Magyarországon próbálja ugyanezt elérni, mely tulajdonképpen kettős cél: egyfelől demokratikus igény, hogy az emberek megérthessék a hozzájuk intézett, rájuk vonatkozó dokumentumokat; másfelől gazdasági kérdés az intézmények, cégek részéről, hogy a célközönséghez valóban eljut-e az üzenet.

A Manyszi tagjainak száma jelenleg 59, zömükben nyelvészek, irodalmárok, tanárok, de vannak közöttük Prima Primissima-díjas nyelvészek és újságíró (Grétsy László, Pusztay János, valamint Kiss Róbert Richard), kommunikációs szakember, költő, pszichológus, szakfordító, szerkesztő, teológus, magyar szakos egyetemi hallgatók.

Az irodavezetők: 2006. jan. 1-től jún. 30-ig Máté Bálint, 2006. okt. 1-től 2010 júniusáig Nagy Levente, az első Junior Prima-díjas nyelvész, tőle Pölcz Ádám vette át. 2018 márciusától az új vezető Blankó Miklós egyetemi hallgató.

2009 szeptemberében megjelent a kutatócsoport és a Manyszi közös elektronikus folyóirata, az *E-nyelv Magazin* (www.e-nyelvmagazin.hu). A névadás nem véletlen: a tanulmányok, cikkek és más írások stílusa inkább egy tudományos magazinéhoz hasonlít. Az évi négy tematikus számában lehet olvasni többek között a netnemzedékről, a multikulturalitásról, a zooszemiotikáról és a medianormáról, hogy csak a legutóbbiakat említsük. Az *E-nyelv Magazin* rovatai a következők: Balázs Géza: *Tetten ért szavak*, Blankó Miklós és Mayer Péter: *Szó szót követ*, Fráter Zoltán: *Kávéházi szeglet*, Hajnal Tamás: *Korrektorglosszák*, Ilosvay Selymes Pál: *Csípős szavak*, Kövesdy Zsuzsa: *Nyelv(es) irodalom*, Magyarai Sára: *Takázás*, Minya Károly: *Színház és nyelv*, Pomozi Péter: *Szólásmentés*, Pusztay János: *Levelek a Borostyánkőútról*. Két lezárt sorozat: *Nyelvemre harapva* (Hartay Csaba 75 szatirikus nyelvi írása) és Horváth Péter Iván: *(Ny)elvi kérdések (100 ismeretterjesztő írás)*.

Nagyon sikeres a 2009-től működő *Szómagyarító* című közösségi szómagyarító portál (www.szomagyarito.hu), ezen a szórakoztató, játékos fórumon bárki beírhatja az adott idegen szóra javasolt magyarítását, írhat hozzá magyarázatot és példamondatot; pontozhatja és véleményezheti a mások által beküldött szavakat. Jelenleg 5001 szó 12 100 magyarítása olvasható. Ha megkérdezzük egy átlag nyelvhasználót, hogy mit tart napjainkban a legnagyobb nyelvművelő feladatnak, akkor, nagy valószínűséggel, százból kilencven azt fogja válaszolni, hogy az idegen szavak elleni küzdelmet. Ez részben sztereotip válasz, részben valóságon alapul, mert elképzelhető, hogy került már a válaszadó olyan kellemetlen helyzetbe, hogy egy idegen szót nem értett, sőt szégyenkezett emiatt, azonban visszakérdezni nem mert. A kommunikáció zátonyra fut ilyenkor. A honlap korántsem

biztos, hogy teljességgel és egy csapásra megoldja ezt a gondot, legfőljebb enyhíthet rajta. Mert a javasolt magyarítás elterjedésére semmiféle garancia nincs. Ha valaki nagyon komolyan venné a honlapot, kérjük, ne tegye. Tekintheső játéknak is. Megmosolyoghatunk egy-egy érdekes, netán setesuta magyarítást, csak egyet ne tegyünk: ne gúnyoljuk ki a próbálkozót, a szó kitalálóját. Hiszen ha mégis valamelyik elterjedne, nem fog a szó szülőanyja/atyja viszonzást várni érte. A közösségi szómagyarító honlap legfontosabb tanulsága, hogy sokakban elevenen él a magyar nyelv folyamatos figyelésének, megújításának, a szómagyarításnak a vágya. Felszabadítja a szóalkotó kedvet az alól a félelem alól, amelyet mindenki érezhet, ha új magyar szót van kedve alkotni. A legtöbb magyarítás a *pendrive*, *pendrájv* szóra érkezett: 149. Íme, néhány: *tollmeghajtó*, *adattoll*, *adatbot*, *adatkulcs*, *cerka*, *zsebmeghajtó*, *eszementokja*, *tolltár*, *memóriakulcs*, *adatok*, *pendi*, *pöndi*, *pédé*, *penderítő*, *agyticalicska*, *elektroszatyor*, *dugacs palágy*, *szipacs*, *memóriakulcs*, *memóriapálcika*, *hasábmemória*, *memóka*, *adatok*, *adatrudi*, *adaték*, *tárkulcs*, *zsebtár*, *digitok*, *pálcátár*, *ceruzatár*, *e-ceruza*, *cerka*. *USB*, *ultrasebes bemenet*, *USB-kulcs*.

Az iroda 2010-től minden évben megszavaztatja az év szavait. A kategóriák folyamatosan bővültek az év anti-, ifjúsági és költői szavával. Az elsőben (lehetőleg az adott évben keletkezett) találó, ötletes, szemléletes, gyorsan ismertté váló szavakat jelölünk, a második kategóriában az év legsemmitmondóbb, legidegesítőbb új szavát, a harmadikban a legfrissebb diáknyelvi szót, a negyedikben a legszebb költői kifejezést. A honlapon bárki megírhatja ötleteit a versenybe, és bárki szavazhat a már benevezett kifejezésekre.

2018-ban a következők voltak: *bubi*, *bubizik*. A *bubizik*, *bubizás* a Mol-bubi közbringarendszer nevének második eleméből, a *bubi*ből született ige. Az év antiszava: *plázaterepjáró*, a fogyasztói társadalom felületességének a fuvarozója, egy életérzést visz a hátán, de csupán a mélygarázsig. Az év ifjúsági szava: *egoszörf*. Ez az énkeresés sajátos módja, nem filozófiai értelemben történik, hanem a digitális térben. Beütjük a nevünket az internetes keresőbe, és máris olvashatjuk, milyen felületen vagyunk jelen, kik és mit írnak rólunk. Az év költői szava: *hímes templom*. A színpompás, kazettás mennyezetű templomokat a régi iratokban cifra, tarka, megtarkázott, festett, hímes attribútumokkal illették.

A fentiekkel a Manyszi szolgáltató, tudományos és ismeretterjesztő céljai új körrel bővültek: a magyar nyelv népszerűsítésével, a nyelvi tudatosság élményközpontú kialakításával és elterjesztésével. A remények szerint ezek a törekvések újra felélénkítik a nyelvek iránti vonzalmat, és egészen új értelmezését adják a nyelv-művelésnek. Ehhez társul még, hogy közvetlenül és közvetve szervezője a magyar nyelv hetének, a Manyszi tagjai rendszeres előadói e rendezvénysorozatnak.

A Manyszit egyre több intézmény, cég, kiadó kéri fel anyanyelvi lektorálásra, korrektúrázásra. A korrektúra és a nyelvi kutatás mellett a harmadik irány is létezik az iroda munkájában. Valós piaci igény mutatkozik az igazságügyi nyelvész szakértői vélemények iránt is, két Manyszi-tag jogosult efféle munka végzésére. Az igazságügyi nyelvészeti szövegnyelvészeti és tartalomelemző módszerekkel segíti a bíróságokat névtelen levelek szerzőinek megállapításában; búcsúlevelek, végrendeletek eredetiségének ellenőrzésében és peres dokumentumok értelmezési kérdéseiben.

A legfontosabb tevékenysége az irodának a már említett nyelvi tanácsadás. A korpuszalapú gyakorlati háttér, az élő, mindennapi kapcsolat a nyelvhasználókkal a legfontosabb feladatának az ellátásával teremthetik meg: a folyamatos (online) nyel-

vi tanácsadással. A nyelvi gyorsszolgálat ingyenes, és a feltett nyelvi, nyelvhelyességi, helyesírási kérdésekre tizenkét órán belül választ kap a nyelvhasználó. A nyelvi tanácsadást a Manyszi munkatársai társadalmi munkában látják el, és hetente váltják egymást. A jelenlegi tanácsadók: Balázs Géza, Blankó Miklós, Deák-Takács Szilvia, Dede Éva, Mayer Péter, Mínya Károly és Mínya Károlyné.

A szolgáltatásnak – feltételezhetően – nemcsak az ingyenesség lehet a vonzereje, hanem a válaszadás gyorsasága, megbízható színvonala és – mert erre is kell lehetőséget biztosítani – a vitatkozás lehetősége is szerepet játszhat benne. Előfordul, hogy a kérdezők olykor-olykor vitába szállnak a tanácsadóval, visszakérdeznek, pontosítanak, és ezáltal ugyan késleltetett, de mégis élénk diskurzus alakul ki a szakember és a nyelvhasználó között. Nem is beszélve arról, hogy egy-egy nyelvi probléma megvitatása a tanácsadói körben is élénk eszmecserét eredményez.

Néhány statisztikai adat: 2006 és 2012 között a beérkező kérdések száma megtízszereződött: 270-ről 2810-re. A pontos számadatokat – évi bontásban – a következő táblázat foglalja össze:

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2006*
270	386	563	1308	1308	2480	2810	2802	2162	1868	1874	1342

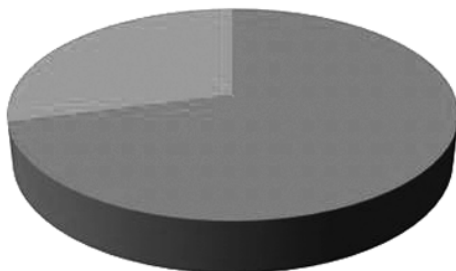
*Szeptember 30-ai állapot

Ebből kiolvasható, hogy 2013-ban a kérdések száma stagnált, azóta pedig egyenletes csökkenést mutatva állandó értékre látszik beállni.

A legtöbb kérdés 2012 szeptemberében volt: 324, de 323 kérdés érkezett 2011 októberében, 317 kérdés 2013 novemberében és 301 pedig 2012 májusában. Ez a négy hónap az, amikor a kérdések száma 300 fölött volt.

Érdekes az, hogy minden év szeptemberében van egy nagyobb ugrás augusztus-hoz képest, valamint minden év januárjában az előző évi decemberi kérdésszámhoz képest. Az alábbiakban néhány kördiagram mutatja kérdések tartalmi eloszlását:

A kérdések megoszlása

Helyesírás – sötét
Egyéb – világos

Íme, a húszezredik kérdés-válasz:

A közrádióknál (*Bartók, Kossuth, Petőfi*) kis kezdőbetűs a rádió. Hogy írjuk a kereskedelmi rádiók nevét?

A *Kossuth, Petőfi, Bartók rádió* azért kis kezdőbetűs, mert mindhárom az MTVA része. A kereskedelmi rádiókat azért írjuk nagy kezdőbetűvel, mert önálló vállalkozások, cégek. Pl. *Danubius Rádió, Tilos Rádió* (Osiris, 1217. oldal).

Egyébként a több mint húszezer kérdés-válasz a keresőprogram segítségével böngészhető, de ennél jóval több kérdésre válaszoltunk. Hiszen vannak érdeklődők, akik kimondottan kérik, hogy kérdésekre a szerkesztett válasz ne kerüljön ki a honlapra. És vannak olyan válaszok, amelyek nem közérdekűek, ezeket mi magunk sem tesszük közzé.

2009 elején került sor az e-nyelv.hu honlap új felületének kialakítására és az oldal keresőoptimalizálására. Az utóbbi fejlesztésnek köszönhetően a Google keresőmotorja a Manyszi honlapját dobja ki elsőként, ha valamilyen helyesírási kérdésre rákeresünk (és persze ha a kérdés benne van az e-nyelv.hu adatbázisában).

Az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat 2008-tól minden számában közöl egy egyoldalas összeállítást *www.manyszi.hu* címmel, melyet a nyelvi gyorssegélyszolgálatához érkezett legfontosabb kérdésekből állítanak össze a tanácsadók.

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport egyetemközi kutatási és társadalmi nyelvikultúra-terjesztő szervezetként működik. Határon innen és túl nyelvi ismeretterjesztő feladatokat lát el. Más anyanyelvi-nyelvművelő szervezetekkel, intézményekkel karöltve rendezvénysorozatok szervezője (a magyar nyelv hete, a magyar nyelv napja, anyanyelvi juniális, Szarvas Gábor-nap). 2006-ban létrehozta a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát (Manyszi), amelyben folyamatos (online) nyelvi tanácsadást működtet. Honlapján többek között gyűjti a magyar nyelvvel kapcsolatos híreket eseményeket. A kutatócsoport fontos szerepet vállal a magyar nyelvi kultúrával kapcsolatos stratégiai kutatásokban és a nyelvi ismeretterjesztésben. Mindez azért szükséges és elengedhetetlen vállalás, mert van igény a nyelvi ismeretterjesztésre, a nyelvi tanácsadásra, tehát nyelvművelésre is.

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Géza: *Jelentés a magyar nyelvről, nyelvstratégiáról (2010–2015) Események, beszámolók, dokumentumok.* 193–210. In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről. 2010–2015.* IKU – Inter Nonprofit Kft. Bp., 2016. 193–210.
- Balázs Géza: *A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport krónikája (2000–2012).* <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=490> (A letöltés időpontja: 2018. máj. 13.)
- Minya Károly – Balázs Géza: *A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport története (2000–2005).* In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005).* Akadémiai Kiadó. Bp., 2005. 176–187.
- Nagy Levente – Balázs Géza: *A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport története (2005–2009) és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (2006–2009) története.* In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről.* Inter – Magyar Szemiotikai Társaság. Bp., 2010. 278–308.
- Pölcz Ádám: *A nyelvművelés retorikai gyökerei.* Doktori értekezés. Kézirat. Bp., 2018.

NAGY L. JÁNOS

A MAGYAR NYELV TESTŐRGÁRDÁJA

■ Kányádi Sándor Gyulán mondta el a Kárpát-medencei döntő megnyitóján: „Ti vagytok a magyar nyelv testőrgárdája.” Akkor huszonötöd-ször gyűltek össze a középiskolások, hogy eldöntsék: ki a legjobb helyesíró közöttük?

Anyanyelvi mozgalmainkról. Meggyőződésem, hogy az anyanyelvi mozgalmak (tanár-diák) együttese tekinthető a magyar nyelv testőrgárdájának. A legismertebb a Kazinczy-mozgalom (A szép magyar beszéd-versenyek) és az Édes anyanyelvünk-verseny. Tény, hogy Győrből, a Kazinczy Ferenc Gimnáziumból hazafelé utazó magyartanárok beszélgetése indította el az ötletet középiskolai helyesírási verseny rendezésére.

Figyelemre méltó, hogy a szépkiejtési mozgalom Péchy Blanka színésznő nemes kezdeményezésére, Deme László és munkatársai segítségével a középiskolai, majd a felső tagozatos általános iskolai és a felsőoktatási közegben is működik. Számos hasonló kezdeményezés népszerűsítette a felső tagozatos diákok között a nyelvhasználat igényességét (*Verseghy-rendezvények*, Szolnok, *Nyelvünkben élünk*, Benkes Zsuzsa), stb. Az alsó tagozatos diákok is összemérhették a nyelvhasználati készség szintjüket sok településen, gyakran játékos anyanyelvi fejtörőkkel.

Az *Édes anyanyelvünk* Sátoraljaújhelyen, a Kossuth Lajos Gimnáziumban lelt otthonra, a Kazinczy-mozgalom Győrött, a helyesírási rendezvény Gyulán, az Erkel Ferenc Gimnázium-

**Az anyanyelvi versenyek
mögött
Kárpát-medencei
mozgalmak élnek.**

umban, 1988-ban. Az előző évben Egerben, a Tanárképző Főiskolán zajlott le az első hallgatói helyesírási vetélkedés. Hamarosan, tíz év múlva Budapesten indult a Simonyi Zsigmond helyesírási verseny, s néhány év alatt Kárpát-medencei mozgalmat is eredményezett. Számos helyi kezdeményezés vált hagyományossá a szövegértés, a dramatikus feldolgozás, a szógyűjtés, a névfeldolgozás területén is.

Gyulai versenyek. Gyulán a Békés megyei középiskolások, majd a Dél-Alföld három megyéjének diákjai versenyeztek, 1990-ben a Dunán inneni és budapesti középiskolások vetélkedtek. 1991-ben Budapestről és minden megyéből érkeztek, sőt Erdélyből és a Partiumból is voltak versenyzők Gyulán. 1992-ben vette föl a rendezvény Implom József nevét, s azóta megszakítás nélkül minden tanévben január közepe a megyei és regionális döntők, február utolsó hétvégéje a Kárpát-medencei döntő időpontja.

A történeti adatokat híven ismerteti a harmincéves jubileumra megjelentetett kötet: *Harminc év a magyar helyesírásért.* Ebben Implom József-díjas személyiségek írhattak a versenyhez kapcsolódó témákról vagy kutatási témájukról. A nagy elődöket Deme Lászlót, Fábíán Pált korábban publikált szövegük képviseli. A kötet második felében a verseny történetét idézik az adatok; összegyűjtésüket a rendező Erkel Ferenc Gimnáziumnak köszönhetjük.

Implom József, a névadó. Deme László javasolta, hogy a Gyulán közismert polihisztor, Implom József legyen a verseny névadója. Őt az MTA Nyelvtudományi Intézete hívta Budapestre, Implom tanár úr azonban inkább Gyulán maradt. Kiemelkedő szerepe volt az 1954-ben megjelent akadémiai helyesírási szabályzat szabálypontjainak megfogalmazásában: ő alkotta meg az egybeírás-különírás rendszerét. Gimnáziumi tanár, helytörténész, régész, könyvtárszervező, helyi kulturális műsorok szerkesztője is volt. Békés megyei szakfelügyelő: a középiskolai tanárok számíthattak átgondolt didaktikai tanácsaira.

Az Implom József-díjat 2006 óta adományozza a kuratórium, az érem egyik oldalán a névadó arcképe van, a másikon Illyés Gyula ismert gondolata olvasható: *Jól beszélni és írni [...] jellemkérdés.* A díjazottak névsorából: Deme László, Fábíán Pál, Szathmári István, Cs. Nagy Lajos (jelentős tanulmányt írt a névadóról), Péntek János akadémikus (az AESz elnöke); Rozgonyiné Molnár Emma (alapító zsűrielnök), Szabó Istvánné Nagy Magdolna (ötletadó, a kezdeti évek fő szervezője), Takács Edit (az utóbbi 12 évben a zsűri titkára); a támogatók, előadók közül Antalné Szabó Ágnes, Balázs Géza, Bencze Lóránt, Benkes Zsuzsa, Békési Imre, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Keszler Borbála, Kiss Jenő akadémikus, Petőfi S. János akadémikus, Vargáné Raisz Rózsa, Szabó Mihály Gizella, Tóth Etelka, Wacha Imre; Beslin Anita rádiós szerkesztő, Berki Károly (kárpátaljai támogató), Nagy Margit (vajdasági támogató); az Erkel Gimnázium tanárai közül Kuruncziné Tortóczy Katalin, Győri Etelka.

Eredmények, események, kiadványok. A hagyományos két feladat tollbamondás leírása és feladatlap kitöltése. A tollbamondás kultúratörténeti és magyar történelmi, irodalmi személyiségeket állított a középpontba Szent Istvántól a tordai országgyűlés vallási türelmet hirdető határozatáig (1568). A tesztlapokon Implom-verseny első évtizedében az írásmódok kreativitása kapott súlyt (lásd: Nagy L. János – Péntek János: *A kreatív nyelvhasználat és az iskola.* Bp.,

Nemzeti Tk., 2000.). 2006 februárja óta a mindenkori legmagasabb pontszámot elért versenyző és tanára is Implom-díjat vehet át; ehhez rendszerint 95 százaléknál magasabb érték szükséges. Négy legjobb a somorjai Somogyi Pál, a zentai Csipak Levente, a székelyudvarhelyi Goró Ágota, a sepsiszentgyörgyi Teleki Réka; kilenc itteni győztes időrendben: Vasas Ferenc Béla (Debrecen), Kovács Péter (Szolnok), Kocsis Teréz (Szombathely), Rab Fanni (Eger), Garami Anna (Pécs), Skribanek Soma (Bácsalmás), Takács Kristóf (Mátészalka), Madarász Fanni (Eger), Berente Kinga (Eger), Vas Barnabás (Budapest). Vas Barnabás 2016-ban Implom-díjas, 2017-ben szoros második helyezett, 2018-ban a legmagasabb pontszámot érte el (de nem kaphatott kétszer Implom-díjat).

A háromnapos rendezvény kezdettől fogva nyelvészeti, tantárgy-pedagógiai, irodalmi témájú előadásoknak adott teret, míg a versenyzők dolgoztak. Témát adott a stilisztika, a helyesírás-történet, a névtan, Petőfi Sándor, József Attila és Márai Sándor műveinek nyelve, a nyelvpolitika, a nyelvjáráskutatás, egy-egy régió anyanyelvi oktatásának kérdésköre, az anyanyelvoktatás (benn a helyesírás-tanítás) modern metodikái, a retorika, a kreatív-produktív szövegyakorlatok, a szociolingvisztika, a kommunikáció hangzó és írott/nyomtatott megoldásai.

Sok résztvevő emlékezetesnek tartja a versenynap estéjén Győri Etelka tanárnő rendezte egyórás műsort: ebben bemutakoztak az erkelesek, két alkalommal szerepelt a Sebő-együttes énekelt versekkel, Marcello d'Orta szövegeit ismertették, amatőr művészeti csoportok léptek fel stb.

1992-től rendszeresen jelentek meg a kötetbe szerkesztett eredmények és az előadások: *Rendszer és stilisztika a helyesírásban*. 1992; *Helyesírás és nyelvtudomány*. 1994; *Anyanyelvi nevelés és helyesírás*. 1996; *Helyesírás és nyelvpolitika*. 1998; *Petőfi, névtan, helyesírás*. 2000; *A helyesírás és a millennium*. 2002; CD-k: *Retorika, Márai, helyesírás*. 2004; *Helyesírás, József Attila*. 2008. 1992-től nyelvészeti folyóiratok közölték az aktualitásokat 2-3 évenként (Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Édes Anyanyelvünk).

Az anyanyelvi és helyesírási mozgalom számos jelentős személyiséget veszített: Deme László, Fábián Pál; Cseri Angéla (Vajdaság), Fári Istvánné (Szentes), Jakus László (Vác), Wacha Imre. Emléküket gyertyagyújtással idézték 2018. február 22-én, a kötet bemutatóján.

Rendezők, támogatók. A gyulai Erkel Ferenc Gimnázium vezetői és a munkatársaik tették lehetővé a harmincéves működtetést. Dr. Kereskényi Miklós húsz évig igazgatóként szolgálta ezt a mozgalmat. Egyik beszédében így szólt Gyula vendéglátó szerepéről: „Gyula ezt tudja, s Gyula ezt tudja.” Az első hangsúly a vendégszeretetre, figyelemre, gondoskodásra esik; a második a város polgáira is, a gimnázium dolgozóira is igaz. *Szűcs Levente* tízéves igazgatói munkája éllette tovább a versenyt, sokszor igen nehéz pénzügyi helyzetben is.

Az irányító Minisztérium, Államtitkárság (jelenleg az Oktatási Hivatal) rendszeres támogatást nyújtott, az utóbbi években a Gyulai Tankerület kísérté figyelemmel a versenyt; a Polgármester és Gyula Város Közgyűlése folyamatos gondoskodást valósított meg. A Magyar Nyelvtudományi Társaság a szakmai háttérrel gondoskodott, a Nemzeti Tankönyvkiadó, az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Juhász Gyula Alapítvány, a Bonifert Domonkos Alapítvány a verseny egy-egy területét támogatta anyagilag. Támogatóként maga Gyula városa és az Erkel Gimnázium minden egyes dolgozója említést érdemel, kiemelten Tóth Barnáné Judit, „az Implom-verseny titkárnője”.

Otthon lenni a magyar nyelvben. Az anyanyelvi versenyek mögött Kárpát-medencei mozgalmak élnek. Ezt szervezték a bázisiskolák: egy-egy megye, régió eseményeinek rendezői, sok ötlettel, önfeláldozással, gondoskodással. Biztosították a körülményeket az egy-két napos megyei döntőkhöz soknapos munkával.

Hosszú ideig gyulai gimnazisták családi vendéglátása tette felejthetlenné a verseny napjait az ide érkező határainkon túliak számára. Ez kapcsolódott az Erkel Diákünnepnek lehetőségeihez, a Gyimesek táboraiával stb.

Az anyanyelvi mozgalmak, versenyek alkalmasak arra, hogy otthonossá tegyék a résztvevők számára a rendezvényeket. Nemcsak a megnyitón elhangzó Himnusz és a záráskor énekelt Szózat, hanem Deme László szavával az a „fészek-meleg”-hangulat, az az egymáshoz tartozás, amely szavakkal nehezen írható le.

MÁTÉ LÁSZLÓ

KAZINCZY ELKÖTELEZETTSÉGÉBEN

A CSEMADOK hét évtizedes nyelvvédő küzdelme

A második világháború vége nem hozott békét a felvidéki (felföldi, csehszlovákiai, szlovákiai, „szlovenszkói”) magyarok számára, mert a kassai kormányprogram (1945. április 5.) és az annak szellemében született Beneš-dekrétumok kollektíven háborús bűnösnek nyilvánították az országban élő németeket és magyarokat (engem is háromévesként!), ami az állampolgárság elvesztését és vagyonvesztést is eredményezett, majd kényszermunkát Csehországba (deportáció), kitelepítést Magyarországra, az otthon maradottak számára a magyar nyelvhasználat betiltását, reszlovakizációt és egyéb hátrányos megkülönböztetéseket. Janics Kálmán *A hontalanság éve*i (1978) című könyve megrázó adatokkal szolgál a felvidéki magyarság több mint hároméves méltatlan vesszőfutásáról, Fábry Zoltán stósi őrhelyén írja *A vádolt megszólalt* (1946), illetve a jogfosztottság naplóját, az *Üresjárat 1945–1948*-at, amelyik csak a rendszerváltás után jelenhetett meg (1991).

A kommunista hatalomátvétel Csehszlovákiában (1948. február 25.) – amit a hatalomba kerülők negyven éven át eufemisztikusan *a munkásosztály győzelmeként*, szervilis magyar kiszolgálóik *jégtörő februárként* aposztrofáltak –, még nem jelentette a kitelepítések, a reszlovakizáció leállítást, a magyar nyelv üldözésének és büntetésének beszüntetését. Csak a puccsal megszerzett hatalom megszilárdítása után következtek be az év második felében olyan intézkedések, amelyek a megalázott és széttzilált magyar közös-

Jelzés értékű lehet
az idén Gombaszög:
június 30-án
és július elsején tartja
itt a CSEMADOK
a 60. Országos
Kulturális Ünnepejét...

ség felé irányultak. A kommunista párt központi vezetése öttagú Magyar Bizottságot hoz létre, amelynek első ténykedései eredményeként 1948. december 15-én megjelenik az *Új Szó* első száma, kezdetben hetilapként, 1949. május elsejével napilapként – mindmáig egyedüli magyar napisajtként a szlovákiai magyar közösség életében.

A Magyar Bizottság fontos kezdeményezése volt a csehszlovákiai magyar kulturális szervezet megalakítása, amelynek az élére Fábry Zoltánt szánták. Fábry Zoltán személyes tájékozódás után a kijelölt vezetőség iránti bizalmatlanság és elégedetlenség miatt nem vállalja a felkérést. Az ő esete is felvet egy később is gyakran megismétlődő praktikus kérdést: Lehet-e 400-500 kilométeres távolságból (Kassáról, Bodroghözből) az excentrikusan elhelyezkedő Pozsonyban országos tisztséget vállalni? Az ötvenes évek elején Gömörből, Bodroghözből Pozsonyba költöző fiatal magyar értelmiségiek (újságírók, írók, költők) sorsa is választ adott erre.

1949. március 5-én Pozsonyban megalakult a CSEMADOK – a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, amelyik jövő tavasszal ünnepli megalakulásának 70. évfordulóját. Az alakuló közgyűlés a jóváhagyott vezetés mellett Fábry Zoltánt az országos szervezet díszelnökének választotta. Annak ellenére, hogy a mozaikszó megnevezés a mai napig változatlan, az elmúlt hetven esztendő igazolta, hogy a CSEMADOK az idén százéves kisebbségi sorsát élő felvidéki magyarság legfontosabb intézményévé vált. Közben a neve módosult: Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége, Csehszlovákiai Magyarok Demokratikus Szövetsége, majd 1993 óta: Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség.

A CSEMADOK indulása és tevékenysége a csehszlovákiai magyar közösségekben elfojtott energiákat szabadított fel, növelte a magyarok önbizalmát és önbecsülését, rövid idő alatt tömegeket mozgósított, tekintélye, súlya lett a magyar településeken, a régiókban és országos viszonylatban is. Az első öt év után közel félezer lett az alapszervezetek száma, tagsága pedig megközelítette a félszázezretet! A magyarok lakta településeken a CSEMADOK lett a legbefolyásosabb szervezet, a magyarság érdekvédelmi szervezetének tekintették. Különösen fontos szerepet vállalt az anyanyelvi oktatás újraindítása terén, hiszen a magyar iskolák 1949. szeptember elsejével nyitották ki újra kapuikat. Legégetőbb problémát a pedagógushiány jelentett, mert a magyar pedagógusok döntő többségét kitelepítették, akik maradtak, azokat pedig – sokszor nyelvi problémáik ellenére – távoli szlovák iskolákba vezényelték. A CSEMADOK munkatársai segítettek a magyar fiatalok toborzásában a magyar iskolákba, akik néhány hónapos kurzusok után álltak a magyar iskolák katedráira. A kisebbségi magyar pedagógushiányt csak egy-másfél évtized után sikerült megnyugtatóan rendezni.

A CSEMADOK életében kezdettől fogva központi szerep jutott a magyar kulturális rendezvények szervezésének helyi, regionális és országos szinten. Ebben a tevékenységében fontos támogatást kapott a Magyar Területi Színházról (MATESZ), amelyik 1952-ben alakult révkomáromi székhellyel, tájoló színházként. Az alapszervezetekben sorra alakultak a színjátszó csoportok, néptáncgyűttesek. Azt már csak az emlékezők tudják, hogy a CSEMADOK mellett 1953-ban Csehszlovákiai Magyar Népművészeti Együttes alakult. Első, fergeteges bemutatóját az együttes 1954. április 25-én tartotta Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Színházban. 1955-ös megszűnése máig szóló vitákat eredményezett, jogosan elmarasztalva az országos vezetés határozatlanságát. Még ugyanabban az évben, más alapokon, megalakult egy fél-professzionális Ifjú Szívek Magyar Művészegyüttes,

amely többszöri átszervezések után jelenleg Ifjú Szívek Táncszínházként folytat eredményes és sikeres tevékenységet.

Az írott szó kezdetben a *Fáklya* (1951) folyóirat hasábjain kapott nyomdafestéket, majd *A Hét* (1956–1995) lett a CSEMADOK hetilapja, amelyik különösen irodalmi mellékletével szolgálta a kisebbségi magyar irodalmat. Ezt igényesebb szinten a mai napig teszi az *Irodalmi Szemle* (1958). Az utóbbi időben a CSEMADOK-kiadványok a „Gyurcsó István Alapítvány Könyvek”-sorozatban látnak napvilágot Dunaszerdahelyen.

A CSEMADOK sikeres működésére különösen a kommunista párt helyi szervei tekintettek féltékenyen, fokozottan növekedett a gyanakvás az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot követően, ami érezhető stagnálást eredményezett a szervezet életében. Abban az évben még elindult az országos dal- és táncünnepély Gombaszögben a Sarló jegyében, amely országos kulturális ünnepéyként az idén 60. alkalommal kerül megrendezésre.

Az énekkari kultúra fejlődése szempontjából fontos lépésre került sor 1964-ben, amikor a CSEMADOK mellett megalakult a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Énekkara. Vendégkarnagya volt a magyarországi népzenei és énekkari mozgalom daliás alakja, Vass Lajos. Az énekkar tagjai több tucat gyermek- és felnőtt énekkar vezetői lettek, megmérte a felnőtt énekkarok versenyében a galántai Kodály Napokon, illetve az érsekújvári „Csengő énekszó” gyermek- és ifjúsági énekkarok fesztiválján. Az énekkar később felvette felejtethetetlen karnagyának a nevét, és a mai napig sikeresen a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa név alatt működik.

Egyedülálló kezdeményezésnek bizonyult a CSEMADOK életében a kassai Batsányi Kör megalakulása (1965–1970), amely fontos rendezvényekkel gazdagította Kassa és a keleti régió településeit. Kezdeményezésére indult a CSEMADOK legfontosabb anyanyelvi fóruma, a Kazinczy Napok (1967). Ötvenedik jubileumát a múlt évben ünnepelte, illetve az idén ősszel kerül sor az 50. Kazinczy Napokra. A Kazinczy Napok megnyitóján felolvasták a betegsége miatt távol maradt Fábry Zoltán *Kazinczy elkötelezettségében* című üzenetét, amelyben többek között ez is áll: „Légy nyelved makacs hűségese, szerelmese, őrzője és megtartója. Senki más itt ezen a tájon helyetted e munkát el nem végezheti: Tiszteld ez mától, a legnehezebb, de legszebb is. A szlovenszkói magyar szóért, az emberi hang tisztaságáért te vagy a felelős!” A rendezvény szervezői a tanügyi hatóságokkal együttműködve évtizedeken át a Kazinczy Napok keretében tartották meg a *Szép magyar beszéd* országos döntőjét, amely az elmúlt másfél évtized óta külön rendezvényként kerül megrendezésre Kassán. A nyelvművelésnek fontos fórumai lettek a révkomáromi *Jókai Napok* (1964), az amatőr színjátszók, kisszínpadok diákszínpadok, vers- és prózamondók országos versenye; a dunaszerdahelyi *Duna Menti Tavasz*, a bábcsoportok és gyermek színjátszók országos fesztiválja, majd az utóbbi két évtizedben Rimaszombatba került a szavalók *Tompa Mihály Országos Versenye*, és az *Egressy Béni Országos Színjátszó Találkozó* Szepsiben – Buzitán.

Az 1968-as események, amikor a prágai tavasz hatására emberarcúnak neveztük a szocializmust, a CSEMADOK-ban is optimista hangulatot és gyökeres változásokat eredményezett. Fábry Zoltán megírta közösségünk mentségét *A magyar kisebbség nyomorúsága és nagysága* címmel, amelyet két folytatásban közölt az *Új Szó*. A CSEMADOK is tevélegesen bekapcsolódott a politikai rendszer pluralizálásáért folytatott küzdelembe, és megfogalmazott követelményei között szerepelt az önigazgatás, illetve a kollektív jogok elismerése. A CSEMADOK élére Dobos László került, aki munkatársaival együtt igyekezett Csehszlovákia federációs elren-

dezése alkalmával törvénybe iktatni a szlovákiai magyarok státuszát, amit sikerült is elérni a 144/68-as nemzetiségi alkotmánytörvény keretében. Noha a Varsói Szerződés tankjainak az árnyékában elindult a visszarendeződés, és az említett alkotmánytörvényt a jóváhagyás napján meghamisították, a további végrehajtási törvények jóváhagyására pedig nem került sor, ez az alkotmánytörvény maradt százéves kisebbségi sorsunkban egyedüli próbálkozásként helyzetünk alkotmányos rendezésére. Jogi helyzetünk rendezésének az előkészítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett dr. Szabó Rezső, aki jogászként, a CSEMADOK főtítkáráként, majd a szlovák parlament alelnökeként a bánsági Jakabffy Elemérhez hasonló szolgáltatokat tett a felvidéki kisebbségi magyarságnak. A '68-as események kézzel fogható eredménye lett a kassai Thália Színház (1969), amely egy példátlan összefogásnak – *Magyar színházat és magyar lapot Kassának!* – eredménye lett.

A csehszlovákiai magyarok egységes és határozott kiállása '68 mellett (megítélésem szerint hasonló egységes kiállásra még a rendszerváltást követő első szabad választásokkor került sor 1990-ben!). A visszarendeződést a *normalizáció* égisze alatt végrehajtó ortodox pártvezetés példát statuáló sort vágott a magyar közösség soraiban is, különösen a vezető szerepet vállalatok separték ki a kisebbségi közéletből, irodalomból, iskolákból, kulturális intézményekből, és a CSEMADOK-ot – a rossz emlékű kollektív bűnösség alapján! – kiharancsolták a Nemzeti Front tagszervezeteinek a sorából! 1975-ben Fábrý Zoltán stószí szülőháza Emlékházzá lett átalakítva, annak benépesítési tervezetének a kidolgozásában hasznos ötletekkel szolgált Fábrý Zoltán közeli barátja, a Csehszlovákiából 1935-ben kiutasított vándorforradalmár, Balogh Edgár, aki később az erdélyi magyarság nesztorá lett.

A nacionalista pártvezetésnek szemet szúrt a magyar iskolák bővülése, hiszen a '68-as események évében több mint százezer diák járt magyar tanítási nyelvű általános- és középiskolákba. A párt és állami vezetés mindent megtett azért, hogy a létfontosságú magyar szakmunkásképzők minimális hálózatát ne bővítse tovább, miközben abban az időben a populáció több mint kétharmada ezekben az iskolákban folytatta tanulmányait. A magyar iskolák későbbi romlásának gyökereit itt kell keresni, illetve az iskolák körzetesítésében, amikor a központosított körzeti iskolákba elkezdődött a kisiskolák betagolása – körzetesítése. A másik a mai napig használt cinkelt kártya: a szlovák nyelv oktatásának alacsony színvonalát hangoztató kampány a magyar iskolákban... Ez egy olyan törvénytervezet előkészítését eredményezte, amely *alternatív oktatás* címen került közösségünk fekete krónikájába, és lényege az volt, hogy a szlovák nyelv jobb ismerete érdekében a természettudományok oktatása a magyar iskolákban a szlovák legyen, illetve a szlovák nyelvet mint tantárgyat kizárólag szlovák anyanyelvű pedagógusok tanítsák! A törvénytervezet 1984-ben példátlan ellenállást eredményezett: a CSEMADOK, a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága, illetve a budapesti vezetés határozott közös fellépésének eredményeként a szlovák kormány a törvénytervezetet visszavonta!

A rendszerváltás – „bársonyos forradalom” – óta eltelt negyedszázad komoly tanulságokat hozott a szlovákiai magyarok és a CSEMADOK életében egyaránt. Jóllehet a közösségépítésre a kultúra alkalmasabb, mint a politika, a változásokat követő időszakban a CSEMADOK-ot a legtöbb támadás a kisebbségi magyar politikai térfélről érte, többször megismételve a követelést a CSEMADOK felszámolásáról, s annak teljes kiiktatását a felvidéki magyar közösség életéből. Mindezt tetőzte az önállósult Szlovákiában a meciarizmus tébolya, amely minden állami támogatást megvont (1995) a CSEMADOK-tól, megtartva az alanyi jogon járó támo-

gátás megvonását a mai napig, miközben magyar párt(ok) több mint egy évtizedig volt-voltak a kormánykoalíció részei!

A szlovákiai magyar közösség közállapota a 21. század második évtizedében – kisebbségi státuszának 100. évfordulóján – nem éppen szívderítő! A népszámlálási eredmények alapján (2001, 2011) a magyarok száma Szlovákiában több mint 20 százalékkal csökkent, a magyar iskolák száma és a magyar iskolákban beíratott gyerekek száma felére apadt, és komoly veszteségeket szenvedett el a magyar nyelvhasználat különösen regionális és országos szinten.

Amíg a CSEMADOK első korszakában a nyelvművelés fontossága szerepelt kiemelt programként, visszaállítva a magyar nyelv presztízsét a helyi közösségekben, regionális, de országos szinten is, a nyelvi kultúra megtartása és ápolása mellett fokozott hangsúlyt kaptak a nemzeti kultúra olyan területei, mint az irodalom, népzene, néptánc, kórusmozgalom, helyi hagyományok ápolása, gyűjtése és feldolgozása. A kezdeti ösztönös lelkesedést és cselekvést fokozatosan követte a cél tudatosabb, minőségi munka. Példa erre Fábry Zoltán tanulmánya a *Fáklyában: Kevesebb verset – több költészetet!* (1955), vagy a CSEMADOK alapszervezeteiben gomba módra szaporodó műkedvelő színjátszók darabválasztásának a fontosságát és a közönség számára igényesebb produkciók betanítását sürgető írása (1958).

A hatvanas évek óta a CSEMADOK tevékenységében egyre hangsúlyosabban társul a nyelvművelés mellé a nyelvvédelem, amit jól igazol a Kazinczy Napok ötvenéves múltja, különösen a totalitárius hatalom utolsó évtizedében, majd a rendszerváltást követően, amikor nyelvtörvény született – nem a mindenütt proklamált szlovák nyelv védelmére –, hanem nyelvünk gúzsbakötésére! Az önállósult Szlovákia (1993) bevett gyakorlatához tartozik, hogy ellenünkre hoz törvényeket, legyen az nyelvtörvény, állampolgársági törvény vagy éppen a Beneš-dekrétumok sérthetetlenségét és megváltozhatatlanságát deklaráló törvény!

Ebben a társadalmi klímában kerül sor a CSEMADOK megalakulásának a 70. évfordulójára, amikor a felvidéki magyar társadalomban érezhető marazmus van – a politikai megosztottság egyik következménye: a magyarok lakta járásokban rendszeresen legalacsonyabb a választási részvétel (!) –, csökkentve ezzel a magyar közösség társadalmi mobilitását s egyben igazolva csalódottságát a kisebbségi magyar politikában és politikusokban.

Az igaz, hogy a CSEMADOK az utóbbi évtizedek komoly megrázkódtatásait is sikeresen átvészelte, tagságát (több mint ötvenezer) megtartotta, rendezvényeinek, fesztiváljainak a számát növelte, mégis szükséges a CSEMADOK berkeiben is (helyi, regionális és országos szinten) elvégezni egy mélyrehatóbb elemzést a felvidéki magyar társadalmi közállapotok területén és a Fábry Zoltán által hangoztatott *változni és változtatni* szellemében döntéseket hozni. Jelzés értékű lehet az idén Gombaszög: június 30-án és július elsején tartja itt a CSEMADOK a 60. Országos Kulturális Ünnepejét, illetve július 16–22-én a Sine Metu Polgári Társulás a Gombaszögi Nyári Táborát.

Valamikor egy jeles vajdasági barátom a gombaszögi országos ünnepség több mint tízezres közönségét látva ekként összegzett: *Hja, nektek könnyű, mert volt és van CSEMADOK!* Igen, hetven éve van, és ezekben az évtizedekben a felvidéki magyarságot erősítő kovászt jelentett, most mégis a 21. század harmadik évtizede előtt aktuális a CSEMADOK-ban (is) a megmaradás és megtartás hatékonyabb formáinak a kimunkálása.

NYIRI PÉTER

A MAGYAR WEIMAR

A Magyar Nyelv Múzeuma első évtizede

Széphalom az elmúlt tíz évben közösségi térként is kiválóan működött: évente diákok ezrei látogatnak el a kertbe, és a hely számos rendezvénynek otthont ad.

Idén ünnepli tízéves évfordulóját A Magyar Nyelv Múzeuma. Hogyan is kezdődött?... Talán úgy, hogy egy pataki diák a híres iskolába szekerezvén megpillantott egy szelíd emelkedésű dombocskát, és arról álmodozott, hogy ő egyszer itt letelepszik, házat épít, családot alapít. Azt azonban bizonyosan nem gondolta, hogy a vágyott helyet a „magyar Weimar” néven emlegeti majd az utókor. Kazinczy Ferenc volt ugyanis a kisfiú, kinek álma évtizedek múltán lett csak valóság. 1806-ban költözött Széphalomra (a nevet ő adta), és itt élt családjával huszonöt esztendőn át. Általa lett ez kis hely nagy, a magyar irodalom egyik központja, az önálló, független magyar szépirodalom megteremtésének egyik legfőbb műhelye. Kazinczy halála után Széphalom zárandokhelyé vált, járt itt Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály, fejet hajtva a mester sírhantjánál, köszönetet mondva a nyelvért, kultúráért és hazáért. „szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedetebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárandokolnia” – írta Petőfi 1847-ben, mintegy kijelölve Kazinczy Ferenc helyét a magyar művelődéstörténetben. 1873-ban az egykori lakóház helyén felépült a neoklasszicista stílusú emlékcarnok, az Akadémia gondozásába vette a kertet, így Széphalom végleg kultuszhellyé vált: az oda látogatók a magyar nyelv és kultúra iránti elkötelezettség és a hazaszeretet jelképes helyeként értelmezték és tisztelték.

Amikor 1994-ben, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlésén Pásztor Emil nyelvész felvetette, hogy építsenek anyanyelvünknek egy múzeumot (nyelvtörténeti múzeumot), helyét is kijelölte: a fent említettek, a „szent hely” státusz okán Széphalmot szánta az új intézmény otthonául. Tizennégy év múltán épült csak meg A Magyar Nyelv Múzeuma Kazinczy egykori gyümölcsöskertje helyén. 2008. április 23-án nyílt meg egy nagyszabású ünnepségen, a vártnál is nagyobb közönség indította el útjára a küldetése szerint az anyanyelvi kultúrát megismertető és a nemzeti identitást erősítő múzeumot.

A Petőfi Irodalmi Múzeum tagintézményeként működő Magyar Nyelv Múzeuma sajátos helyszín a magyar közgyűjteményi rendszerben. Hosszú évtizedek után ez volt az első olyan épület, amely múzeumnak épült, s ez szimbolikus. A nyelvmúzeum alapja nem egy tárgyi hagyaték volt, amelyet el kellett helyezni, nem is egy üres kastélyt kellett megtölteni. A nyelvmúzeum egy eszme intézményesítése: a magyar nyelv, anyanyelvünk, nemzeti identitásunk, kultúránk alapja, közös kincsünk, melynek megőrzése, továbbadása, minél jobb megismerése kötelesség és felelősség. Ennek az eszmének, illetve küldetésnek, feladatnak ad módszertani, muzeológiai, közművelődési gyakorlatot (és persze elméletet is) az intézmény. Meghatározó a hely összetettsége, a múlt, jelen és jövő együtthatása. Egy temetkezési hely, szakrális hely áll a kert középpontjában, de a Kazinczy-sírkert nemcsak egy család sírkertje, hanem a cselekvő hazaszeretet jelképes helye is. A magyar nyelvi-irodalmi hagyományok egyik kiemelkedő pontja, csúcsteljesítménye Kazinczy életműve. Kazinczy munkája Széphalmon alapvető örökségünk. A „széphalmiság” egy életmodell: a magyar nyelv és kultúra iránti rendkívül mély elkötelezettség, a folyamatos munkára ösztönző, minden akadályon túllendülő, fegyvelmezett, szigorú és becsületes elkötelezettség. Cselekvő hazaszeretet. „bennünk hazaszeretet lobog, melynek egy része a nyelv szeretete” – vallotta Kazinczy. Benne van ebben az életmodellben a fogságban rozsdával s vérével író, nélkülöző és az újhelyi levéltárban robotoló, mégis állandóan munkálkodó, hét gyermeket nevelő (első gyermeke korán meghalt) és boldog családi életet élő, alkotó-teremtő Kazinczy lelke-szellem. Ez az őszinte haza- és nyelv-szeretet, az anyanyelvi kultúránk iránti mélységes elköteleződés Széphalom valódi titka, és ez Kazinczy öröksége számunkra, az utókor számára.

A Kazinczy-modell egyik pillére az író művészi hitvallása: „Az mindazonáltal igaz, s a história bizonyítja, hogy ha valahol a Jó gyökeret vert, ott mindig a Szép készítette az utat” – állította a széphalmi mester, aki hitt a művészet erkölcsnemesítő, formáló és nevelő erejében. Az irodalmi és nyelvi nevelésben, az irodalom és művészet etikai jelentőségének tudatosításakor Kazinczy elveire mindenképpen hivatkoznunk kell. Az a gondolat, hogy a magas színvonalú irodalom és kultúra megteremti, „kitermeli” a maga művelt olvasói rétegét, közönységét, mai fogyasztói, popularizálódó és színvonalában egyre csökkenő kultúránkban-társadalmunkban különösen érvényes. És ezzel összefügg Kazinczynak mint kultúrembernek az alakja. A nyelvünket és irodalmunkat európai rangra emelni kívánó Kazinczy a stílus és az ízlés megújítója volt, egy életmodell, életprogram megtestesítője, annak a magatartásnak az ellenpólusa, melyet pl. Csonkai *Tempefői* című művéből ismerhetünk. Fegyverneki, Serteperti, Tökölopi vagy Koppóházy a képviselői ennek az irodalmat-művészetet haszontalanságnak tartó, rögzült nemesi életformába kényelmesedett létnek. Kazinczy a művelődés embere volt, a Szép és az Igaz rajongója. Felismerte Mozart nagyságát, Shakespeare-t, Goethét fordított, értő rajongója volt a képzőművészeteknek,

szükségesnek tartotta a művészet minden ágának támogatását – barátait arra biztatta, hogy készíttessék el portréikat –, szorgalmazta a magyar festészet fejlődését. Az övé egy kulturális életforma volt, az olvasás meghatározó és alapvető cselekedetével. Kazinczy életével bizonyította, hogy egy kis hely is lehet európai rangú teljesítmény otthona, ez Sátoraljaújhelyben, a trianoni határ mellett különösen tanulságos és biztató. Ezt a szellemiséget (a hely szellemét), hagyományt és gyakorlatot (hiszen éppen Kazinczy élete bizonyítja, hogy a cselekvő hazaszeretet, a nemzeti közösség gyarapító szolgálata a körülményektől, nehézségektől és helyszíntől függetlenül is lehet hatékony gyakorlat) közvetíti, viszi tovább és gondolja tovább A Magyar Nyelv Múzeuma egy 21. századi, a legmodernebb elvárásoknak is megfelelő épületben.

Kazinczy életmodellje a legfontosabb széphalmi örökség, de ne feledkezzünk meg a régió további „kincseiről” sem. Pásztor Emil szavait idézzük: „E helytől nem messze található Karos, ahol az egyik legnagyobb honfoglalás kori temető utal arra, hogy a honfoglalást valószínűleg innen irányították. Tehát a magyar nyelv is erről a tájról kezdett terjedni a Kárpát-medencében. Talán ezen a tájon született a *Halotti Beszéd* és *Könyörgés*, első összefüggő szövegemlékünk. 1590-ben Vizsolyban nyomtatta ki Károli Gáspár Bibliáját, amely nagy hatással volt irodalmi és köznyelvünk egységesülésére. A Borsod megyei Gelejen született, majd Göncön, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon végezte tanulmányait Geleji Kátona István, aki 1645-ben megírta az első magyar nyelveművelő munkát (*Titkok titka, Magyar Grammatikatska*).”

A hely, Széphalom a nyelv összetettségének a leképeződése: benne van a történetiség (a múlttól a jelenig jutunk), és benne van az egyidejűség (a múlt és a jelen egyszerre él és hat benne). A nyelvemúzeum feladata éppen a nyelv sokszínűségének a megmutatása és az anyanyelvi kultúra közvetítése – végzetes elkötelezettséggel és meggyőződéssel a hagyományokban gyökerezve, a gyökerekből táplálkozva, de modern eszközökkel, kreativitással, új módszertani megoldásokkal is (kiállításokban, rendezvényekben, foglalkozásokban). Széphalom a maga komplexitásával hat. Az pedig, hogy mindez (a múlt és jelen, a hagyomány és kreativitás) nem a fővárosban vagy egy nagyvárosban, hanem vidéken, egy kisváros mellett történik, sokszor meglepi a látogatókat, akik örömmel nyugtázzák, hogy a központtól távol, a határ mellett is van, lehet ilyen. A trianoni határ melletti lét adottság és kötelesség egyszerre: meg kell szólítanunk a határon túli magyar közösségeket (nemcsak a Felvidéken, hanem Kárpátalján, Erdélyben, Délvidéken is), és ezt meg is tesszük.

A nyelvemúzeum küldetéséről Kováts Dániel így vall: „a magyar nyelv az egész világ magyarságának közös tulajdona: őseinké, a miénk, az utódainké. Az intézmény [a nyelvemúzeum] tehát nemzeti múltunk és jelenünk kincsestárának bemutatásával hasznosan szolgálhatja anyanyelvünk, nemzeti művelődésünk, nemzeti emelkedésünk ügyét. [...] Az intézmény küldetése, hogy a hely adottságait, a genius loci kisugárzását is hasznosítva a magyar nemzeti műveltség egyik alapértékét, az anyanyelvi kultúrát közvetítse az érdeklődőkhöz. A múzeum a maga gyűjtőkörében általános tematikájú országos közgyűjtemény, amely a magyarul beszélő közösségek teljes körére kiterjeszti figyelmét országhatáron belül és kívül.”

A nyelvemúzeumi értelmezésben a nyelvtudomány interdiszciplína: több tudományág felségterülete. „A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékaival” – írta Kazinczy Ferenc. A Magyar Nyelv Múzeu-

ma kiállításával és rendezvényeivel, múzeumpedagógiai foglalkozásaival és kiadványaival a maga összetettségében, az életünket ezer meg ezer szállal átszövő voltában akarja megmutatni anyanyelvünket: létünk hajlékát. A nyelv nemcsak formai, jelentésbeli és stilisztikai lehetőségeinek gazdagságával hat ránk, hanem egész létezésünk egyik legmeghatározóbb jelensége, minden területen jelen van. A nyelv lélek és fizika (vallomás és hangszalagmozgás), múlt, jelen és jövő (tapasztalat, történelem és folyamatos változás), ismeret és rejtély (tudás, akarat és a titkok titka), művészet (irodalom, ének és zene), játék és öröm (nyelvi játék és humor), a nyelv gyermeké és felnőtté, közös, a miénk: mi magunk vagyunk. A nyelvet így, csodás-varázsos valóságában mutatjuk meg, és segítségül hívjuk a társtudományokat (irodalmat, történelmet, néprajzot, teológiát, lélektant, zenét).

A Magyar Nyelv Múzeuma egyszerre tölti be a közgyűjtemény, a kiállítóhely, a nemzeti emlékhely, a közösségi tér és a közművelődési (nyelvművelődési) központ szerepét. A közművelődés Széphalmon az anyanyelv-pedagógia, az anyanyelvi nevelés (és ismeretterjesztés), a nyelvikultúra-művelés sajátos változatát jelenti, egy olyan pedagógiai programot, melynek középpontjában a tudatos nyelvhasználatra nevelés, az irodalmi-nyelvi hagyományok megismertetése és az anyanyelvhez való kötődés megerősítése áll. A nyelv-múzeum ezt a küldetést teljesíti múzeumi környezetben és eszközökkel, támaszkodva-építve a korábbi nyelv-művelő hagyományokra, a magyar nyelvvel való tudatos törődés évszázados hagyományaira, ám mégis új módon, a részben már kialakult, részben még formálódó nyelv-múzeum-pedagógia (múzeumi nyelvpedagógia) megoldásaival. E törekvés örömteli részeredménye, hogy 2015-ben megkaptuk a Múzeumpedagógiai Nívódíjat. A rangos szakmai elismerést kiérdemlő Széphalmi Szó-Kincs-Tár(s) volt hazánkban az első komplex anyanyelvi múzeumpedagógiai program.

A Magyar Nyelv Múzeumának kiemelt célja a hagyományos kommunikációs formák népszerűsítése, például a kézzel írás, a személyes beszélgetés, történetmondás, az olvasás, a nyelvjárás-használat ösztönzése, a klasszikus irodalom megismertetése, a nyelvhasználat erkölcsi felelősségének (a nyelvhasználat cselekvés) tudatosítása. A pedagógia, illetve a nevelés a széphalmi intézmény vállalt küldetése. A nyelv-múzeum bátran használ, közvetít és teremt narratívákat, nem didaktikusság ez, hanem egy határozott értékrend vállalása. A Magyar Nyelv Múzeumában bizony több a pont és a felkiáltójel, mint a kérdőjel.

Széphalom mint tér kiváló adottságokkal rendelkezik. A nyelv-múzeum épülete egyszerre nyitott és zárt. Nagy üvegfelületei egyrészt barátságosan csalogatják a látogatókat, másrészt jó kilátást kínálnak a kertre. Időtálló anyagok, vas, beton, üveg, kő őrzi a munkát, a bástya pedig méltó szimbóluma a magyarságot évszázadokon át megtartó, legalább háromezer éves, szerkezeti vonásait bámulatra méltóan megőrző magyar nyelvnek. Az 5,4 hektáros Kazinczy-kert a parkkal és a múzeum körüli udvarral, a „hasonlíthatlan Sátor-hegyek” (Petőfi szavai) ölelésében számos programlehetőséget kínál, valóban alkalmas arra, hogy Széphalom a múzsák ligete legyen.

Ezt segítik az előttünk álló fejlesztések is: egy nagyszabású, határon átnyúló pályázat által megújul a Kazinczy-kert, restauráljuk a Kazinczy Emlécsarnokot és a sírkertet, a régi kertészház alkotóházzá alakul, megnyílik egy új, állandó Kazinczy-kiállítás, és megszületik tizenkét kulturális tematikus út applikációkkal. A Királyhelmeccel megvalósított pályázat címe: Connecting Heritages, vagyis összetartó örökség, mert a kultúra, anyanyelv valóban összeköt minket, sok évszázados hagyományok tesznek közösséggé minket, s ezt a jelenkorban is őriznünk kell.

Széphalom az elmúlt tíz évben közösségi térként is kiválóan működött: évente diákok ezrei látogatnak el a kertbe, és a hely számos rendezvénynek otthont ad. Élő és szoros a kapcsolatunk az anyanyelvi mozgalommal (Anyanyelvápolók Szövetsége), valamint nyelvészeti és más kulturális szervezetekkel (pl. a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodával, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával, a Honismereti Szövetséggel, a Kazinczy Ferenc Társasággal, a Sárospataki Református Teológiai Akadémiával, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoporttal, a hazai nyelvtudomány képviselőivel és szervezeteivel, egyetemi tanszékekkel, nyelvi kutatóműhelyekkel, írószövetségekkel, valamint határon túli magyar intézményekkel, szervezetekkel. Minden évben Széphalom az otthona az Anyanyelvi Juniálisnak és nyelvésztábornak, az Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábornak és az Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny döntőjének.

A hely szelleme, a gyönyörű természet megragadja, itt tartja és visszahívja az ide érkezőket, az eszméből építkező és érzésekből, gondolatokból, hazaszeretetből táplálkozó intézmény, a kultúránk és identitásunk alapjának, az anyanyelvünknek a közgyűjteményi-közművelődési otthona bástya és hajlék minden magyar számára az egész Kárpát-medencében és az egész világon. A második és aztán a sokadik tíz évben is az tehát a cél, hogy Széphalom az anyanyelvi művelődés egyik központja legyen.

Sokszor emlegetjük Kosztolányi gondolatát: „Széphalom, ahol csak húsz ház állt, a magyar Weimar lett.” Ez a múlt kötelesség és felelősség is számunkra, mert hisszük, hogy A Magyar Nyelv Múzeuma sokra hivatott intézmény. És mi – a magyar nyelvért és kultúráért tenni akarók közössége – azért dolgozunk, hogy lépésről lépésre növeljük Széphalom rangját, és e nemzeti emlékhely a jövőben ne csak a múlt, hanem saját teljesítménye okán is megérdemlje a „magyar Weimar” nevet.

CSEKE PÉTER

KÖLTŐK – NYELVŐRSÉGBEN

(Kosztolányi, Dsida, Páskándi)

■ Nem győzöm elégszer hangsúlyozni tanítványaimnak: kutatásaik során mindig az elsődleges forrásokból induljanak ki. Ne feledjék, hogy például a két világháború közötti szövegek újraközlései során is gyakorta „ideológiai tankcsapdák” vermébe estek az eredeti gondolatok. Szerencsés helyzet, amikor a szöveggondozó – a kiadóval egyetértésben – jelezni tudta az önkényes csonkolás helyét, ha nem is annak méreteit. A nyolcvanas évek derekán, amikor az *Erdélyi Fiatalok* dokumentumkötetét szerkesztettem, magam is éltem ezzel a – Mikó Imrétől és Dávid Gyulától „ellessett” – módszerrel. A három előcenzúrázás során „kijavasolt” szövegrészek helyét szögletes zárójellel – [...] – jelöltem, a jegyzetekben pedig igyekeztem visszacsempészni a fölösleges hatáság által töröltetett részeket. Nem szöveg szerint persze, hanem többnyire a lényegre utalóan. A tapasztalat szerint ugyanis a cenzorok a főszövegre koncentráltak, az apró betűkkel szedett jegyzetapparátus „átbogarászásához” nem volt sok türelmük. Bár akadtak abban az időben „filológiai képzettségű” szekustisztek is.

1. Történt pedig, hogy egy tanulmány írására készülődve fellapoztam Jancsó Béla egyetlen kötetét, a Mikó Imre gondozásában a Kritérionnál 1973-ban megjelent – cikket, esszéket és tanulmányokat tartalmazó – *Irodalom és közélet*. Véletlenül a számomra egy eladdig ismeretlen Kosztolányi-nekrológra nyitottam, és így

Dsida szerkesztőként is a „tisztá európai szellem” erdélyi otthonteremtőjének bizonyult.

mindjárt feltűnt a szövegírtás ominózus jele. „Nagy költő volt – olvasom a lendületesen indító második bekezdés első mondatát –, bár természetünkötől s világfelfogásunktól sokkal távolabb álló, mint Ady vagy Tóth Árpád. [...]” A kimaradt rész bántóan megtöri a szöveg ritmusát, és más gondolati regiszterbe helyezi a folytatást. Azt nem feltételeztem, hogy a cenzúra Jancsó „kifogásaival” szemben akarta volna utóéletében megvédeni Kosztolányit. Viszont óhatatlanul abba a gyanúba keveri a *Nyugat* esztétikai ízlésén nevelkedett, a nyugatos költőket bensőségesen ismerő szerzőt, mintha maga is a „hangulati költő”, az „öncélú formaművész” – Dsida esetében is jól ismert „epitheton ornans”-ok! – kalodájába akarná zárni Kosztolányit. Holott Jancsó Béla épp azokban az években hadakozott a legvehemensebben az irodalmi dogmatizmus tudatszűkítő megnyilvánulásaival – nem kímélve testvéröccsének, Jancsó Elemérnek a világnézeti elfogultságait sem.

Minthogy az idézett írás jegyzetei az *Erdélyi Fiatalok* 1936-os évfolyamát jelölik meg eredendő forráshelyül, elővettem a nemzedéki folyóirat vonatkozó számát. És a kihagyatott részben ezt olvasom: „Ők [mármint Ady és Tóth Árpád] a mai élet legégetőbb magyar kérdéseinek adtak örökkévaló emberi kifejezést. Ady nemcsak lírikus volt, de az új magyar világfelfogás úttörője is. Kosztolányi ennél szűkebb értelemben volt költő. Látszólag nem nőtt annyira össze fajával, látszólag nem nőtt annyira össze korával.”

A cenzúra „érzékenységet” alighanem az *örökkévaló* – tehát a mindenkori jelenben létező – „magyar kérdés”, „magyar világfelfogás” váltotta ki. Az idézet utolsó mondata pedig – a későbbi kiadványokban is üldözött – *faj* kifejezés miatt töröltetett. Ám az sem kizárt, hogy épp a nyomatékossító „látszólag” intette éberségre az elmeőriséget. Így nem került annyira piederstálra Jancsónak a későbbiekben kifejtett véleménye: ez az „irracionalitás rétegét felborzoló” költészet az „igazi emberség eszköze” volt az Ady utáni korszakban, amely emberfeletti próbák elé állította a Kárpát-medencei magyarságot.

Ebből az írásból tudtam meg egyébként, hogy Kosztolányi 1934-ben – életében először és utoljára – Erdélyben is járt, Marosvásárhelyen és Kolozsváron tartott felolvasóesteket. Marosvásárhelyen Molter Károly és Dsida, Kolozsváron Szentimrei és Jancsó Béla kalauzolta. Az eseményt Szemlér Ferenc, illetve Vita Zsigmond örökítette meg. Utóbbi az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain. „Marosvásárhely után – olvashatjuk a folyóirat tavaszi számában – április 11-én Kolozsváron tartott Kosztolányi Dezső felolvasó-estét. Az Iparkamara nagyterme ünnepi díszbe öltözve fogadta az ifjúság és az örök szépség költőjét. [...] A közönség zúgó ünneplése közepette lépett a dobogóra. A szépség egyedül való hatalmát hirdető költő távol áll a közönség szélesebb rétegeitől, és mégis, amint előadásában meg-elevenedett verse és prózája, új értelmet nyert a Kosztolányi-szó, áradó szó lett, ami elől nem lehet kitérni. Művészetének széles skáláját csodálhattuk meg a *Fényes koszorú*, az *Ilona* versek könnyed, meleg dallamosságában, az *Európa*, a *Szegények* magából kiemelkedő erejében és prózájának hol gúnyolódó, hol boldogan ölelő képeiben... [...] Legmélyebb verse a ráadásként adott *Hajnali részegség*.” Az egymásra találás felemelő élményének újraélése során Vita az est „szépséghibáira” is utalt. Nevezetesen arra, hogy a kisebbségi közélet mérvadó személyiségei távol tartották magukat a rendezvénytől. Nem érezték volna meg, hogy egy Kosztolányi-est nagyobb dolog, mint „minden eddigi sérelmi küzdelmünk”? Kérdésfelvetésével egyszersmind a választ is sugallta: kisebbségi helyzetben a magyar kultúra egysége jelenti a megalázottak és megnyomorítottak elpusztíthatatlan hatalmát.

Nekrológiában Jancsó Béla megkísérli felvázolni a műfordító, a prózaíró, a költő és a nyelvvédő Kosztolányi pályaképét, örök érvényű teljesítményét. „A magyar nyelvnek kevés olyan művésze volt, mint ő – fejtette ki –, lelkünk legzengőbb eszéke csak néhány nagy költőnknek és íróknak volt még olyan mértékig sajátja, mint az övé. Született csodálatos érzékét a műfordítással és a régi magyar nyelv állandó tanulmányozásával tette utolérhetetlen kifejező erővé. Ezt a nyelvet fejlesztette alkotásaival, ezt óvta, védte. [...] Leírni is döbbenetes: a magyar nyelvnek ez a páratlan művésze nyelvrákban pusztult el.”

Ha eddig csak sejtettem, most már tudom, hogy miért adom minden ősszel újabb tanítványaim kezébe Kosztolányi *Nyelv és lélek* című kötetét.

2. Az újságíró és szerkesztő Dsida 1930 és 1935 között egyidejűleg három lapnak dolgozott: belső munkatársa volt a *Pásztortűznek* és a *Keleti Újságnak*, kolozsvári tudósítója/riportere a nagyváradi *Erdélyi Lapoknak*. Megélhetési kényszerből és hivatástudatból. És tette mindezt – súlyos betegen, vele született szívbetegével küszködve. Aki most veszi kézbe vagy olvassa újra Marosi Ildikó körütekintő és gazdag háttéranyaggal kísért válogatását, a *Séta egy csodálatos szigeten* című Kriterion-kiadványt (Második kiadás, 2015.), annak nem marad kétsége afelől, hogy Dsida Jenő a kulturált újságírás és az ízléses lapszerkesztés igény szintjét hagyományozta ránk. Pontosabban: ezt is. Ezeken az írásokon ma sem érződik az újságírói rutin. Nyelvezetük éppolyan áttetszően pontos és érzékletes, akárcsak a költészeté. Bármiről ír, a provincializmus távlatatlanságát igyekszik meghaladni. A szépírók közül talán csak Kosztolányi tudta úgy szeretni – és művelni! – az újságírói műfajokat, mint Dsida. Szenvedélyes vallomásának gondolatritmusa sodró erejű, szellemfrissítő, a felismert műfaji törvényszerűségeket időtlenítő:

„Szeretem a vezércikk ünnepélyes, uszályos komolyságát vagy szerényen oktató száraz rövidségét, a riportok gyors és könnyed ötletességét, melyet nem a lassú elmélyedés, hanem a pillanat lobbanása szül, mint társaságban elvetett mondatot. Szeretem a lüktetésnek azt a lázas iramát, mely nem enged elbágyadást, kalandozó ábrándozást, hanem parancsolva sürgeti elő a friss mondatok megszakítás nélkül való láncolatát. [...] Még jóformán ki sem alakul a gondolat, s már folyik a diktálás, a mondatok logikájával és törvényeivel való viaskodás, másodpercek mérlegelésének parányi porondján folyik le alig észrevehetően, a szavak folyamatos áradása közben kristályosodik ki a mondanivaló teljessége, s az írás kényszere erőlteti rá a kemény logikát a meg nem pihenő agyra.” Még párszor ismétlődnek a „Szeretem”-mel kezdődő gondolatfutamok, hogy aztán ez legyen a lezárás: „És legjobban szeretem, amikor elernyedtem idegekkel, kezembem a friss, nyomdafesték-illatú lappal megyek hazafelé az alvó városon át, a pislogó csillagok alatt. Csak költők, jövőmondók és újságírók érthetik meg, hogy mit jelent ez az érzés: ti alusztok, de én ébren vagyok, és tudom, amit még senki sem tud...” (*Séta...* 212–213.)

Első alkalommal mindössze tíz hónapig tudta elviselni a rá váró megpróbáltatásokat – 1927 decemberétől 1928 októberéig. Amikor is orvosi tanácsra egyéves fizetés nélküli szabadságot vett ki. (Házitanítói megbízatást vállalt – 1928. október 1. és 1929. július 31. között – Abafáján báró Huszár László földbirtokos családjánál.) Döntését legalább három tényező indokolta: 1) Az idegrongcsoló szerkesztői munkába hamar belefáradt. 2) Joghallgató volt, szeretett volna készülni a szigorlatokra. 3) A lapnál szellemi közegellenállásba ütközött.

Dsida szerkesztőként is a „tisztá európai szellem” erdélyi otthonteremtőjének bizonyult. Már az sem volt mindegy, hogy kiktől kért – kapott vagy nem kapott – kéziratot, fotót, grafikát, reprodukciót. Aztán nem csupán a lapközlemények, illetve a folyóirat munkatársaival folytatott levelezések lehetnek irányadók. Ki hitte volna például, hogy gyöngyszemekre bukkanhatunk egy olyan műfajban is, amelyet a műfajismereti tankönyvek „járulékos”-ként tartanak számon, a szerkesztői üzenetekben.

A feltárt anyagot rendszerezve négy kategóriát fedezhettem fel ezekben:

a) *Az ideológiai-politikai programok és művészeti szempontok összeférhetetlensége.* „A Pásztortűz nem pártirodalmi közlöny – olvasható a lap 1931-es évfolyamában –, nincs sem jobb-, sem baloldali »orientációja«. Egyetlen célja az erdélyi magyarság szolgálata, a legjobbakkal, amit szellemi téren nyújthat.” Egy másik lapszámban pedig ez kelti fel a figyelmünket: „Beküldött novelláiban több a propaganda, mint a művészet. Ha nem is állunk a l’art pour l’art elvének alapján, s nem is zárkozunk el teljesen attól, hogy a hasábjainkon megjelenő szépirodalmi alkotások bizonyos eszmék szolgálatában álljanak, arra a leggondosabban igyekszünk ügyelni, hogy az ilyen írások is bizonyos művészi színvonalat érjenek el. Az ön munkájában propagált eszmék azonban annyira távol állnak gondolkodásunktól, hogy még a legművészből feltálatásban sem szeretnők azokat olvasóink asztalára tenni.” (*Szerkesztői üzenetek.* Pásztortűz, 1931. 21. 496.)

b) *Irodalmi-művészeti tehetséggondozás.* Dsidára vallanak az ilyen „diszkrét” szerkesztőségi válaszok is: „költői tehetsége ez idő szerint még csak lappang”. Hogy a mindenkori dilettánsok „agresszivitásának”, „arroganciájának” a leszerelésében mekkora gyakorlatra tett szert, arra briliáns példa lehet a következő – tapintatos, ám de telibe találó – üzenet: „Újabb verseivel sincs szerencséje. Nagyon szeretnők elmagyarázni Önnek, hogy az »alkotás« nem okvetlen kelléke az életnek. Az a lelkesedés, amellyel Ön Baudelaire költészetéről ír, azt bizonyítja, hogy nagy tehetsége van a műélvezetre, s az már intelligenciáról tesz tanúbizonyságot. Higgye el, hogy csak igazán nagy és kivételes tehetségeknek volna szabad tollat fogniuk: igazi műélvezőkre, akik sokat olvasnak, mély esztétikai érzékkel válogatják meg olvasnivalóikat, és gyönyörködnek bennük, sokkal nagyobb szükség van, mint tehetségtelen próbálkozásokra. Az Ön írása pedig nem vall írástehetségre.”

c) *Műfordítási tanácsok.* „Japán versfordításai igen érdekesek, ámbár nyomába sem léphetnek például a Kosztolányi Dezső finom, üde, csipke-aprólékosságú japán fordításainak. [...] Milyen nyelvből fordította a küldött kis verseket, mert a japán nyelv ismeretét nem egykönnyen tételezzük fel olyan fiatal hazánkfiától, mint Ön. Ha közlünk a versekből, szeretnők azok pontos forrását megjelölni.” „A műfordítás tökéletességének próbája az, hogy eredeti versként tűnjék fel az átültetett. [...] Önnek alaposabban kell tanulmányoznia modern magyar költőink nyelvét, verselését és rímelését, különösen azokét, akik egyúttal legkiválóbb műfordítóink is. Ilyenek pl. Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc stb.”

d) *„Öntisztító” nyelvvédelem, kifogástalan önkifejezési elegancia.* E tekintetben is Kosztolányi volt számára a mérce. A *Keleti Újságban* 1936 húsvétján maga is nyelvművelő mozgalmat indított, a minden második vasárnapon megjelenő *Anyanyelvünkért* rovattal egy időben létrehozta az újság nyelvművelő bizottságát. A nyelvművelés ügyét nemcsak e rovat szerkesztésével, nyelvművelő cikkek írásával szolgálta; gondja volt arra is, hogy az olvasók kezébe nyelvhelyes-

ségi szempontból is hibátlan lap kerüljön. Egyébként már *Pásztortűz*beli üzeneteiben is hangot adott nyelvi igényességének. „A nyelvhelyesség kérdésében – fejtette ki 1931-ben – minden logikára, esztétikára, történeti és népryelvre vagy éppen célszerűségekre való hivatkozásnál mérhetetlenül többet jelent egy kis *ízlés* és – *szeretet*. Mennyire ügyelünk arra, hogy gyermekeink kifogástalanul öltözködjének [...], de az eszünkbe sem jut, hogy nyelvünk tisztaságára, kifogástalan magyar eleganciájára ügyeljünk.”

Az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain megjelent utolsó írásában is anyanyelvünk védelméről értekezik 1937 elején. Abból az alkalomból, hogy Kacsó Sándor szerkesztésében Brassóban napvilágot láttak Kosztolányi nyelvvédő írásai a Hasznos Könyvtár sorozatban. „Ennek a könyvnek ott kellene lennie minden magyarul író és beszélő ember asztalán.” Írását egy Kosztolányi-idézettel fejezi be: „Mind den nyelv a természet, az emberi lélek csodálatos műve. Valamennyit egyformán becsüljük. Nem hirdetjük, hogy a miénk a legszebb és legkülönb. [...] Egyszerűen csak azt mondjuk róla, hogy ő az egyetlen, hogy ő a mi édesanyánk, és ezért szeretjük őt.”

Amit Dsida hozzáfűz ehhez, az így hangzik:

„Bár mindnyájan úgy szeretnők magyar nyelvünket, mint ahogyan édesanyánkat szeretjük.

Szeressük, amíg él.

Fájdalmas dolog holtat szeretni.”

A mindig érzékletesen fogalmazó Ruffy Péter – aki a harmincas évek első felében az *Erdélyi Lapok*nál dolgozott, és akit ámulatba ejtett Dsida csiszolt nyelve, stílusművészete, gondolatgazdagsága, verseinek virtuozitása – nekrológiájában azt írta, hogy a helikonista író „tíz éven át szerkesztette a *Pásztortűz*et”. Ez tényyszerűen nyilván nem állja meg a helyét, csak abban az értelemben, ami 1937. május 17-én – a költő születésnapján – a *Keleti Újság* szerkesztőségében elhangzott: „Már nem élek sokáig... Időm lejárt. Elmegyek, mert hatvan évet éltem harminc év alatt.”

3. A Kriterion-szerkesztő Páskándi véleményezései lényegében egybecsengenek a Dsidáéval. Nem annyira a fűzfapoéták elbátortalanítását gyakorolta – erre is gondja volt, persze –, sokkal inkább az irodalmi örökségünket gyarapító értékek nyilvánosságra segítését. E tekintetben a pályakezdő alkotóknak (Nagy Kálmán, Szíves Sándor) és a tekintélyes életművel rendelkezőknek (Franyó Zoltán, Bartalis János, Endre Károly, Horváth István stb.) egyaránt figyelmet szentelt. Senkit nem mért más mércével, mint a tulajdon képességei által predesztinált lehetőségeivel. Ami – valljuk be – nem kis mérvű alkotáslélektani beleérző-képességet igényelt.

Hogy milyen kéziratokat utasított el? Mindenekelőtt a fogalmazási és helyesírási nehézségekkel küszködő szerzők „alkotásait”, a slágerirodalom és az emlékkönyvköltészet „termékeit”, az eredetiséget nélkülöző prózát, a „színes színtelenség”-et, a meghökkenteni akaró szándékoltságot, a napilapok szintje alatt sínylődő tehetségtelenséget. Nem beszélt le senkit az írásról-olvasásról – „hiszen ez a legtisztább örömök egyike” –, a közlésről viszont a leghatározottabban eltanácsolta az akarnokokat. A műfaji bizonytalansággal küszködő kezdőket igyekezett felvilágosítani. A műfajtévesztőket egyébként is igyekezett ráébreszteni tehetségük természetének kiismerésére. Szövegjavítást következetesen csak azoktól kért, akiknek a munkáit egyébként kiadhatónak tartotta.

A Kriterion rendkívül sokat nyert azzal, hogy Páskándi egyaránt otthonos volt a népi kultúra, az egyetemes magyar irodalom és a világirodalom minden számottevő műfajában. Ez alkalommal néhány költőtárs friss termésének az értékeléséből idézünk.

Horváth István: *Tornyot raktam*

„Horváth István lírájának frissessége, szépségei kései verseiben is sokszor azok maradtak, amelyek fiatal koriakban. Sőt: csak ahol fiatal kori önmagát »utánozza«, ott éri el ma is legszebb teljesítményeit.” Páskándi kiemelten szól arról, hogy a költő öregkori lírájának darabjai nemcsak az emberi, filozófiai elmélyülés, hanem a formai letisztulás jegyében születtek. (*Összegesítő véleményezés*. 1972. március 25.) A sok „esztétikai örömet” kínáló kötethez a kiadó Veress Danieltől kért volt bevezető tanulmányt. A *Tornyot raktam* azonban a Deák Tamáséval jelent meg, aki a nyugatos költészethez viszonyítottan elemezte Horváth István lírájának kiforrását, illetve annak – a változó időkkal bekövetkezett – színeváltozásait.

Kenéz Ferenc: *Homok a bőröndben*

Királyok küszöbén címmel vette kézbe Páskándi 1972 elején. A szerzővel folytatott megbeszélések eredményeként a kézirat nagyvonalú ajánlással érkezett Bukarestbe: „A kötet szép, egységes hangulatú, megjelenésre javallom. [...] Szomorúsága nem lefegyverző...[...] Paradoxonban szólva: konstruktív szomorúság...[...] Lírája: gondolat- és érzelemgazdag...[...] A fiatalabb nemzedék egyik letehetségebbje...[...] Kenéz lírai harca a szomorúsággal a szomorúság ellen folyik az élet legszebb értelmét dicsérve.” (*Kenéz könyve nyereség költészetünkben.*)

Szilágyi Domokos: *Felező idő*

A költő 1973 nyarán költözött Bukarestből Kolozsvárra. Élettársa, Nagy Mária szerint Szilágyi – számos határidős munkája mellett – két hónap alatt írta meg a kötet verseit, amelyek alapján a kritika hangváltást jelzett. Bizonyára erre elsőként Páskándi érzett rá, amikor a *Csak ez maradt* címmel kiadásra benyújtott verseket átnézte. Első benyomása: „Ez a kötet is Szilágyi Domokos lírájának jól ismert kvalitásait mutatja. Ezen belül is van a kötetben néhány különlegesen szép vers. (*Az ég, az ég, Vád* stb.). A kötetet néhány *apró megjegyzéssel* visszadjuk a költőnek, a szerződést azonban már most meg lehet kötni, mert – mint említettük –, megjegyzéseink lényegtelenebb dolgokra (rímek, ritmus, elírások) vonatkoznak, amelyek nem befolyásolják a kötet egészét. *Minél előbb nyomdába kell küldeni*, ugyanis rangos verseskönyv dolgában a jövő évre nem állunk valami jól.” Következik három sűrűn gépelt oldalon mintegy ötven kritikai megjegyzés. Itt csak rím- és ritmus-elemzéseiből szemelgetünk.

Rímek: slágeres jelző zsoltáros archaizálás közepette; igénytelen rím; indokolatlan, bántó rímkényszer; komikus, paródia-ízű rím; frivol rím; a rímjáték is csak akkor jó, ha érzem a feszültséget, a benne lévő robbanóanyagot; kényszerűség: nagyon jó, groteszk játék; nyelvkényszergetés; „Erősen archaizáló lírai nyelv közepette a jassznyelvi elemek áthajlás, áthajlítás, esetleg átnemesítés nélküli használata nem a várt hatást éri el: nem a borzongató groteszket, hanem a pongyolás, snassz komikumot, mely nyilván *akaratlan* hatás; ilyen szempontból

meg kellene kissé bogarászni a kötetet, anélkül persze, hogy ezek a nyelv- és hangulatfrissítő szavak eltűnnének belőle...”

Ritmus, ritmus-igénytelenség; ritmustörés: igen sokszor a versek a sorok által *nem fokozódnak*, csupán *szaporodnak*, nem gazdagodnak az egymás után következések által, nem árnyalódnak, inkább csak osztódnak, mint amikor a gyaljukötést kissé megnyújtják, ilyenkor azonban a szveterkötés ritkul vagy nem a tömörítés, hanem a fellazítás felé haladnak a versek; olykor a rímek lökik tovább a tehetetlenségi erő szerint a verset, hogy egy-két sorral, olykor egy, sőt két szakasszal is több legyen; szerencsére a legjobb versekben nyoma sincs ennek; a vers többi részéhez viszonyítva súlytalan, méltatlan könnyedségű befejezés; javaslat: a humoros, szójátékos verseket külön cikluscím alatt kellene hozni, s az utóhang ezek végén legyen, vagyis nagyjából két részre osztani a könyvet: ti. a heterogén voltát ez enyhíti.

Sokatmondó tény, hogy Páskándi akkor írta szerkesztői véleményezését (1973. okt. 24–28.), amikor már áttelepedőben volt Budapestre.

VELÜNK VOLT ÉS VELÜNK IS MARAD

■ Nemrég kaptam kézhez, Kántor László barátom jóvoltából, a Bookart által kiadott gyönyörű, Dávid Gyula által szerkesztett kötetet, amely a régi legenda *Kántor-Láng* (majdnem ötven éve jelent meg, pontosabban: 1971-ben) romániai magyar irodalomtörténetének az újraöntése vagy újrifaragása, mert hiszen a feladat azonos vagy hasonló, a szövegek azonban újak, legalábbis kötetben, mert hiszen ez egy monumentális válogatás, igazi irodalomtörténeti rendbe szerkesztve az erdélyi magyar irodalomról. Címe: *Száz év kaland*. A könyv szép, örömteli és ugyanakkor végtelenül szomorú, hiszen mindkét szerző írt hozzá előszót, de Láng Gusztáv ezt átalakította a megjelenéskor visszaemlékezéssé vagy, ahogy ő mondja, utóíráttá, hiszen barátja és szerzőtársa időközben, hirtelen és mindenkit megrendítve a tavalyi év július 22-én elhunyt. Visszalapoztam egy kicsit, és ellenőriztem a dátumot, április 23-án találkoztunk utoljára a Könyvfesztivál végén egy sörözőben. Jókat nevetgeltünk egy darabig vele és még jó néhány közös barátunkkal, akikkel azután ő elindult egy színházi előadásra. Ahogy emlékezetem működését az utóbbi időben megfigyelhettem, ahogy múlik egy-egy ilyen halálhír után az idő, egyre többet gondolok az eltávozottra, és mindenféle furcsaság kezd összeállni egy összképpé, időben és térben egymástól hallatlanul távol eső mozzanatok. Mondok egy példát: valamikor a múlt század kilencvenes éveinek közepén sétálgatunk egy jó meleg estén Rómában a Piazza Navona környékén, és éppen a Palazzo Braschi sarkához értünk, amikor így szóltam hozzá: most rögtön megmutatom neked egy különleges műfajtypus jelképét, vagy talán jobb szó rá, hogy az eredetét: egy úgynevezett beszélő szobrot. Ezek a római úgynevezett beszélő szobrok persze nem énekelnek, mint az egyiptomi sivatagban a Memnón szobra hajnalban, hanem állnak egy-egy sarkon, kopott hellenisztikus vagy római ruházatban, égnek fordítják szakállmaradékukat, nem lehet róluk tudni, hogy mik voltak eredetileg, istenek-e vagy szatírok, ezt csak a Jóisten tudja, mindenesetre a középkori nép között lappangó ellenzéki írástudók isteni szatírákat akasztottak rájuk versben, amelyben vagy a pápát küldték melegebb éghajlatra, vagy csak egy bíborost vagy más hatalmasságot. Ez a szobor, ahol álltunk, a leghíresebb mindegyik közül, és a neve Pasquino. Talán Krisztus után 3. századi lehet, és van benne valami odüsszeuszi ravaszság. Hogy magán röhög-e vagy az utókorán, azt én nem tudom, de mind a kettőre minden oka megvan. (Ma is működnek: különösen olaszországi vagy EU-s választások idején olvashatók rajta rendkívül méretes disznóságot az éppen aktuális jelöltekről.) Lajosnak nagyon megtetszett, elraktározta végtelen elméjére, és valahol – ha jól emlékszem rá – meg is írta.

Most vegyünk egy másik emléktöredéket. Kínában vagyunk hárman mint írószövetségi küldöttség. Vezetője Pomogáts Béla mint írószövetségi elnök, tagjai pedig Kántor Lajos és jómagam; én mint elnökségi tag, Lajos pedig mint szűkebb értelemben az erdélyi, tágabb értelemben a határon túli magyar irodalom kiváló képviselője. Az időben változott meg, ráadásul váratlanul és pozitív irányban, a kínai hivatalos kultúrpolitika: az emigrált vagy eleve más országokban felnőtt kínai írókat már nem tekintették ellenségnek, hanem az egyetemes kínai kultúra részeinek. Föl is állítottak Pekingben egy múzeumot, amelyet meglátogathattunk: rendkívül rokonszenves igazgatója a kommunis-ták által a kulturális forradalom elején öngyilkosságba kényszerített kiváló

író, Lao Ső fia volt. Megrendítő volt, hogy a gyönyörűen fölszerelt és gazdag múzeumban külön kabineteket nyithatott a külföldön élő vagy már ott elhunyt kínai íróknak is, köztük apja is szerepelt néhány emléktárggyal egy külön berendezett – nevezzük így – posztumusz dolgozószobában. Kántor Lajos tehát meg is ragadta az alkalmat, és szépen és részletesen elmagyarázta, hogy a mi helyzetünk mennyiben hasonlít, vagyis hogy a magyar irodalom hány országban virul vagy virulna, ha hagynák. Valamint megjegyezte, hogy egészen a Nobel-díjra jelölésig Kao Hszing-csientől, a Franciaországban élő nagy drámaírótól összesen egy darabja jelent meg csak magyarul, azt is ő adta ki Kolozsváron, a Korunkban.

Lajos Kínáról publikált írásaiban fölmerül, hogy elég nehezen barátkozott meg a kínai konyhával. Például pálcikával sem volt hajlandó enni, neki mindig adtak európai evőeszközöket is. Úgy egyébként minket is igyekeztek tisztelni, tehát Pomogáts közismert macskamentori hírneve miatt se macskát, sőt, kutyát sem szolgáltak fel, valamint – ez egy későbbi vietnami utamon történt meg – arra se akartak rábeszélteni, hogy élő medve epéjéből csapolt folyadékkal ízesített pálinkát igyunk. De azért csak megtalálták a módját, hogy hogyan tréfáljanak meg. Bevittek egy gyönyörű luxusétterembe, és a kínai írószövetség mellénk rendelt külügyi titkáranak sátáni terve csak megvalósult. Ez a titkár csak oroszul tudott, és velünk a mellé rendelt tolmács révén érintkezett (ez a tolmács egyébként hajdan, az ötvenes években, az Eötvös Collegium lakója volt, és mondta, hogy hívjuk Jan-csinak, mert úgyse tudjuk kiejteni a nevét, a portásnő is úgy hívta a Ménesi úton). Megkérdezte ugyanis, hogy szeretjük-e a tengeri halat, mire mindhárman mondtuk, hogy persze, szeretjük. Erre mondta, hogy valami nagyon különleges tengeri halat fogunk kapni, ami egy speciális, csak itt élő angolnafajta, és igencsak hosszú. Mondtuk, hogy egye fene, majd megrövidítjük. Ezt azért nem kellett volna, ugyanis megvárta, míg megesszük, és utána közölte, hogy hihi, mondta kacagva, ujjacskáit összedörzsölve, mondd meg, Jan-csi a magyar elvtársaknak, hogy ez kígyó volt! (Utána néhány napig szabadságot adtunk gyomrunknak.)

Elvittek minket Sencsenbe is. Ez a város különleges jogállású: olyasfajta státútuma van, mint az újraegyesítés óta most már Honkongnak és Makaónak is, vagyis szabadon bejőhet a külföldi tőke, illetve a kínai tőke is vadkapitalistaként viselkedhetik. Közönséges kínaiaknak ebbe a zónába csak útlevelemmel lehet külön vízummal belépni. Van ott minden az égvilágon: például egy hatalmas könyvtár, ahol érdeklődésemre rögtön beütötték a számítógépes katalógusba Jókai Mór nevét, és kiderült, hogy most folyik összes műveinek kiadása, de ráadásul úgy, hogy lefordítják hozzá a magyar kritikai kiadás teljes apparátusát is, plusz kiegészítik olyan jegyzetekkel, amelyek egy kínai olvasó számára mindenképp fontosak és érthetővé teszik a cselekményt, illetve az utalásokat. Később, a búcsúvacsorán találkoztunk is olyan műfordítóval, aki Jókaira specializálta magát; ő is az ötvenes években járt Budapesten egyetemre, ő is Eötvös-kollégista volt, és ő is emlékezett, akárcsak Jan-csi a portásnőre. Ezenkívül Komlovszki Tiborra, hajdani kollégámra és barátomra, a régi magyar irodalom kutatójára, aki annak idején a diákotthonná lefokozott kollégium igazgatója volt. Ami pedig a múzeumokat illeti, a városnak van egy páratlan látványossága: ez nem egyéb, mint a Népi Kultúra Faluja, ami nem egyéb, mint egy hatalmas skanzen, amelyben több tucat, Kínában élő nemzetiiségnek van külön kis falurésze, ahol bemutatják művészetüket, és nem csupán a képzőművészetet, hanem bizonyos havonta előre közölt menetrend alapján táncaikat, zenéjüket is. Pokoli szerencsénk volt aznap, ugyanis éppen az ujugrok faluközpontjában volt a nagy hangverseny. Én előre föllekesítettem barátaimat, hogy valami rendkívülit kell majd hallanunk, mert én Érdy

Miklós jóvoltából West New Yorkban 1986-ban meghallgathattam a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület falvaiban és szállásain fölvelt népzenei szalagjait, amelyek alapján nyilvánvalóvá vált Bartóknak az a felfedezése, amelyet 1936-os törökországi gyűjtőútja után publikált, hogy tudniillik a magyar népzene legősibb, pentaton rétege ikertestvér az ujgur és azon belül a jogur belső-ázsiai török törzs népzenejével. Először megpillantottunk egy teljességgel székelyföldinek látszó motívumokkal díszített faragott verandát; ott fölállt egy nagyjából viruló góbéknak kinéző férfikórus, és elkezdtek énekelni egy dalt, amelyből egy szót sem értettünk természetesen, de amelynek a dallama valamennyiünk szívét megérintette; Lajos szemében mintha könnyek is csillogtak volna.

Végül Sanghajban többek között meglátogathattuk Lu Hszün utolsó lakóhelyét is, azt a házat, ahol élete utolsó kilenc évét töltötte. Láthattuk azt az ágyat is, amelyben meghalt, és egy képet, amely az ágya fölött lógott. Lajos megrendülve nézte ezt a képet is: azt mondta, hogy szerintem ez csakis Dési Huber István egyik festménye lehet. Hogy miként került a kínai íróhoz, azt nem tudjuk, de az köztudott, hogy ő tartotta a világ legnagyobb nem kínai költőjének Petőfit, ő alapította meg a mai napig élő Petőfi-kultuszt Kínában, amely annyira mély, hogy a statisztikák szerint minden írni-olvasni tudó kínai tizenhét Petőfi-verset tud fejből. Móriczot is szerette, és mindent, ami a magyar kultúrával kapcsolatos.

Nagyon sajnálom, most így, visszatekintve, hogy annyi mindenről beszélgettem vele találkozásainkkor – de legjobb emlékezetem szerint – Aranyról soha. Most pedig az én fejem, amely nem káptalan, meglehetősen tömítve van Arany Jánossal, és mindig mindenről, remélem nem teljesen alaptalanul, ő szokott eszembe jutni. De szerencsére ez az új kötet, a *Száz év kaland* megvignasztalt e tekintetben is. Ugyanis benne van egy kritikája élete utolsó évéből, 2017-ből, amelynek *Csíkszentdomokosi eclogák* a címe, és Lövétei Lázár László verseiről szól, és e költőről – akit mindig nagyon szerettem, és akivel tavaly márciusban személyesen is megismerkedhettünk – így ír: „a *Kilencedik eclogában* (eclogából) mintha Arany János szólna. [...]” Utána következik néhány idézet, ezek közül hadd idézzem az elemzett vers utolsó strófáját:

*Nyugszom tehát én is: miért vágyai többre? –
úgyse lesz már rosszabb, s elviselhetőbb se:
félre gond, miegymás, s elheverni szépen,
mint a hamis bankó Isten perselyében.*

És ezt Kántor Lajos így minősíti: „A *Toldi* írója, az őszikék Arany Jánosa. A játékos visszapillantás, az öreges öngúny. Költői erővel. Csíkszentdomokos nincs messze Nagyszalontától. És az Akadémiától. A margitszigeti öreg fáktól. Meg Horatiustól, Goethétől, Hölderlintől.”

Te sem voltál, és nem vagy messze a megnevezett helységektől és színhelektől, meg a megnevezett költőktől se, beleértve ókori görögöket és latinoakat, a modernek közül magyarokat és minden egyéb nyelven írókat és szólókat, és hozzánk is nagyon közel voltál és vagy, kedves Lajos.

Szörényi László

A JELEN SÚLYA

■ Közhely ugyan kimondani, hogy a nyelv közügy, s ilyen esetben nem egyszerűen a beszélők érdekeltségére kell utalnunk kizárólag – ami persze a legkézenfekvőbb lenne –, hanem ennek a kérdésnek egy olyan vonatkozására például, amely a nyelvet s a nyelvi kérdést nemcsak a nyelvészet illetékességi körébe sorolja. A nyelv mindenekelőtt a gondolkodás s ezáltal a megismerés kérdése, de lelket, életmódot, történelmet, irodalmat magában hordó élő folyam. Általa nyilvánulhat meg emberként és valamely nemzet tagjaként. Szólj, s megmondom, ki vagy...

Tudjuk, nyelv és nyelvhasználó, azaz beszélő igen szoros, egymásra ható, egymást alakító kapcsolatban vannak, amit a nyelvtudomány egyik klasszikusa, Humboldt úgy fogalmazott meg, hogy „ugyanazzal a művelettel, amellyel az ember kitermeli magából a nyelvet, egyben bele is szövi magát”. Ezt a gondolatot *Szimbólum és értelmezés* című nyelvészeti tanulmányában idézte Benő Attila (*A dolgok másik neve*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2011). Ennek a bonyolult viszonynak a vizsgálatában áll a nyelvtudomány egyik fontos törekvése, s rögtön hozzá kell tennem, ha e tudomány művelője még költő is, mint Benő Attila, akkor bizonyára fokozottabban figyel nyelv és beszélő, nyelv és gondolkodás ama viszonyára, amelynek során az ember úgymond beleszövi magát a nyelvbe, hiszen tudnia is és éreznie is kell neki, hogy – Arany János egyik gondolatát véve át – mi teszi széppé és jóvá a nyelvet.

A szerző tehát költőként vált ismertté, az 1990-es évek első felében lépett fel mint a rendszerváltás utáni első nemzedék tagja, kötetten is Fekete Vincével, Orbán János Déneséssel együtt jelentkezett (*Csontkalitka*, 1995), de tanulmányai befejezése óta egyetemi oktatóként dolgozik, ezért abban a különleges, mondhatni fokozott felelősséggel járó helyzetben van, hogy egy személyben – Arany János szavaival szólva – nyelvész úr és költő. Nyelvész énje így jobban „tudja”, költő énje pedig jobban „érzi” a nyelvet, amelyre reflektál mindennapi tevékenysége során, illetve amelyet „anyagként” és költői hivatása lehetőségeként nem kerülhet meg. Persze Arany élesen különválasztja a tudóst a művésztől, egyiknek az értelmi megismerést, másinak a megérzést tulajdonítva: „A nyelvnek is törvényeit: / Széppé, jóvá mi tesszi: / Nyelvész urak jobban „tudják”, / A költő jobban „érzi”. (*Aisthesis*. Megérzés)

Induló költőként a verset hűtlen játszótársának tartotta Benő, ugyanakkor nem hallgatta el érzését, megvallotta ugyanis, hogy e játszótárs „szeszélyességét kezdem megszokni, / mert furcsa barátságunk hosszú távlatúnak ígérkezik”.

Benő Attila költői indulása óta, láttuk, több mint két évtized telt el, ama furcsa barátság „játszótársával” ma is tart, negyedik verseskötete éppen a tavalyi évben jelent meg *Egy század arcai* címmel. Azt mondhatom, helyesen gondolta Benő költői énje, hogy a hadsereg, még pontosabban az ő esetében a rendszerváltás előtti kötelező katonai szolgálat mint írói téma kiváló lehetőséget kínál az emberi természet bemutatására, a viselkedésformák nyomon követésére, ugyanakkor a hadseregről mint egy társadalmat sematikusan leképező viszonyrendszerrel beszélve lehetővé válik az egész társadalmat érintő jelenségek és folyamatok képletes megnevezése („tágasabb kaszárnnyak a civil világok”), lévén hogy éppen Benő Attila, pontosabban nyelvész énje mutatott rá egy másik területen, tehát nem a költői, hanem a politikai nyelvhasználatban érvényesülő egyik metafora, a vita mint háború jelentésére, leszögeszvé-

A hatalom (továbbélő) metaforái című tanulmányában, hogy „mindenki számára világos, hogy a hadseregben kiélezetten érvényesülnek a szerepek, funkciók, hatalmi viszonyok.” (Benő Attila i. m. 37.).

A társadalmi-hatalmi viszonyokról beszélve tehát többnyire metaforikusan fejezzük ki magunkat, a hatalom megszerzése és megtartása katonai, harci műveletként értelmeződik, ilyen pedig a háború mint metafora, s ennek a jelentésköréhez tartozó fogalmak: hadsereg, vezérkar, katona, harc, ütközet, fegyver, győzelem, vereség stb.

A század arcaiban ugyancsak a háború dúlásáról, harcról, ütközetekről, hatalmi játszmákról, győzelemről és verségről van szó végső soron, ha nem is harctereken, szárazon, tengeren vagy levegőben zajlik mindez, hanem jól körülhatárolt helyszíneken és színhelyeken a román fővárosban, laktanyában, hálótérmekekben, gyakorlótéren, katonai őrhelyeken, zárkában, de mindennek előtt emberi lelkekben. S minderről nem az epika, hanem a líra nyelvén, egy huszonegy darabból álló, elő- és utóhanggal keretezett, poémának nevezett versciklusban számol be a szerző...

Kiviláglik ebből a lírai portrészorozatból, hogy például az elvtelenül alkalmazkodónak a hadsereg jó lehetőség a „kibontakozáshoz”, hogy a szolgálalkú előtt semmilyen magasabb rendű szellemi-lelki érték, még saját nemzeti himnusz sem szent, célja csakis a mindenkori gazda kiszolgálása. Látni aztán, hogyan sérül a parancs uralma alatt a magába zárkozó ifjú lelki épsége, vagy azt, hogy akiben túlteng az erőszak, abból kiszorul a jóérzés és a józan ítélőképesség. Egy ilyen „színelt háborúban” súlyosan büntetendő a személyes vélemény hangoztatása és bármiféle elhajlás az előirtaktól, a rendszabályzattól. Találkozni aztán a túlélő figurájával, aki társai elárulásától nem riad vissza, vagy a személyes lázadóval, akit vagy a nemzeti identitásáért aláznak meg, vagy vallásos hitéért. Súlyos dráma játszódik le az érettebb, de megcsalt házas fiatalemberben, aki az öngyilkosságba menekül...

Jogos tehát a lírai ének egykori önmagát a Diák figurájában megjelenítő kérdése, hogy tudniillik „marad-e még valami másság, / méltóság ott, / hol terv szerint színtelenítik / a világot?” (*Sztáncsuj főtörzsőrmester*)

Ugyancsak a Diák alakjához köthető a remény szólama. Ő az, aki a reménytelenséget kétsoros versben megfogalmazó bajtársában feléleszti a bizakodást, ama színelt háború körülményei között, amikor „nem enyhül súlya a jelennek”. „A sarokban, pókháló peremén / mozdulatlan méh: kövült tünelem...” – szól a verselő bajtárs pesszimista verses üzenete, de aztán a Diák biztatására nemsokára megszületik benne versének egy reményre hangolt folytatása: „félálmban látja a távolit, / szélsodrásnyi mezőről álmodik”. (*Káz-mér, az írnök*)

A szabadság gondolata köré szerveződő s a szerző által egy átélt nyers valósággal szembenező verssorozat végső üzenete is lehetne ez.

Borcsa János

LÉLEKBE VÁGÓ, KATARTIKUS EMLÉKEZTETŐ

■ „Péter, én érzem, hogy ti el fogtok menni... Ne tegyétek: rátok itt szükség van...” – Sütő András marasztaló szavait az utóbbi száz év demográfiai változásait taglaló áprilisi *Korunk*-számban Kovalszki Péter idézte fel *Egy erdélyi magyar Amerikában* című írásában. Az író marosvásárhelyi otthonában beszélgettek, búcsúzáskor hozta szóba a témát a házigazda, és próbálta maradásra bírni fiatalabb orvos barátját. 1985-ben történt, akkor már aggasztó formát öltött az erdélyi magyarság újabb kori elvándorlásának járványszerű folyamata. Aki úgy döntött, hogy – addigi egzisztenciáját felrúgva – máshol kezdi újra az életét, aligha hagyta eltántorítani magát elhatározásától. Akkor se, ha tudta, igazak a távozását megállítani igyekvők érvei, a magyar közösségnek pótolhatatlan vérvesztéseget okoz az exodus. Olyan kivételes meggyőző erővel bíró, nagy tekintélyű, példás személyiségnek sem volt esélye változtatni az egyéni, családi döntéseken, mint amilyen Sütő András volt. A diktatúra a maga lelki, társadalmi, egzisztenciális terrorjával mindennél erősebbnek bizonyult. Kovalszkiek is mentek, a hányattatásokon túlküzdvé magukat révbe érték az Újvilágban, s a közösség szolgálatát is vállaló doktor ma az Amerikai Magyar Baráti Község s az ITT-OTT-mozgalom egyik jeles embereként szólhat az ottani erdélyi származású magyarok, „a szórvány diaszpórája, avagy a diaszpóra kisebbsége” kapcsán felgyűlt tapasztalatairól. Sütő maradt, más-ként nem tehetett. Nemcsak átpoétizált, metaforikus írásaira bízta üzenetét, sok esetben személyesen is próbált döntésekre, sorsokra kihatni. Eleve kudarcra ítéltetett próbálkozások voltak ezek. Gyermekei, unokái is kénytelenek voltak áttelepülni az anyaországba, aminek traumáját utóbb megjelent könyvei, esszéi, színművei, levelei, naplólapjai jól tükrözik. Világosan kidomborodik belőlük: saját fájdalmain, csalódásain is nehéz túllépnie, de azok a jelenségek – amelyek egész kisebbségi közösségünket a hatalom kénye-kedve szerint létében, magyarságában akarták megrendíteni – talán még érzékenyebben érintették. A vesztes létszámcsökkenés, a tömeges elvándorlás, az erőltetett asszimiláció, a beolvadás, az anyanyelv romlása, elvesztése, hagyományos értékeink pusztulása, a tradíciók elsoványodása és megannyi más közösségi gond köszönt vissza írásaiból.

Pusztakamarás fia már kisgyerekként a szülőföldjén, kis mezősegi falujában megtapasztalhatta az etnikai másság romániai valóságát. Nézzük csak, mit mond róla az egy időben lexikonként lapozgatott Kántor-Láng-kézikönyv, a *Romániai magyar irodalom 1945–1970*: „Arany János Toldiját olvasva döbrent rá arra a nyelvromlásra, amely a Mezőség falvainak nagy részét jellemzi – innen az eltökélt szándék: szépen írni.” Ez az igény aztán kiteljesedve, írói eszköztárát, szókészletét, metaforateremtő készségét egyedi ízekkel, színekkel feldúsítva hozta meg számára a jelzöt, amely már-már epitheton ornansként társult hozzá a későbbiekben: *Szavaink nagyfejedelme*. Amikor Sütő nyelvi elvárásait, az írói nyelv szépségéhez fűzött reményeit az említett kötetben a kritikus kiemelte, az író igazán jelentősnek, kiemelkedőnek minősíthető művei még meg sem jelentek. Alig egy évvel azelőtt látott napvilágot a kritika és az olvasók által egyaránt korszakos jelentőségűnek tekintett *Anyám könnyű álmot ígér*. A műfajilag nehezen besorolható könyv – nevezzük lírai regény-

nek – a nyelvkárosodás, az identitásvesztés honi természetrajzát, konkrét példáit is tényekre alapozva, drámai erővel tárja fel. Persze nem elsősorban az önazonosságunk, sajátosságunk megőrzését veszélyeztető tények, jelenségek felmutatása magyarázza a könyv szokatlanul nagy visszhangját, kedvező olvasói fogadtatását. A közvéleményt sok más vonatkozásban meglepte ez az új hangvételű, merészen szókimondó Sütő-mű. De most ebbe nem mélyedjünk bele, az életmű nyelvi vonatkozásaira koncentrálunk. Az író ezeknek mindvégig kiemelt szerepet, fontosságot tulajdonított. Akkor is, ha lépten-nyomon érzékelte, a realitás gyökeres megváltoztatására nem lehetnek különösebb illúziói. Írásban, szóbeli megnyilatkozásaiban, cselekedeteiben is kifejezésre juttatta: ha csökkenőben is a remény, a magyarságtudat, a nemzeti lét, az anyanyelv védelme olyan belülről fakadó korparancs, amire feltétlenül hallgatnunk kell. Egymást sűrűn követve láttak napvilágot azok a kötetek, a hazai és határokon túli kiadványokban közölt esszék, eszmefuttatások, színdarabok, amelyekkel kimondottan ezt a szándékot próbálta elmélyíteni a köztudatban. Elég olyan címeket sorolnunk, mint az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*, a *Nagyenvedi fügevirág*, a *Perzsák*, a *Csipkerózsika ébresztése*, *Az idő markában*, a *Mondod-e még*, és máris tudjuk, miről van szó. A legismertebb, legnépszerűbb ezek közül talán az *Anyám könnyű álmot ígér* után hét évvel kiadott *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Nem kellett egy egész évtizednek eltelnie, hogy az író és sorstársai az ország diktatórikus eltorzulásait és az abból következő veszteségeket, az anyanyelvi oktatás és kultúra lehetőségeinek leszűkítését, az erőltetett asszimilációt megtapasztalják. Ilyen szempontból is igen beszédes az unokáját a magyar nyelv csodáiba beavató szerző előszava a katartikus esszéfolyam elején. Erdemes hosszasan idéznünk belőle: „Azt gondoltam: ha megírom ezt a könyvecskét a gyermeki elme álmának csodás változásairól, a pusztá tanúskodás is megnyugtató valamennyire. A nyelvi eszmélet megosztott gondja talán serkentő erővé lehet ott is, ahol nyelvében már nem él, csak pusztul a nemzet. Azt gondoltam: ha kézen fogom a század utolsó harmadába született gyermeket, és bebarangolom vele Nyelvünk Nagyfejedelemségét, örökségünk, törvényes jussunk számbavételével a holnap felé is ablakot nyithatunk. Reményeinkben a holnap azt ígérte, hogy ezeréves szülőföldünk örök hangjai közt a sajátosság méltóságának elemi emberi jogával zengi majd életrevalóságát nyelvünk is, az édesnek nevezett anyanyelv. Azt gondoltam, hogy unokák s nagyszülők egymás szeme láttára fogják itt leélni az életüket. Nem így történt. Reményünk s aggodalmunk is kétfelé szakadt. Az időnek krisztustövisein fennakadva nézelődnek gyermekeik s unokáik után az öregek. Viszi őket a sorsuk egyfelé, s jajong a búcsúzó szívben az emlék másfelé: az elmúltak irányába, ahol még szó szerinti értelme volt az együvé tartozásnak. Mint ebben a könyvben is, amelynek homlokára azt írtam volt egy gyermek nevében: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Ez így jó lett volna. De lám, az élet nem igazodik poétikus kérelmekhez és könyvekhez. Erdély hegyei közül s a balladás folyók mentéről elszállítja rendre, számolatlanul e földnek szülötteit.”

A későbbiekben még inkább bebizonyosodott, hogy a poétikus, képes beszéd az emberek szívéhez, lelkéhez eljuthat ugyan, a közönség is értette a színpadon elhangzó metaforikus „virágnyelvet”, ráhangolódott a kettős értelmezésre, amivel egyébként a cenzúra is elnézőbbnek, engedékenyebbnek mutatkozott, a hatalom azonban egyre gátlástalanabban igyekezett véghezvinni kisebbségvesztő szándékát. 1989 végén megbukott, de aztán hamar kiderült, a rendszerváltozás se azt hozta, amit a romániai magyarság remélt. Bekövetkezett Marosvásárhely 1990-es „fekete márciusa”, Sütő András tragédiája. Erdélyből ismét sok ezer magyar távozott, megint súlyos vérveszteségek tet-

ték bizonytalanná az itteni magyarság jelenét, jövőjét. Az új hatalom fokozott erővel próbálja érvényre juttatni a többségi akaratot. A korszellem is más. Már sokkal kevésbé figyelnek az írókra, művészekre, mint korábban. Nincs szükség képekben tobzódó költői nyelvezetre, minden kimondható. Az idő Sütő Andrásnak se kedvez. Ellentmondásossá váltak a pályáját, személyiségét, életművét érintő értékelések. Áttevődtek bizonyos hangsúlyok, ritkák az elemző mérlegelések. Alighanem az is igaz, amit az egyik legutóbb közzé tett monografikus munkában, Szász László irodalomtörténész 2017-ben megjelent *Szerpivő emberré lettem* című könyvében olvashatunk Sütő Andrásról: „Mindazok az értéktelített fogalmak, melyek Sütő legjobb esszéiben és szociográfiai esszéregényében nemzet, nyelv és irodalom létezmódját koherens értelemmezőbe tömörítik (Fügevirág, Csipkerózsika, Élet és Ábránd, Tévelygés Adria lányával, Perzsák stb., stb.), a műveit és személyes példáját nyomon követő, lírai hevületű publicisztikájában aztán egyre inkább a szép szavak devalvációját hozzák létre, mintsem új műveket.” És az sem tagadható, hogy „Sütő művei sokkal többet jelentettek, mint megjelent írásainak összessége: személyiségének kisugárzásával együtt, mondhatni, a nemzetiségi kultúra informális intézményének funkcióját töltötték be, követők és hívők nagy, jelentős gyülekezete támadt körülötte, joggal és érdemmel.” Így vagy úgy, a magyar közösség kilátásai egyre rosszabbak, folyamatos a lemorzsolódás. Az idén kiadott Kántor-Láng, az Erdély magyar irodalmáról írt *Száz év kaland* azonban már nem a nemzet és az anyanyelv kérdéskörét taglaló művekre figyel a Sütő Andrásnak szentelt fejezetben. Láng Gusztáv a *Csillag a máglyán* kapcsán elmélkedik eszme és történelem viszonyáról, Kántor Lajos Sütő-leveleket kommentálva az önreflexióról tett közzé eszmefuttatást: „Ha könyvet írnék Sütő Andrásról – régebben, amikor »divatban volt«, amikor sokan írtak róla, kevésbé éreztem erre indíttatást, most azonban, amikor ugyancsak sokan az értékeit is kétségbe vonják, szívesebben megtenném, ha volna még rá életidőm –, szóval ha könyvet írnék a huszadik század harmadik harmada Erdélyének jelentős próza- és drámaírójáról, bizonyára az önreflexió kerülne előtérbe.”

És a közönség? Olvassák-e manapság Sütő könyveit? Láthatják-e színpadainkon drámáit? Nincs tudomásom arról, hogy ilyen olvasási szokásokról lennének friss felmérések, de úgy tűnik, ma már lényegesen kisebb az érdeklődés Sütő prózája, publicisztikája iránt, mint évtizedekkel ezelőtt. A marosvásárhelyi Sütő András Baráti Társaság évfordulós koszorúzási megemlékezésén is mind kevesebb tisztelője van jelen a református temetőben. Az író 90. születésnapja évében, 2017. októberében viszont nagy érdeklődés övezte a Tompa Miklós Társulat *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című bemutatóját. A Sebestyén Aba rendezte előadás méltó is volt a kiváló színműhöz és a jubileumhoz. De igazán lélekrendítő, katartikus hatású megemlékezés *A gyertya könnye* című emlékest volt 2017. június 16-án és 17-én az Ariel Ifjúsági Színházban. A Sütő András Baráti Társaság és Magyarország Csíkszeredai Főkonzulátusa karolta fel, Kilyén Ilka színművész kezdeményezte. A Magyar Örökség-díjas előadóművész az irodalmárként is tevékeny Simon György magyartanárral közösen válogatta az ünnepi összeállítás szövegét, és szintén színésznő lányával, Ritziu Ilka Krisztinával szólaltatta meg az író gondolatait, vívódásait, töprengéseit, illetve a hozzájuk illő dalokat. Az előadás ihletett rendezője a színpadképet is megálmodó Kincses Elemér volt. A jelmezeket Bandi Kati textilművész tervezte.

Egy ilyen színpadi produkció megteremtése öröm és szenvedés is lehet. Erre is utal a színésznő vallomása, amelyből szándékai érzékeltetésére kiragadunk egy részt: „Nem irodalomtörténeti vitaindító, nem politikai védőbeszéd vagy vádirat, nem iskolai jellegű emlékműsor ez az összeállítás. A társadalom-

mal perben álló, gondolkodó ember vívódásai, töprengései, emlékei, kiszolgáltatottsága, az önmagáért és másokért való felelősségvállalás erős készítése, a húsunkba szakító fájdalmas igazságok kimondása ez a műsor. Minden elhangzott szó idézet Sütő András valamelyik művéből. Gyönyörűség volt a Szavak Nagyfejedelmének írásait újraolvasni. A mesebeli örök élet forrása lakozik bennük.” Újrahallgatni is jó volt a mély átéléssel, empátiával közvetített gondolati, nyelvi telitalálatokat, sziporkákat. *Az anyám könnyű álmot ígér, a Csillag a máglyán, az Egy lócsiszár virágvasárnapja, az Engedjétek hozzám jönni a szavakat, az Uगतó madár* című nagylélegzetű művekből, és az író esszéiből, interjúiból, más jellegű írásaiból kiemelt részletek által egy egész élet és életmű, egy megpróbáltatások hosszú sorát felmutató sorsközösség, egy egyéni drámákkal telített, zaklatott világ elevenedett meg a színpadon. A rendező Kincses Elemér láttatásában: „a képzeletbeli Andrásfalva itt van előttünk, benne élünk. És Sütő András mártír élete is itt világlik előttünk. Kétségbeejtő igazságai ma időszerűbbek, mint megírásuk idején. Mit szólna hozzánk, ha élne? Nem tudhatjuk. De művei szólnak, suttognak, üvöltenek, kezünkbe vetik magukat a könyvespolcra.”

Olvassunk bele az emlékműsor hírlapi krónikájába: „Az ihletetten alakító, sok-sok személlyel, alakkal könnyedén azonosuló két művésznőnek köszönhetően magunk is felszállunk az érzelmek intenzitást és hangulatot váltó hajó hintájára, s hol megrendülünk, elérzékenyülünk, hol meg önfeledten kopognánk a zene ritmusát, sőt a dalba is szívesen bekapcsolódnánk. Ez egyébként a bemutató végén felejthetetlen mozzanatként, mindenki örömeire meg is történt. A szerepváltás ötletesen és zökkenőmentesen, pár köznapi kellék, öltözköztető jelzészzerű felhasználásával történik, a néző hamar társá válik ebben a játékban... A közönséget magával ragadja az előadás lendülete, a monológok, párbeszédek, a szöveg és a dalok jó érzékkel biztosított egyensúlya pedig a feszültségteremtésben és -oldásban is nézőbarát jelzővel ruházhatja fel a produkciót. Sok dal csendül fel az esten, amire joggal számíthattunk, hiszen mindkét művész szép hangú, az autentikus folklór iránt elkötelezett, azt szuggesztíven megszólaltató előadó. Ritziu Ilka Krisztina a néptáncban, koreográfiában is remekel. Ez látványban is mozgalmasabbá, élvezetesebbé teszi az előadást, amelynek az egyik csúcspontja az *Anyám könnyű álmot ígér* énekes, mulatós születésnapi mozzanatának ötletes megelevenítése.” Tegyük hozzá, hogy talán ilyen módon, a devalválódott szavak és metaforák össz-művészeti, multimédiás megszólaltatásával, közvetítésével lehetne közelebb vinni a mai fiatalokhoz Sütő András jelképgazdag és aktualitását mit sem veszített üzenetét.

Az 1990-es méltóságteljes februári tüntetés óta az író városában rendkívül felértékelődött a gyertya-szimbólum, de *A gyertya könnye* mindenkit megérint, bárhol lássa is az előadást. Ezt immár Pusztakamarás, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Torockó, Nagyenyed közönsége is bizonyíthatja. Lesz-e vajon folytatása?

Nagy Miklós Kund

SIRALMAS VÁRADI ÉNEKEK

■ 1241-ben értek a tatárok tájainkra. Benedek, Várad püspöke a tatárok ellen vonult, de Rogerius kanonok a városban maradt. Egymás után értesült a magyarok csatavesztéseiről, Várad alatt pedig saját szemével láthatta a tatárokat. „Amint már említettem, Kádán király elfoglalta Radnát, elfogta Aristald ispánt és összeválogatott magának hatszáz előkelőbb német fegyverest, úgy, hogy azok régi ispánjuk vezetése alatt maradtak. Ezek a németek lettek a tatárok kalauzai erdőn, berken, hegyen, sziklán s így hamarosan Várad közelében termettek. [...] Eltávozott ugyan a püspök néhány kanonokkal, de többen ezekből ottmaradtak s velük együtt én is. Úgy láttuk, hogy a vár egyik oldala meg van rongálva, ezért széles kőfallal megigazítottuk, hogyha már a várost nem tudjuk megvédeni, menedékünk lehessen a vár. Egyszer aztán megérkeztek hirtelen a tatárok. Én aznap valami ügyben a városban voltam s nem akartam már visszamenni a várba, hanem kiszöktem az erdőbe s ott lappangtam, amíg tudtam. A tatárok pedig hamarosan elfoglalták a várost, nagy részét fölégették s meg nem hagytak semmit, amit kívül találtak a vár falán. Összegyűjtötték a sok zsákmányt, azután legyilkolták az utcákon, házakban, mezőkön a férfiakat, asszonyokat, kisebb-nagyobb rendűeket, mind. Nem irtalmaztak sem nemnek, sem kornak. Ezt elvégezvén, hirtelen visszavonultak s távoztukban mindent magukkal vittek. A vártól ötezer lépésnyire megtelepedtek, de több napon át feléje se mentek. Ezért azt hitték már a várbeliek, hogy a vár erős volta miatt végképp elmentek. Mert meg volt az erősítve nagy árkokkal és a bástyákon fatornyokkal és volt benne sok páncélos vitéz. Úgyhogy mikor a tatárok néha-néha kémlelni alájöttek, a magyar vitézek megűzték őket sebes vágatásban.” (Mészöly Gedeon fordítása, megjelent Móricz Zsigmond *Magvető* című antológiájában, 1945-ben Kolozsváron, a Józsa Béla Athenaeum kiadásában.)

Végigszenvedve a tatárjárást, bujdosott mindaddig, amíg IV Béla seregével vissza nem tért az országba. Váradon nemsokára főesperes lett, majd 1243-ban IV Ince pápa főesperessé nevezte ki Sopronba. Ott írta meg a magyarországi tatárjárásnak, különösen pedig saját bujdosásának történetét *Carmen miserabile (Siralmas ének)* címmel. Művét először Pruisz János váradi püspök nyomatta ki Thuróczi János krónikája 1488-i brünni kiadásának függelékéül, de még ugyannabban az évben megjelent Thuróczi augsburgi kiadásában is. Magyar fordítását Szabó Károly adta ki *Rogerus mester váradi kanonok siralmas éneke* címmel Pesten, 1861-ben. A Rogeriusra vonatkozó adatokat a Révai Nagy Lexikona 16. kötetének vonatkozó szócikkből vettem, de ugyanez jelenik meg szöveghűen a Wikipédiában, melynek szerkesztője, Bo-kor József forrásként a Pallas Nagy Lexikonát (1893–1897), illetve a FolioNET-et (1998) említi. Az 1912–1921 között megjelent Révai is a Pallasra hivatkozik. A teljes szöveghűség ellenére a Wikipédia egyetlen mondatban tér el a Révaitól, „a Rogerius mester nevét Nagyváradon egy városrész viseli” zárómondat. Társadalomlélektant búvárlók számára érdekes kutatási tárgy volna ez a bizonyos városrésznév. Az 1960-as évek elején kezdték el építeni a város nyugati részén, a Bors felé vezető út mentén a hamisítatlan proletkult tömbház-egyedet, kisajátítva a várost zöldséggel ellátó bolgárkertészek Fácános gyűjtőnéven szereplő tanyáit. Ahogy viszont emelkedni kezdtek az újdonsült házak, illetve a nagyobb-nál nagyobb gyárak, nem tudni, honnan, kitől elindítva, de fel-

bukkant a Rogériusz elnevezés. Hivatalosan Nyugati Lakónegyed lett a neve, de addigra már meggyökeresedett a hétszáz évvel azelőtt élt kanonok neve. Azon a környéken nem voltak egyházi birtokok, a tatárjárás túl régi „emlék” volt, mégis valamiféle transzcendentális emlék tréfálta meg a hamarosan csak Rogiról beszélő váradiakat – mind a mai napig. 90 után aztán félhivatalossá vált az immár általánosan elfogadott név, bár eredeti viselőjéről – ezt bátran állítom – alig-alig tud a lakosság. De ezen az évszázadok múltán elbecézett névváltozatán kívül a néhai Rogerius mester hagyományozott az utókorra mást is: a siralmas ének „műfaját”, hisz ez már bizonyos szempontból műfajnak tekinthető, mivel történelmünk során túl sok volt az olyan esemény, amit siralmas énekben lehetett a legérzékletesebben elmondani.

„Siralmas énnéköm...”

■ A Mohács utáni darabokra szaggatás közösségi tragédiáját egyéni megpróbáltatásai példáján keresztül, tizennyolc sorba sűrítve örökíti ránk Bornemisza Péter, a Kassán, Itáliában, Wittenbergben, Bécsben tanult, Zólyomban Balassi Jánosnak udvari papja és fiának, Balassi Bálintnak a nevelője. 1572-től Semptén lelkész, ahol nyomdaműhelyt is berendez, ám az *Ördögi kísértetek* című munkája miatt elűzik parókiájáról. Balassi István oltalmában húzódik meg. 1582-ben megjelent énekeskönyvében a század egyházi költészetének javát gyűjti össze. *Siralmas énnéköm...* kezdetű versét az irodalomtörténet a Balassi előtti magyar világi költészet egyik legjobb darabjának tartja. 1555 táján írta, amikor – bujdosóként – külföldi tanulmányútra indult. A vers külön érdekessége, hogy a különböző magánhangzoejtések szerepeltetése ékesszólóan árulkodik a magyar irodalmi nyelv kezdődő kialakulásáról. „Siralmas énnéköm tetűled megválnom, / Áldott Magyarország, tőled eltávoznom. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Az Felföldet bírják az kevély némötök, / Szerémségöt bírják az fene törökök. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Engömet kergetnek az kevély némötök, / Engöm környűlvettek az pogán törökök. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Engöm elúntattak az magyar urak, / Kízték közölök az egy igaz istent. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Legyön istenhozzád áldott Magyarország, / Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom! // Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában, / Bornemisza Pétör az ő víg kedvében. / Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!”

Szegedi Gergely ugyancsak a 16. században élt, katolikus papnak indult, majd protestáns iskolamester és prédikátor lett, ismeretlen okból hagyta el Debrecen, és előbb a tokaji várkapitány pártfogása alá helyezkedett, majd ennek halála után Egerbe ment, ahol hitehagyott papként összeütközésbe került az egyházmegyei hatósággal. Későbbi életéről nincsenek adatok. 1569-ben jelent meg *Énekeskönyve*, melynek egyetlen teljes példányát 1892-ben fedezte fel Hellebrant Árpád a boroszlói városi könyvtárban. Az Akadémia hasonló kiadásban jelentette meg Budapesten 1893-ban *Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből* címmel, Szilády Áron tanulmányával. Ebben a kötetben szerepel a törökök 1566. évi hadjáratát támogató tatár csapatok Tokaj környéki pusztításáról *A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásáról*. Mózes Huba összeállításában, a Dacia Kiadónál 1981-ben megjelent *Világ világa virágnak virága. A magyar irodalom kezdetei* című Tanulók Könyvtára-kötet közöl részleteket a versből. A szerző aprólékosan felsorolja a pusztítóknak különösen a nőkkel, gyerekekkel és idősekkel elkövetett gaztetteit, a vers végén pedig az egyedül hatásosnak remélt isteni segítséget kéri: „Siralmat most minékünk mind holtiglan hagyának, / Édes magzatinktól mikor elszakasztának, / Házastársa-

inktől hogy elszakasztának, / Bár élnünk se hadnának! // Mit téssz, uramisten, fiadnak életével, / Házastársainknak megfertezett testivel, / Ha nem marad együtt az istennek lelke / Az fertezett lélekkel. [...] Az kegyetlen nemzet lám el akar fogyni, / Ily sebes haragját azért kezdi mutatni: / Ideje lészen már néked is, úristen, / Mirajtunk könyörölni. [...] Sírván így könyörge az istennek egyháza, / Mikor tatár miatt Felföldnek lőn rablása, / Ezerötszázhatvan és hat esztendőben / Mikoron írnak vala.”

„És mintha csak tegnapelőtt”

■ 1908 elején jelent meg Nagyváradon *A Holnap* című antológia, benne az akkor még kevésbé ismert Babits Mihály, Juhász Gyula, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás és Miklós Jutka versei, a kötet élén pedig, mintegy „húzónévként” Ady Endre néhány költeményével. A kritika nem véletlenül említette, hogy a nálánál fiatalabb költők úgy tekintenek Adyra, mint a vezérükre, ezt a feltételezést egyesek egy kissé el is túlozták, ami viszont Adyt felbőszítette, és az 1908. november 15-én az *Új Időkben* megjelent *A duk-duk affér* című cikkében többek közt az alábbiakat írta: „Nincs közöm az úgynevezett magyar modernekhez s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz, kicsi emberek belém kapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit élheteretlen, de oka ennek se vagyok. Melanéziában van egy duk-duk nevű társaság, afféle ősfarmájú szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én ugyanakkor, mikor a régi hasonszőrű magyarokkal való közösséget jobban érzem, mint ember valaha érezhette. [...] Ki vagyok, mi vagyok, mit jelentek, sem én, sem kortársaim nem dönthetjük el. De azt már jogom van kijelenteni, hogy a nevemben, cégérem alatt ágáló senkiket jobban utálok, mint általában engem szokás utálni.” A cikk elég nagy felháborodást váltott ki Juhász Gyulából és Dutka Ákosból is, ellencikkek jelentek meg, saját álláspontját Ady *A duk-duk affér*hez című cikkel (Független Magyarország, 1908. november 26.) próbálja tisztázni. „Nem Juhász úrról s *A Holnap*ról van szó, de mit köszönhetek én a fiataloknak? Lélek nélkül utánoznak, parodizáltak nagy komolyan, s egyenesen megkönnyítették azok helyzetét, akikkel én akaratlanul harcba kerültem. Sokkal falusibb, makacsabb és – bocsánat – originálisabb lélek vagyok, mintsem pardont kérjek *A Holnap*tól. *A Holnap* maga fog rájönni, hogy azt a nyolc-kilenc évet, míg Ady írt, nem lehet elfűjni. Az Akadémiától kezdve a *Lángoló Ifjúság* revüig mindegy már nekem, mit gondolnak rólam.”

A Holnap antológia költői közti viszony később megenyhült, sőt rendeződött, olyannyira, hogy Ady 1914-ben megjelent *Ki látott engem?* kötetének *Az elveszett családok* ciklusában megjelent, egyetlen kiemelten (a vers végén zárójelben feltüntetett) nagyváradi verse, *A hosszú hársfa-sor*, a holnaposok közül Adyhoz legközelebb álló és egyben legfiatalabb tagjának, „Emőd Tamásnak küldöm” ajánlással. Nem klasszikus értelemben vett „pardonkérés” ez, de annál sokkal személyesebb és mélyebb vallomás. „Lelkem fiúk, jösztok velem / Régi, poros hársak alája: / Régi ember mindig megáldja / A régi, boldog sátrakat / És a világ nem változott. / Cukorra légy, hársos virág / És lesz vasúttal érkező / És csók is lesz, aki várja / És lehettem valamikor / Ölelések, hársak királya / És mintha csak tegnapelőtt.”

Az első világháború katasztrófája után Emőd Tamás nem véletlenül idézi meg Rogerius mester alakját *A régi és az új Rogerius* versében. Mottóját az 1244-ben írt *Carmen miserabilé*ből vette: „Fölmásztunk egy kimagasló fára és megpillantottuk a földet, amin végigdúltak a tatárok.” A címben jelzett két Rogeriusnak megfelelően két részből áll a költemény: a négyszakasznyi első rész a 13. századi kanonok-krónikást idézi fel, a jóval terjedelmesebb máso-

dik rész pedig félreérthetetlen önvallomás. A két rész hangvétele is különböző, az első a tatárdúlás ellenére is nyugodt, sőt derűsen reménykeltő. „Már agg volt, mint a püspökség bora / és csupa moly lett antik bíbora, / de százak közt is kimagaslott válla / s mellét verte rengő nagy szakállá. // Váradon tűzvész, dáridó Budán, / ő bujdokolt és nap múlt nap után, / de benne élt a vén driád derűje, / Homér heve s a Szentek Hegedűje. // Várad körül a szőlődombokon / bujkált-barangolt és Promontoron / – tatárbögés üvöltött kinn az éjben – / vigaszt talált a Virgíl énekében. // Szeme szent láttán égett a világ, / de benne nyílt a véрпиros virág / és krónikákba róttá egyik este, / hogy vala Várad ilioni veszte.” A második rész indulattal teli fájdalommal nem igényel semmiféle magyarázatot. „Hegy ormán üldögelek, / alattam lenn a síkon / felperzselt tartományok / vad pusztasága pírlik / a naplementi vérben. [...] Szemem tűnődve tágul: / mi volt itt és miféle / pokol szánkája szántott / dülöt e vad vidéken? [...] Szabad vándor, ki késő / napokban erre ballagsz / s a tarlott táj kietlen / holdgyűrűin tűnődöl, / gondolsz majd rá, hogy anno... / (nincs dátum: torz időkbén) / új Dzsingisz kán vonult át/ hujjongó harsonákkal / e szétdúlt szemhatáron [...] toporzékolt a kan Düh, / s mint Várad vén barátja / Rogerius virasztott / hegy ormán üldögélve / a város lángja mellett, / úgy ültem és tűnődtem / a roppant romkatedrán, / szemem szép pillangóit / sírok közé veszejtve, / s hallgattam elhanyaglott / szívem bús dobbanását: / – Jaj, jaj, mit énekeljek, / doboljak itt, ezeknek?!”

1916-ban *Ó siralmak, új siralmak* közös cím alatt hat verset öltöztet kuruc kori álruhába, ezúttal is egyértelművé téve, hogy nem a múltba menekül, hanem a múlt példázatával saját korát szólítja meg. Példaként a verssorozat utolsó darabja, *Az emigráns* záró szakaszát idézném: „Árkus végén árkust / minek ír Kigyelmed, / odahaza varrják már a / vég fekete selymet, / kár ha szemét rontja / kedves öreg csontja, / nem leszen már gondja soká / se Husztra, se Hontra!” / Zay gondolta, Mikes súgta, / Bercsényi kimondta.” Igen, talán épp ezekkel a sorokkal köszönt vissza Adynak, mintegy jelezve a neki ajánlott vers szavainak igazát: a világ nem változott, mintha csak tegnapelőtt!

Molnár Judit

BEZSENYI TAMÁS – ANGYAL MIKLÓS

A MIKROTÖRTÉNELEM KRIMINALISZTIKAI OLVASATA

■ A kriminalisztika az utóbbi évtizedekben a bűnügyi tudományok rendszerből kilépve rendkívül összetett, úgynevezett keresztmetszeti tudománnyá vált, részben a természettudományos vizsgálatok mindennapivá válása miatt. Másfelől viszont – és ez adja írásunk témáját is – egyre hangsúlyosabbá válik az évtizedekig monoton rutinizáltsággal hangoztatott objektív valóság feltárásának ismeretelméleti és önreflektív jellege. A jelentésekben, jegyzőkönyvekben megfogalmazott emberi tragédiák, bűnelkövetői magatartások szemléltető, részletgazdag elemzése azért bír igen nagy jelentőséggel, hogy az ítélethozatalban érintett bíróságok, de még inkább a média számára szemléletessé, vagyis megérthetővé váljanak a rendőri munka eredményei, a többkötetes adria-tokos gyűjtőmappában összefűzött hivatalos anyagok.

Kriminalistaként, a múltban történt bűncselekmények megismerőiként, ítélezést előkészítőként fontos lenne meghatároznunk, kik is vagyunk. Mennyiben történészek, amikor a múltban történt bűncselekményeket tárjuk fel? A természettudósokéhoz hasonló munkát végező személyek? Művészek, akik Clio bűvkörében alkotnak? Esetleg a múltat mérlegre helyező bírók? Vagy ténylegesen nyomozók?

A kérdést taglaló szerzők közül azokhoz szeretnénk csatlakozni, akik szerint a mai mikrotörténészek leginkább a 19–21. századi detektívirodalom közmondásos (és természetesen fiktív) magánnyomozóira hasonlítanak. Hangsúlyoznunk kell, hogy hipotéziseinket a 20–21. századi mikrotörténészekre vonatkozóan tartjuk igaznak. (Ebből következik, hogy véleményünk szerint hosszadalmas belső történet, egy, a történettudományon belül futó szál vezetett el a „nyomozó-történész” koráig.) Elemzésünk alapján a mikro- és a bűnözéstörténet köréből szeretnénk adalékokkal hozzájárulni azoknak a szerzőknek a meglátásaihoz, akik korábban már előttünk megsejtették a történészi és a nyomozói munka rokonságát, tehát a két szakterület kérdezési és válaszadási lehetőségeiben kimutatható hasonlóságokat.

Forrásainkat, amelyek alapján eljutottunk a nyomozó-történész hipotetikus (ön)definíciójáig, a széles értelemben vett detektívirodalom alkotásai, mindenekelőtt európai – köztük hangsúlyosan angol – példák képezik. Azért vesszük alapul elsősorban a bűnügyi munkát elképzelő írók műveit valódi nyomozók önéletrajzai helyett, mert a rendőrtisztek (a magyar rendőrtisztek különösen) ritkán beszélnek a munkájukról absztrakt formában, más szóval ritkán törekednek hivatásuk lényegének megragadására. Sokkal gyakrabban mutatnak be konkrét eseteket, amelyek végén a társadalommal vagy a még előttük álló feladatokkal kapcsolatban fogalmaznak meg tanulságokat.² Igaz, érdemes megjegyezni, hogy a történetírás, a bűnözéstörténet és a kriminalisztika művelői közül jó néhányan távolról ismerik egymás munkáját. Sajnálatos módon a rendőrtisztek önreflexív munkái ritkásak, a történetfilozófusok is csupán alkalomadtán adják a fejüket elemzett témájuk, a történetírás művelésére (korszakok, események, életutak monografikus művekben való összefog-

lalására).³ Továbbá a nyomozói önképet elfogadó történészek is elsősorban a fikciós detektívirodalomból ismerik és értelmezik a nyomozati munkát; kevés olyan történetfilozófust lehet találni, aki részt vett valódi nyomozati munkában.

A forrásokat komparatistikai céllal forgattuk, mert a leghasznosabbnak azt találtuk, ha összevetjük a történészi, illetve a nyomozói munka sajátosságait. Mindenekelőtt az eltérő szerepfelfogásokat érdemes megvizsgálni: mi vezérli a nyomozót és a történészt egy-egy bűnügy megismerése során? Ha erre a kérdésre választ kapunk, akkor ironikus módon a megismerést szervezeti kényszerként is interpretálhatjuk. „Talán azt hiszi, hogy kíváncsiságból nyomozunk, mondjuk, egy betörő után? Mi azért nyomozunk utána, hogy becsukjuk. Rendnek kell lennie, uram”⁴ – így válaszol Čapek elbeszélésében a rendőr Rybka úr kérdésére, aki meg akarja érteni, vajon a hazafelé látott lábnyomok miért szűnnek meg a háza környékén. Čapek hőseinek, Bartošek rendőrfogalmazónak a szavaival élve a nyomozók számára a rejtélyek valójában a racionális világba vetett hit próbakövei,⁵ amelyeket a modern társadalomban intézményesített formában (rendőrség, tudományos akadémiák) kell megvédeni. A bűnügyek megoldásához azonban, ha nem is rejtélyesek, pusztán „csak” szabálysértőek, ugyanúgy intézményesített forma szükséges, amin keresztül értelmezi a hatóság a szabály áthágásának okát, eredményét, vagyis a normalitástól való eltéréseket (besurranó tolvajtól a gyilkosig) kell mértékegység jelleggel be kategorizálnia. A rejtély és a szabálysértés közötti különbségtétel összefüggéseire a mikrotörténet kapcsán még visszatérünk. A következőkben bemutatjuk, hogy a mikrotörténészek mennyiben tekinthetők nyomozónak, ügyésznek vagy akár az olasz mikrotörténeti hagyomány okán vizsgálóbírónak vagy bírónak. Az értelmezés közben felhasználjuk valódi nyomozók „arc poetikáját”, és összevetjük történészekével. Az önképértelmezés érdekében törvényi szabályozásokat, illetve igazságszolgáltatási rendszereket is vázolunk.

Mi vezérli tehát a történészt? Mielőtt rátérnénk a konkrét kérdésre, szét kell választanunk a historikus két alapvető feladatát, mert – ahogy Engel Pál középkorász panaszolta – a közvélekedés egybemossa a történész kutatói és elbeszélői feladatkörét. „Amikor kutatóként dolgozom, szeretnék valamit kideríteni. Valamit, amit nem tudok, vagy amiről úgy gondolom, hogy rosszul tudjuk.”⁶ E munka során a történész megfigyeléseket végez, problémákat old meg, aminek mindig az ismeretbővítés a célja.⁷ A laikus olvasó viszont a másik feladatkörrel, pontosabban annak eredményével, az írásművel találkozik, amelynek fogalmazása során a történész a már meglevő adatokból, információkból „komponál valami minőségileg mást: egy »sztorit«”.⁸ A létrejött „sztori” pedig „magán viseli a szubjektív ítéletalkotás elemeit”.⁹ Engel álláspontja alapján a történésznek munkája hitele érdekében hozzá kell tennie az eredményekhez a saját világképét. Más, mindenekelőtt Hayden White által inspirált történészek, filozófusok elképzelései szerint nem is tehet mást a szöveget író kutató, hiszen „lehetetlen történeti munkát írni anélkül, hogy narrativizálnánk”.¹⁰ White álláspontja az, hogy emiatt nincs valódi különbség a történész, a bíró, a pszichiáter vagy a pszichológus között, pusztán annyi, hogy a történészek professzionálisan (mint munkát) végzik a múlt megismerését, amiért egyébként őket is az állam fizeti.¹¹ Simon Zoltán Boldizsár érvelése abból a szempontból fontos, hogy felteszi a kérdést, *Vizsgálóbíró-e a történész?*¹² Írásában John Dunn politikatudós kissé odavetett megjegyzésébe kapaszkodik, aki egy történésztársáról úgy nyilatkozott, hogy ő is „vérbeli történész”, aki „a múltat [...] önmagáért szereti oly végzetlenül”.¹³ Tehát Dunn – kimondatlanul – White foglalkozási kategóriákon alapuló definícióját cáfolja részben, hiszen kijelentése alapján a pszichológust pedig a lélek érdekli olyan nagyon, nem pedig a történelem, tehát a múlt szerepe pusztán a lélek megérthe-

tőségének eszköze, mivel narratív egységekből tud következtetni a személyiség külsődleges okokból kifolyólag bekövetkező megváltozására vagy a személyiség megismerésének, mintegy interszubjektív okokból történő megváltozására.¹⁴

Nem pusztán a szóismétlés elkerülése végett érdemes szöveget író kutatónak nevezni a történészt, hanem azért is, mert az Engel Pál által felvázolt két munkafolyamatot ideális esetben ugyanaz a személy végzi. Ugyanazt a témát szoros szakmai kapcsolatban álló kollégák kutatják, illetve írják meg. Mindez igaz általában az eredményesség érdekében (személyi kapcsolatok, kreativitás, új elkövetői módszerek ismerete) a nyomozók közötti együttműködésre is. Nemes Sándor, a Horthy-korszak egy detektívfelügyelője szerint pedig a bűnözés hiába egyidős az emberiséggel, az „indítóokai hasonlóak, mégsem ugyanazok”,¹⁵ ami önmagában teszi szükségessé a kriminalisztikával, a bűnügyi munkával való foglalatosságot, mivel az elkövetői motivációk feltárása mellett az elkövetés módszerét is értelmezni, tanulmányozni kell, hogy utána rekurzív módon, visszatekintő gondolkodás révén megismerhető legyen. A nyomozó szerepfelfogását ugyanakkor a változatosságra való felkészülés határozza meg, elsősorban az időbeli távolság, a megváltozó társadalmi-gazdasági vagy éppen technikai reformok. Sherlock Holmes *A bíborvörös dolgozószobájában* (magyarul először *A brixtoni rejtély* címmel jelent meg) úgy fogalmaz: „A bűntények többé-kevésbé hasonlítanak egymáshoz: s ha ismeri ezernek a bonyodalmát, lehetetlen, hogy ki ne találja az ezeregyedikét is.”¹⁶ Nemes Sándor megfogalmazásában ha „a bűncselekmény elkövetésének módja eltérő az általánosan ismert módoktól, lép előtérbe a magasabb rendű rendőri tudás, az ötletesség, a rendőr lángelméje”.¹⁷ Nemes, illetve Sherlock Holmes alapján azt mondhatjuk, hogy a nyomozót az egyes bűncselekmények minél aprólékosabb feltérképezése mozgatja, mert a nagy mennyiségű ügy után az egyes esetekben felmerülő unikalitásoknak köszönhetően pontosabb, jobban strukturált tudáshoz juttatja a nyomozót. A detektív ilyenformán egy a mikrotörténetek lázában égő, megismeréskényszeres személy, aki a hasonlatos indítékok (féltékenység, nyereségvágy) miatt elkövetett rendkívül szerteágazó tettekkel (megoldásokkal, trükkökkel) találkozik, amelyeket meg kell értenie.

A történeti események, folyamatok egyediségének feldolgozását lehetővé tevő történészi munka a fentiek értelmében ugyanúgy részekre bontható, ahogy az egyes bűncselekmények nyomozását is lehetséges részekre osztani.

A mikrotörténelem és a nyomozói logika

■ Carlo Ginzburg a korábbi történészi tradíciókból kiindulva a posztmodernitás előtti történészi szemléletet veti össze a bíróéval, ami a történetírás posztmodern időszakában rendkívül jól argumentálható, hiszen az írás¹⁸ részleteiből kiderül, hogy a történetírók öndefiníciós kényszere mennyire összekapcsolódott az adott kor igazságügyi rendszeréről szóló tudással.

A bíró a középkortól létező autoritásánál fogva a tőle függetlenül keletkezett anyagok valódisága felett diszponál. A nyomozók, sértettek vagy képviselőjük által bemutatott adatok akár objektív létezőként is elfogadhatóak, hiszen a bíró csupán az adott korban jogerős törvények alapján ítéli meg az elé tárt adatokat, azok hitelességeért – értelemszerűen – felelősséget vállal.¹⁹ Ginzburg szerint a történész, a kutató saját vizsgálatainak az eredményeit közli. Mivel a historikus feladata, hogy meggyőző argumentációt adjon elő a realitás illúziójának megteremtése érdekében, Ginzburg a történészt a bíró helyett inkább az ügyvédhez hasonlítja.²⁰ (Nem mellékes kérdés, hogy a történészt az ügyvédhez vagy inkább az ügyészhez hasonlítjuk. Előbbi célja az államhatalom elnyomó gyakorlata alatt sínylődő egyén autómivoltának felmutatása, annak megvédése; az utóbbi az erőszak-monopóliumot képviselő állami szervek működésének mikroszintű feltárása.)

Ezt a fajta bírói mentalitást a felvilágosodást követően felváltja az úgynevezett nyomozói modell, amikor a történészekre (történetírókra) jellemző narratívyszerkesztés összekapcsolódott az antikvárius megközelítésmóddal. Ginzburg ennek első példáját Edward Gibbon *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* című, 1776 és 1789 között megjelent könyvében fedezte fel.

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is egyre gyakrabban vált fontosá a történeti diskurzusban a mikrotörténelem. Ennek kulturális vonulata összeforrt Carlo Ginzburg nevével. Az olasz mikrotörténet-írás, a *microstoria* (egyik) apostola művei közül a legismertebb talán egy inkvizíciós peranyag nyomán készült, magyarul is megjelent *A sajt és a kukacok*.²¹ Középpontjában egy friuli molnár, Menocchio vallomásai, kocsmai bölcsekedései, levelei állnak. Ginzburg „aprólékosan összehasonlítja a molnár kijelentéseit a reformáció az idő tájt terjedő hittételeivel. Sorra veszi Menocchio – az inkvizíció által precízen dokumentált – olvasmányait, egybeveti őket Menocchióknak a per során tett megfogalmazásaival. Rávilágít, hogy a könyvnyomtatás elterjedésével igen távoli eszmék is eljuthattak egy kis olasz falucska kocsmájába.”²² Bár a „sűrű leírások” szándékoltan társadalomtörténeti kép felvázolását is célozzák, a mikrotörténészeknek gyakran róják fel, hogy amíg mikroszintű események vizsgálatával töltik idejüket, szem elől tévesztik a „Történelem” nagy kérdéseit.²³ K. Horváth Zsolt szerint e felvetés megválaszolása sokáig azért nem lehetett megnyugtatóan tisztázott, mert a *microstoria* kezdetben a szociológia, illetve a társadalomtörténet kvantitatív, kategorizáláson alapuló nyelvével, mint „felettes énjével” küszködött.²⁴

Az olasz törekvések hamar élénk visszhangra leltek a francia és (nyugat)német történetírásban. Utóbbiból (a tárgyalandó terminológiai aspektus okán) kiemelendők az *Alltagsgeschichte* történészei, akik döntően a 20. századi német diktatúrák mentalitástörténetével foglalkoztak.²⁵ A német nyelvű országokban egyébként az antropológia hatását befogadó, újabb kultúrtörténeti irányzat művelői a „régí kultúrtörténettől” (*alte Kulturgeschichte*) való elhatárolódást hangsúlyozandó, előszeretettel használják saját munkájukra vonatkozóan a „történeti kultúrákutató” (*historische Kulturforschung*), a „történeti kultúratudomány” (*historische Kulturwissenschaft*) elnevezéseket vagy a nemzetközibb „új kultúrtörténet” (*neue Kulturgeschichte*) terminust. Igen sajátos a mikrotörténelem és a történeti antropológia viszonya. Az antropológia és a történettudomány közeledése és egymás kutatási eredményeinek kölcsönös megismerése után a hetvenes évektől kezdődően létezik igazi párbeszéd a két diszciplína között. Szemben a tradicionális társadalomtörténet-írás nagy folyamatokat és változásokat tanulmányozó módszerével a történeti antropológiai megközelítés a mikroszkopikus és kvalitatív feltárást részesíti előnyben. Vizsgálódásának középpontjában a cselekvő egyén döntéseinek, a kisebb közösségek viselkedésének megértése áll, amely mindig csak az adott társadalmi kontextusban kap értelmet. A történeti antropológiai kutatások megszületését jelentősen befolyásolta a kulturális antropológiai kutatások azon felismerése, miszerint a valóság társadalmilag és kulturálisan konstituált.²⁶ A történetíró szerepének egyik kihívása, hogy sok esetben etnográfiai fogalmakat használ, és a néprajz területére merészkedik. Olyan szoros közelségbe kerül a mentalitástörténettel és mikrotörténelemmel, hogy sokszor nehéz eldönteni, melyikről is van szó. A különbség talán leginkább abban fogható meg, hogy a történeti antropológia saját, jól körülhatárolható elméleti előfeltevésekkel rendelkezik. E szerint a kultúra olyan jelképek rendszere, melyek segítségével az emberek a körülöttük lévő világot értelmessé teszik a maguk számára. A vizsgálódás alapvetően a népi és a törzsi kultúra, az írásos források

hiánya miatt pedig hamarosan a folklór és a rítusok felé irányult. A történeti antropológia meghatározó egyénisége Clifford Geertz. Az általa képviselt irányzat következetesen azt a kérdést helyezi a középpontba, hogy a szimbólumok hogyan alakítják ki azokat a módokat, ahogyan a társadalmi szereplők a világot látják, érzékelik, gondolkodnak róla vagy más szavakkal, hogyan működnek a szimbólumok mint a „kultúra” közvetítő eszközei.²⁷ Geertz meghatározása szerint az antropológia értelmező, interpretatív tudomány. Az antropológiai interpretáció felfogásában olyan „eszközök” és fogalmak segítségével valószínűsíthető meg, mint a szemiotika, a jel, a metafora, a szimbólum, a szimbolikus cselekvés, a „lejegyzés” („*thick description*”, azaz a „sűrű leírás”) vagy az olvasat.²⁸ Megállapítása szerint: „Az értelmező antropológia alapvető hivatása nem az, hogy legmélyebb kérdéseinkre válaszoljon, hanem az, hogy hozzáférhetővé tegye számunkra azokat a válaszokat, amelyeket más emberek – más birkákat őrizve más völgyekben – adtak ezekre a kérdésekre, s így ezeket is befoglalja az emberi megnyilatkozások bármikor felcsapható jegyzőkönyvébe.”²⁹

Számunkra természetesen a fő kérdés, hogy mindebből mi a fontos a kriminalistáknak. Talán csak a kutatási (nyomozási) módszer. Vagy a kiterjesztett látásmód. Talán az ügyekben rejlő jelek, a mögöttes rítusok, a szimbólumok, a kulturális (in)determináltság, a szereplők etnográfiai, antropológiai lábnyoma. A kódok mibenléte, a dekódolás metodológiája, a hermeneutikai megközelítés. Az értelemtulajdonítás ugyanis legalább annyira a kutató (nyomozó) gesztusa, mint az adatközlő, az információforrásé. Mindemellett természetesen nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a történész a kutatás terepére a diskurzus, a nyomozó pedig az adott kor (büntető) jogi kontextusából érkezik. Az előítélet, a korfüggő és kultúrafüggő észlelési módokhoz való kötődés pedig a megfigyelés előfeltétele. Enélkül nem létezhetne sem kutatás, sem eredményes bűnfelderítés.

A deduktív gondolkodás egyik legnépszerűbb formája, a detektívregények világa Ginzburg szerint szoros kapcsolatban áll a történészi és még inkább a mikrotörténészi megközelítéssel. A Morelli-módszer, ami eredetileg képzőművészeti alkotások szerzőségét volt hivatott megállapítani, felhasználható úgy, hogy a történeti vizsgálatok új dimenzióját nyissa meg. A módszer eredeti rendeltetése szerint a képek hangsúlyos, jelképes erejű részletei helyett a triviálisnak tetsző, apró részleteket kell megvizsgálni (az arcok és attribútumok helyett a fülcimpákat). A bizonytalan eredetű alkotásokban, illetve a különböző hamisítványokban ugyanis ezen apró részletek alapján lehet azonosítani az alkotó mestert vagy tetten érni a hamisítót. Ezeket az apróbb vonásokat, füleket, ujjakat ösztönösen, minden képén hasonlóan, egyfajta jellemző módon festi meg az eredeti alkotó, miközben a gyakorlott hamisítók sem foglalkoznak a festőre jellemző fülcimpákkal vagy kéztövekkel. Morelli módszere valójában interpretatív személyleírási rendszer, ahol a szakértő által átvizsgált apróbb jelek sajátosságaiból tudja megállapítani, hogy a különböző képeken szereplő alakok ugyanazon személy kreativitásából, ha tetszik, művészi vallomásából születtek meg.

Az abdukció mint orvosi kifejezés alapvetően az okozatból az okokra való visszakövetkeztetést jelenti. Charles Sanders Pierce mint az abdukciót a nyomozói logikára építő szerző maga vallja be, hogy a hajó egyetlen utasa ellen sem volt logikai következtetésre alkalmas bizonyítéka. Pierce abdukciós következtetési formája magában foglalja a sztereotípiákat is, hiszen a korábbi negatív példák szereplőiről von le általánosító képet, amikor csak az afroamerikai hajólegénységet tartotta gyanúsnak. Koradekvát nyelven szólva faji szempontokat is figyelembe vevő nyomozási taktikát választott, majd mindegyikükkel beszélgetett egy kicsit, próbált passzív és receptív lenni an-

nak érdekében, hogy detektálhasson valamilyen jelet. Elmondása szerint ez nem sikerült, de a véletlenszerű választás is jobbnak tűnt a döntésképtelenségnél. K. Horváth olvasatában ésszerű okfejtés előzte meg Pierce fenyegetőző viselkedését, ám ez kezdetől fogva saját becsületességének hangoztatásában merült ki, amivel a sztereotíp jellegét a következtetésének próbálta igazolni az afroamerikai pincérrel szemben. Széttépte a még ki nem fizetett ötvendolláros számláját, majd közölte, csak akkor lesz hajlandó megtéríteni, ha előkeríti az eltűnt óráját, annak láncát és felöltőjét. Saját felsőbbrendűségét fenyegetésekkel alátámasztó viselkedése nem járt sikerrel, a Pinkerton magánnyomozó irodához fordult, akik a legésszerűbb módszernek jutalom felajánlását tartották. Végül Pierce – az általa egyébként is ügyetlennek titulált nyomozók ellenvetései ellenére – letámadta az eredetileg kiszúrt afroamerikai férfit, és önkényesen kinyitotta annak bőröndjét, ahol megtalálta az értékeit. Sokat sejtető módon jegyezte meg, hogy következtetési logikájának köszönhetette sikerét, mivel tudta, hogy legtöbbször a bőröndjük mélyére teszik a lopott tárgyakat az ilyen személyek.³⁰

A fenti esetben állításunk szerint nem egy tisztán abdukciós esetre láthatunk példát, sokkal inkább a hipotetikus-deduktív modell szárnypróbálgatására, ahol a korábbi hasznosítható tapasztalatok és az előítéletek könnyen összekeverednek. Így egy mai olvasó számára akár egy potenciálisan latens rasszista személy öngazolásaként is értelmezhető a fenti nyomozás, mivel nélkülözött Pierce elmondása szerint bármiféle logikai kapcsolatot az okozatként megragadható lopás és a feltételezhető tettes között. Fontos azonban magának a nyomozási szándéknak az érvényesítése. Míg Sherlock Holmes általánosan félrevezetéssel, álruhával vagy nyílt bokszküzdellel ismeri meg, induktív módon az ellenfeleit, addig Pierce inkább deduktív módon, pusztán társadalmi helyzetéből fakadó felsőbbrendűségi tudata alapján rontott rá a pincérre.

A Pierce által vázolt abdukciós elgondolások alapján nem lehetséges a bűnügy érintettjeinek teljes körű megismerése. A következőkben éppen ezért inkább a diagnosztából kiindulva jutunk el oda, hogy az adott mikroszintű ügyekből miként bonthatóak ki nagyobb társadalmi összefüggések. Még fontosabb, hogy a diagnosztika felmutatásán túl még jelentősebb a differenciáldiagnosztika kiemelése, ami a *Dr. House*-sorozatok Sherlock Holmeshoz kapcsolódó jelentőségét adják. Ahogy a fentiekben látható, sem a történész, sem a nyomozó nem tud közvetlenül hatni az ítélezésre, így a megismerés minél teljesebb körű formájába képes csupán „belemenekülni”, amihez eszköz jelleget segítő nyújt számára Pierce abdukciós elmélete, illetve Polányi hallgatólagos tudásmegközelítése.

Mikrotörténeti munkák igazságszolgáltatási olvasata

■ A továbbiakban Carlo Ginzburg *A sajt és a kukacok* című monográfiájára fogunk utalni, mert ez a történeti munkák esetében relevánsan felmerülő nyomok, a történeti jellegű nyomozás egyik legeklatánsabb példájának számít.

A történeti megismerés, különösen a bűnözéstörténet szempontjából lényeges szempont, hogy a mikrotörténeti munkák jelentékeny hányada büntetőügyeken vagy más normaszegést szankcionáló eljárások dokumentumain alapul. Carlo Ginzburg, aki Menocchiót mint reprezentatív határesetet gondolja el, úgy fogalmaz ezzel kapcsolatban, hogy „túlnyomórészt az »elnyomás archívumai«-ból származó torzító és töredékes források révén”³¹ kísérelhetjük meg megérteni egy jelenség, a népi kultúra „latens lehetőségeit”.³² A bűnözéstörténet a mikrotörténettől elsősorban azt tanulhatja el, hogy egy bűnügy feloldozásán keresztül a normakövető társadalomra vonatkozó olyan megállapí-

tásokat tehetünk, amelyek beemelhetők más társadalomtörténeti diskurzusokba, illetve kiegészíthetik azokat.

Ginzburg Menocchiójával vagy a Giovanni Levi könyvéből, az *Egy falusi ördögűző és a hatalomból* megismert Chiesával szembeni ítélkezési gyakorlatot még a 17. században foganatosították, mikor a foucault-i értelemben vett középkori igazságszolgáltatás a megtorlásra mint társadalmi elvárásra tekintett.³³ Az 1970-es, 1980-as években viszont, amikor a fentebb említett mikrotörténeti munkák születtek, és az olvasóik éltek vagy élnek, a foucault-i értelemben vett következő szakasz (vége),³⁴ amikor „a büntető igazságszolgáltatás apparátusának a testetlen valóságon”,³⁵ a reszocializációra kényszerített lelken kell úgy fogást találnia, hogy a büntetés ésszerűsége a bűnelkövető megjavulásában, a társadalomba való normakövető visszailleszkedésében ölt-sön testet. Ha tetszik, a mai kor embere ebben a kuhni tudományos paradigmákhoz hasonló jogi rendszerben él, ezen keresztül látja és érti a világot. Feyerabend *A módszer ellen* című nagy ívű monográfiájában fejtette ki, hogy a különböző világértelmezéseken alapuló eszmerendszerek inkommerzurábilisak. A gondolat alapján két szignifikáns következtetést is levonhatunk. Egyrészt, hogy nem lehet ezen eszmerendszerek hatékonyságát összemérni, hiszen a kiindulópontok, a rendszert megalapozó axiomatikus alaptételek eltérőek vagy adott esetben ellentmondásosak. Másrészt, hogy az adott eszmék között szocializálódó személy csak a saját eszméinek szűrőjén át képes a más típusú normákra tekinteni, hiszen „az egyetemes elvek változásának az egész világ megváltozása jár a nyomában”.³⁶

Ennek figyelembevétele nélkül azonban könnyen találhatjuk a Ginzburg hőse ellen folytatott inkvizíciós eljárást közelebb állónak az újkori, mint a középkori eljárási rendhez.³⁷ A Menocchio elleni egyházi eljárás inkvizitorikus jellegű. A hivatalból történő működésen alapszik, nincsenek felek, sem indítványok. Az egész folyamat az ártatlanság helyett a bűnösség vélelmén alapszik. Ebből fakadóan a vádlott nem alanya, hanem inkább tárgya az eljárásnak. A per során nincsenek jogai, csak akkor védekezhet, amennyiben a bíróság megengedi neki.³⁸ Mindazonáltal Menocchio esetéből mégis úgy tűnhet, mintha a bírák nagyobb jelentőséget tulajdonítottak volna neki, s már az eljárás alanyává nőtte volna ki magát. Ezt példázza a korban szokatlanul hosszú ítélet, ahol túlságosan részletesen értelmezik a bűneit. Ginzburg ennek magyarázatát abban látja, hogy miután nem tudták „visszatéríteni a helyes útra”, illetve „látva makacsságát [...] csupán arra szorítkoztak, hogy tapogatózó kérdéseket tegyenek fel neki, mintha teljes képet akarnának kapni a tévelygéseiről”.³⁹

Ezt a teljes képet néhány évszázaddal később az újkori ítélkezési rend *par excellence* intézménye, a polgári bíróság azért kívánta megismerni, hogy el-tűntethessék „a bűncselekmény képzetét megelevenítő rugót”, hogy megfoszthassák „erejétől azt az érdeket, amely a bölcsőjük”.⁴⁰ Vajon Menocchióknak a 16. században e célhoz hasonló önfeltárulkozásra miért volt lehetősége, a hatalmi szervezetet miért érdekelte mindez? Erre egyrészt maga Menocchio személyisége a válasz, aki „a jó tanácsok ellenére már kezdetben bőbeszédűnek bizonyult”,⁴¹ ám sokszor rendkívül jól használta a bíróság adta lehetőségeket. Másrészt a történeti kontextus, a makrofolyamatok is belejátszottak abba, hogy végül VIII. Kelemen pápa követelte Menocchio halálos ítéletét, mivel ebben az időben közeledett a végéhez Giordano Bruno pere, így a katolikus egyház egyfajta kettős harcot folytatott „fönt és lent egyaránt, hogy érvényesítse a tridentini zsinaton jóváhagyott tanításokat”.⁴²

Lehet-e pusztán a véletlennek köszönni, hogy „Menocchióról sok mindent tudunk”, miközben „a sok-sok hozzá hasonlóról [...] nem tudunk semmit”?⁴³

Ginzburg egy másik írásában részletezi, hogy a friuli vidéken működő inkvizíciós eljárások jegyzői kivételes munkát végeztek, szinte geertzi sűrűségű leírását adták az eljárásnak, amikor a metakommunikatív jeleket, az intonációs problémákat és a csendet is lejegyezték.⁴⁴ Mindazonáltal kétségtelen, hogy egy közönséges lopás vagy gyilkosság esetén nem tudnánk ilyen részletes eljárási anyagot találni, nem érdeklődött volna az egyházi hatóság ennyire buzgón. Foucault a test regulációjáról a lélek analízisére fókuszáló büntetómód egymásra következésének elemzésekor leszögezi, hogy a korszak során a bűnök természete is megváltozik. Ginzburg úgy fogalmazza ezt meg, hogy „az inkvizítorok igazság (természetesen saját igazságuk) iránti vágya rendkívül gazdag bizonyítékanyagot hozott létre”.⁴⁵ A hatóság által képviselt igazság iránti vágya meg tudja határozni az adott bűncselekmény értelmezését, annak körét, ami még ebbe tartozik, illetve azt, ami már kívül áll a büntetőhatalom érdeklődésén.

A büntetőeljárások mikrotörténeti olvasata

■ A mikrotörténet-írás fentebb említett „bűnügyei” annyiban lehetnének érdekesek a bűnözéstörténet számára, hogy a 16., illetve 17. században megvalósuló cselekmények a racionális határokon átnyúlva átrajzolják, átalakítják a megismerhető, illetve hatalmi *status quo* alapján elfogadott világ határait. Itt térnénk vissza a szöveg elején említett *Lábnymok* című Čapek-elbeszélés központi problematikájára, mely szerint a nyomozók nem a rejtélyeket, hanem a szabálytalanságokat üldözik.

Luc Boltanski a *Rejtélyek és összeesküvések* című munkájában részletgazdag módon mutatta be, hogy a detektívirodalom mennyire függött össze a modernitással, a racionalista világkép normatívvá válásával. A francia filozófus mondatain keresztül pedig meglátásunk szerint érdemes összekapcsolni legalábbis az angolszász kultúrkörben a speciális nyomozati munka megjelenését az irodalmi példák megjelenésével. Edgar Allen Poe 1841-ben a *Graham's Magazine*-ban publikálta először a híressé vált *Morgue utcai kettős gyilkosság* című elbeszélését, amelyben megteremtette C. Auguste Dupint, az első nyomozót, aki autodidakta módon elkötelezetten oldja meg a vele szembe kerülő bűnügyeket.⁴⁶ Judith Flanders a *The Invention of Murder: How the Victorians Revelled in Death and Detection and Created Modern Crime* című munkájában kiemeli, hogy 1842-ben London külvárosában, Roehampton egyik istállójában feldarabolva találták meg Jane Jones fiatal nőt. A véres torzó felfedezését követően a helyi lakosság, valamint a korabeli média képviselői egymás lábát taposva vették körbe a helyszínt. Az alapos szemrevételezést követően vitték a hírt a szörnyűsleges eseményről végig Londonon, miközben a korszak fiatal rendőri szervezete, az 1829-ben létrehozott úgynevezett Metropolitan Police két vezetője, Charles Rowan ezredes, valamint Sir Ricard Mayne egyaránt nem tudták mitévők legyenek az esetet követően. A két személy a mai napig a rendőri munka két archetípusának tekinthető lenne rendőrantropológiai szempontból,⁴⁷ mivel Rowan ezredes korábban katonatisztként szolgált, Sir Mayne pedig ügyvédnek tanult, majd ő vált a London Metropolitan Police leghosszabb ideig (39 éven át) regnáló vezetőjévé. Rowan ezredes mint beosztott például úgy vélte, várnia kell, míg a gyilkost elkapják, hiszen az ő elsődleges feladata a megelőzés. Az egész rendőri szervezet szégyenére végül Daniel Goodot, a gyilkost a vasúti rendőrség egy alkalmazottja fogta el, miután egy állampolgár szerint gyanúsán viselkedett a rendőrök jelenlétében. Sir Mayne szembesülve a helyzet tarthatatlanságával, a korabeli kormányzati hivatalt (Home Office) megkereste tervével, hogy létrehozna egy detektívekből álló szervezeti egységet (Criminal Investigation Department –

CID), amely 1842 júniusától működött, majd még az évtizedforduló előtt, 1848–49-ben alkalmasnak bizonyult megoldani az Isaac Jermy és fia, valamint Patrick O'Connor elleni emberölési ügyeket. Az Osztrák–Magyar Monarchiában, Budapesten 1886-ben jött létre báró Splényi Ödön támogató alapításával a Detektívtestület, amelyben kifejezetten nehezen feltárható, latenciában maradó bűncselekményeket tártak fel, mint a Duna menti rakodómunkások közötti csempészetet, ami valójában egy, az adott mikrotársadalmi közegben elfogadott bűncselekmény volt, amelynek felderítését éppen az gátolta meg, hogy egy zárt közeg valósította meg.

Alig kellett tehát egy fél évszázadot várni, mire az öltönyös, a modern város labirintusát racionális okfejtéssel átlátó rendőrökből „tudós” nyomozók váltak. Újfent az irodalom, illetve a valóság szoros összekapcsolódásaként jelent meg mindez a 1900-as évek fordulóján az angolszász kultúrkörben. Sherlock Holmes karakterét a skót orvos, Sir Arthur Conan Doyle teremtette meg. Olyan karaktert alkotott, akinek vegyész tanulmányai, illetve különböző kísérletei (dohányhamukról, bélyegekről) megteremtettek egy diskurzust, amely szerint a technikai eszközök hadba állításával megfékezhetőek a bűnelkövetők. A fikciós művekben valós kriminalisztikai tesztek szerepeltek, mint az úgynevezett guajak teszt,⁴⁸ ami az első Sherlock Holmes történetben kapott helyet.⁴⁹ A vér eredetű szennyeződések megállapításához hozzásegítő teszt, valamint Holmes nyomozati módszerei – Stanton O. Berg tanulmánya szerint – egyértelműen hatottak Edmond Locard lyoni laboratóriumának kialakítására, valamint Alphonse Bertillion munkájára csakúgy, mint Hans Grossra.⁵⁰

Bartošek fogalmazó például a lábnyomok hirtelen megszakadását úgy magyarázza, hogy lehet mennybemenetel vagy repülni tudás is az oka, hiszen „az emberek minden törvényt... megsértenek... Nem csodálkoznék, ha a természeti törvényeket is”,⁵¹ ám az ő feladatuk a szabálysértések kinyomozása és a rend fenntartása. Éppen ez utóbbi teszi lehetővé, hogy a társadalmi vagy gazdasági lábnyomok hiányát felfedezze a kutató ott, ahol azt gondolná, hogy lenniük kellett volna. Ahogy kriminalistaként értelmezzük, a mikrotörténet rejtélyei nem olyan szemetszúróan nyilvánvalók, mint egy belülről bezárt szobában megölt ember esete, ám egy látszólag hétköznapi vagy egyedi esetből levonhatók a társadalmi szerkezetre vonatkoztatható következtetések. Például Giovanni Levi *Egy falusi ördögűző és a hatalom* című munkájában a másodelemzett peren keresztül az itáliai birtokszerkezetről és egy informális hitelézési gyakorlatról tudunk meg részleteket. Míg Benda Gyula doktori értekezésében a mikrotörténeti módszerekkel Keszthely 18–19. századi társadalmi mozgásait és változatlan szegmenseit tudta bemutatni.⁵² Ide sorolhatóak még az angolszász mikrotörténeti munkák, amelyek látszólag kizárólag az adott büntetőügyben szereplő egyének világának megrajzolására törekednek, de véleményünk szerint kisebb-nagyobb rokonságot⁵³ mutatnak Ginzburg *A sajt és a kukacok* című kötetével, amelyben a mindennapi kultúra megélése, a kulturális javak és szokások értékelhetősége kerül terítékre.

A mikrotörténészek alapvetően az igazságszolgáltatás szereplőihez kapcsolódó önképekkel dolgoznak, és mivel nem nyomozók, elsősorban irodalmi példák alapján alakíthatták ezt ki. Azonban az irodalomban is eltérő felfogások élnek egymás mellett, hiszen Sherlock Holmes a racionális világba vetett hitet megkérdőjelező rejtélyeket magyaráz meg racionális gondolkodással, míg Čapek hőse, Bartošek nyomozó inkább a szabálytalanságokra fókuszál, amiknek az eltérő súlya, jelentősége miatt kellene egyértelmű mértékegységrendszert kidolgozni, habár a normasértéseket csak más bűnökhöz hasonlítva lehet meghatározni.

Munkánk célja az volt, hogy felmutassuk, a kriminalisztikai gondolkodás számára mennyire fontos, hogy a bűnözéssel kapcsolatos történeti megközelítéseket felhasználja. A mikrotörténeti pozíció átvételével lehetőség van egy olyan módszertani keretrendszer alkalmazására, amely révén nem pusztán egy adott büntetőeljárás részletes feltárása történik meg, hanem a társadalomban gyakorta megvalósuló bűncselekmények különbségeire is rávilágíthatunk, ugyanakkor az elkövetői magatartás értelmezését kitágíthatjuk a jogi terminusokba való beerőltetés helyett néprajzi, szociológiai, gazdasági szempontokkal. Ez a komplex kriminalisztikai jellegű, de mégis különböző diszciplínákat felhasználó megismerés teszi lehetővé, hogy a bíróság előtti diskurzust – ami jogilag végleges választ, ítéletet hoz az adott büntetőeljárásban – árnyaltabban tudjuk látni és adott esetben újrafogalmazni társadalomtudományi, történeti olvasatokkal a meglévő természettudományi hatások mellett.

■ JEGYZETEK

1. Carlo Ginzburg: *The Judge and the Historian: Marginal Notes on a Late-Twentieth-Century Miscarriage of Justice*. Verso, London, 1999; Richard J. Evans: *History, Memory, and the Law: The Historian as Expert Witness*. History and Theory 2002. 3. sz. 326–345; George Fischer: *Historian in the Cellar*. Stanford Law Review 2006. 1. sz. 1–21; Chuanfei Chin: *Margins and Monsters: How Some Micro Cases lead to Macro Claims*. History and Theory 2011. 3. sz. 341–357; Giorgio Resta – Vincenzo Zeno-Zencovich: *Judicial "Truth" and Historical "Truth": The Case of the Ardeatine Caves Massacre*. Law and History Review 2013. 4. sz. 843–886.
2. Ez a gyakorlatias, az elméleti megközelítést nélkülöző megközelítés egyaránt jellemző volt a két világháború közötti Magyarországra és a szocialista memoárfírókra is. Lásd Nemes Sándor: *Gyakorlati nyomozás*. Griff, Bp., 1944. (a továbbiakban Nemes 1944.); Mág Bertalan: *Egy nyomozó naplójából*. Zrínyi, Bp., 1986.
3. Karl Löwith, illetve Paul Feyerabend munkái kiváló példái a nagyszerű elméleti megalapozottságnak, amelyek aztán gyakorlati történész szerzőinél is visszaköszönnék.
4. Karel Čapek: *Lányomok*. In: Uő: *Elbeszélések*. Európa, Bp., 1965. 352. (a továbbiakban Čapek 1965.)
5. Luc Boltanski: *Mysteries and Conspiracies: Detective Stories, Spy Novels and the Making of Modern Societies*. Polity, Cambridge, 2014. 40–72.
6. Bojtár Endre – Engel Pál: *Ezredvégi beszélgetés Engel Pál történésszel*. In: Csukovits Enikő (szerk.): *Honor, vár, ispánság*. Válogatott tanulmányok. Osiris, Bp., 2003. 662. (a továbbiakban Bojtár – Engel 2003.)
7. Bojtár–Engel 2003. 662.
8. Bojtár–Engel 2003. 663.
9. Bojtár–Engel 2003. 663.
10. Várkonyi Benedek – Hayden White: *Mire jó a múlt? Beszélgetés Hayden White történetfilozófussal*. Café Babel 2003. 1–2. sz. 20. (a továbbiakban Várkonyi–White 2003.)
11. Várkonyi–White 2003. 21.
12. Simon Zoltán Boldizsár: *Vizsgálóbíró-e a történész?* In: Szijártó M. István – Papp Gábor: *Mikrotörténelem másodikfokon*. L'Harmattan, Bp., 2010. 82–84.
13. John Dunn: *A politikaelmélet története*. In: Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *A kora modern politikai eszmétörténet cambridge-i látkepe*. Pécs, 1997. 271.
14. Mindezt részlegesen annulálhatja a pszichohistória az utóbbi évtizedekben kevésbé virágzó, de létező diszciplináris kerete és léte.
15. Nemes 1944. 5.
16. Sir Arthur Conan Doyle: *A bíborvörös dolgozószo*. Szeged, Szukits, 1993. 12.
17. Nemes 1944. 5.
18. Carlo Ginzburg: *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*. Critical Inquiry 1991. 1. sz. 79–92. (a továbbiakban Ginzburg 1991.)
19. A kontinentális rendszeren belül sem minden országban képes a bíró bizonyítást felvenni, vagyis az elé nem tárt, új bizonyítékokat beszerezni. (Bócz Endre: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai – Síker, zátonyok és vargabetűk*. Magyar Közlöny, Bp., 2006. 118–127.)
20. Ginzburg 1991. 80.
21. Carlo Ginzburg: *A sajtó és a kukacok*. Egy XVI. századi molnár vilásképe. Európa, Bp., 2011. (a továbbiakban Ginzburg 2011.)
22. Részlet a mű Klaniczay Gábor által írt utószavából.
23. Szekeres András: *Mikrotörténelem és általános történeti tudás*. Századvég 1999. 15. sz. 3–16.
24. K. Horváth Zsolt: *Az ötök jele. Nyom, nyomozás, értelemképzés a microstoria látószögéből*. In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet*. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Hermész Kör – Osiris, Bp., 113.
25. Gyáni Gábor: *Szijártó M. István: A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Korall. Társadalomtörténeti Folyóirat 2015. 60. sz. 151–162.
26. *Történeti antropológia*. (Szerk. Sebők Marcell.) Replika könyvek, Mediátor M., Bp., 2000. Előszó.

27. Apor Péter: *Történeti antropológia*. In: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris, 2006. 449–472.
28. Szűcs Balázs: *A jelentések nyomában. Hermeneutika Clifford Geertz kései, teoretikus írásaiban*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Munkafüzetek 95. Bp., 2004.
29. Clifford Geertz: *Az értelmezés hatalma*. Osiris, Bp., 2001. 226.
30. Charles Sanders Pierce: *Guessing*. The Hound & Horn. A Harvard Miscellany. 2. (Ápril – June, 1929) 3. sz. 271–277.
31. Ginzburg 2011. 21.
32. Ginzburg 2011. 21.
33. Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat, Bp., 1990. 12–25. (a továbbiakban Foucault 1990.)
34. A punitív fordulat, a büntető populizmus képviselőinek megállapításai erre mutatnak a kriminológusok körében (David Garland: *The Culture of Control. Crime and Social Order*. Oxford University Press, Oxford, 2001).
35. Foucault 1990. 26.
36. Paul Feyerabend: *A módszer ellen*. Atlantisz, Bp., 2002. 455.
37. A Foucault és Ginzburg közötti létező vita más természetű volt, alapvetően az *archeologie du silence* körül forgott. (David Levine – Zubedeh Vahed: *Ginzburg's Menocchio: Refutations and Conjectures*. Histoire Sociale / Social History 2001. 34. sz. 464.
38. Kertész Imre – Pusztai László: *Quo vadis büntetőeljárás?* Jogtudományi Közlöny 1992. 4. sz. 172.
39. Ginzburg 2011. 221–222.
40. Foucault 1990. 146.
41. Ginzburg 2011. 56.
42. Ginzburg 2011. 293.
43. Ginzburg 2011. 294.
44. Carlo Ginzburg: *Az inkvizítor mint antropológus*. In: Sebők Marcell (szerk.): *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Replika Kör, Bp., 2000. 151. (a továbbiakban Ginzburg 2000.)
45. Ginzburg 2000. 149.
46. Luc Boltanski: *Mysteries and Conspiracies: Detective Stories, Spy Novels and the Making of Modern Societies*. Polity, Cambridge, 2014. 1–40.
47. Magyarországon jelenleg csak katonaaantropológia létezik, amelynek egyik meghatározó alakja Harrai Dénes. Azonban a nemzetközi tudományos diskurzusban a police anthropology nem csupán a kurrens rendőri szerveknél szolgálatot teljesítők értékválasztásaival, illetve identitásképződésével foglalkozik, hanem Harrai ez irányú munkáihoz hasonlóan a korábbi rendőrök életútjai, visszaemlékezései alapján a több évtizedes tendenciák, visszatérő formák egyaránt megjelennek.
48. Angyal Miklós: *Gondolatok a kriminalista bíborszínű dolgozószbájából*. Ügyészek Lapja 2015. 5. sz. 87–97.
49. A szerzők részéről ezt a visszafogott tárgyszerűséget az indokolja, hogy az eredetileg *A Tangled Skein* című novella később *A Study in Scarlett* néven jelent meg, ami magyarul egy lejtérjakabnak köszönhetően először *A bíborszínű dolgozószbába*, majd egy csokorra való novellával *A brixtoni rejtély* címmel jelent meg. Az új Sherlock-sorozat készítője, Steven Moffat által újrakiadott írás pedig magyarul már *Tanulmány vörösbén* címmel jelent meg.
50. Stanton O. Berg: *Sherlock Holmes: Father of Scientific Crime Detection*. Journal of Criminal Law, 1970. 3. sz. 446–452.
51. Čapek 1965. 353.
52. Benda Gyula: *Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740–1849*. L'Harmattan, Bp., 2008.
53. Némiképp vitatom Szijártó M. István kissé szigorú állítását, miszerint az angolszász mikrotörténelem képviselői, mint a legismertebb Natalie Zemon Davies a *Martin Guerre visszatérése* című írásával pusztán az eset minél pontosabb (re)konstrukcióját végezte volna el. (Szijártó M. István: *A mikrotörténelem Magyarországon*. In: Erős Vilmos – Takács Ádám (szerk.): *Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni magyar történetírásról*. Eötvös, Bp., 2012. 106.)

LAPOK AZ ANYANYELVI KONFERENCIA TÖRTÉNETÉBŐL

1) *Lőrincze Lajos levele Cseke Péternek*

Budapest, 1992. március 24.

Tisztelt Barátunk!

Az 1989. évi anyanyelvi konferencia és a védnökség 1990. évi ülésének határozata alapján 1992 nyarára összehívjuk a VII. Anyanyelvi Konferenciát. A tanácskozás összefoglaló témája: A magyar nemzettudat az ezredfordulón. Terveink szerint a konferencia plenáris üléseken tanácskozik, egyszersmind szakmai fórumokon vitatja meg a kérdéskör irodalmi, kulturális, nyelvoktatási-pedagógiai, ifjúsági és hungarológiai vonatkozású feladatait. Mellékelten megküldjük a programtervezetet.

A konferenciát 1992. Augusztus 12-től 16-ig Esztergomban a Vitéz János Tanítóképző Főiskolán rendezzük meg. [...]

Őszinte nagyrabecsúlással:

Dr. Lőrincze Lajos
A Védnökség elnöke

2) *A sajtó és a könyvkiadás kérdéseinek 1996-os vitája*

A szakbizottság ülésén (augusztus 13-án) harmincnnyolcan fejtették ki véleményüket, és az elhangzottak alapján tizenhét – elvi fontosságú, illetve gyakorlati jelentőségű – javaslat körvonalazódott.

Mindenekelőtt az tisztázódott, hogy az Anyanyelvi Konferencia az eddiginél jóval hatékonyabban töltheti be hivatását, amennyiben megnő az egyes szakbizottságok önállósága, kezdeményező készsége, vállalkozó kedve. Ne a szűkös anyagi keretekhez igazítsuk programunkat – fogalmazzák meg többen is –, hanem az érvényesítendő stratégiához, az elvégzendő feladatokhoz igyekezzünk pénzt szerezni, támogatókat megnyerni. Ilyenformán a szakbizottságok is átalakulhatnak alkalmanként ülésezők testületéből célirányos munkacsapatokká, amelyek tagjai között folyamatos lehetne a kapcsolattartás. Az AK pedig a horizontális (területi alapú) szervezetségen túlmenően kiépíthetné az ettől elválaszthatatlan vertikális (szakmai alapú) működési rendszerét.

Ez az elgondolás már ott helyben támogatásra talált. Tanácskozásunkon ugyanis jelen volt Egyed Albert, a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetője, aki arról biztosította a szakosztály vezetőit, hogy – előzetes programegyeztetés alapján – a minisztérium vállalja évi egy-két rendezvény kiadásainak a fedezését. Ha arra gondolunk, hogy a rendszerváltás után mennyire mélypontra jutott a Kárpát-medencében a szellemi értékek cseréje, mennyire esetlegessé vált még egy kisebb régió belül is a magyar lap- és könyvkultúra értékközvetítő szerepének az érvényesülése, önmagában az évi egy-két – szakmailag jól előkészített, a megoldáskereső törekvéseket az intézményes szintjéig eljuttató – rendezvény sem kevés.

A reménybeli minisztériumi támogatás persze csak az egyik lehetőség. Mint a hozzászólásokból kiderült, az együttműködés hasonló formáit lehetne és kellene megteremteni a Magyar Írószövetséggel, az újságíró-szervezetekkel, a Határon Túli Magyar Média Társasággal, az egyházakkal, a szellemi érték-

közvetítés hatékonyságának a megteremtésében érdekelt társadalmi és művelődési szervezetekkel. Egyébként az egész napi tanácskozás alapállását, alaphangulatát ez jellemezte: az AK – és ezen belül az irodalmi, illetve a sajtó meg a könyvkiadás kérdéseivel foglalkozó szakbizottság – miként tudná előmozdítani a piacgazdaság által holtpontra juttatott értékközvetítés talpra állítását? A lap- és könyvkultúrán túl ez természetesen vonatkozik az elektronikus sajtó által közvetíthető értékrendszer eddig még kellőképpen ki nem használt lehetőségeire is.

Ezek után pedig hadd vegyük számba az elhangzott (és kiegészített) elvi, illetve gyakorlati vonatkozású javaslatokat:

a) Tibori Szabó Zoltán (a kolozsvári *Szabadság* című regionális napilap főszerkesztője) felvetette: az Anyanyelvi Konferencia foglaljon állást az ellen, hogy Magyarországon nyelvtörvényt hozzanak, és azt netán életbe is léptessék. (Egyed Albert: „Magyarországon nyelvtörvény nem lesz, de a folyamatos nyelvromlás meggátolásáért tenni kell valamit, főként az anglicizálástól kell megvédeni a magyar nyelvet...”)

b) Tibori Szabó Zoltán és Méray Tibor hangsúlyosan felvetette: az új vezetés hasson oda, hogy a magyar állami költségvetésből közvetlenül (nem pedig a Magyarok Világszövetsége révén) támogassák az Anyanyelvi Konferencia működését.

c) Minthogy kétnyelvűségi közegben az anyanyelvápolás egyik legalapvetőbb eszköze a sajtó, Tibori Szabó Zoltán kérte: a kisebbségi magyar napilapok részesülhessenek megkülönböztetett anyagi támogatásban, egyébként a felmorzsolódás és a megszűnés sorsa vár rájuk, ami a temesvári és az aradi magyar napilappal is történt.

d) A magyarországi sajtó munkatársai egyáltalán nincsenek tudatában az AK szerepének, jelentőségének. Gömöri György, Angliában élő magyar költő, műfordító, irodalomtörténész, a Cambridge-i egyetem professzora kifejtette: ahogy a sajtó foglalkozott konferenciánk első napjával, az kimeríti az újságírók felelőtlenségének fogalmát, szakmai hozzá nem értését; éppen ezért arra kérte a Konferencia szervezőit, hogy a sajtónak eljuttatandó zárónyilatkozatban feltétlenül kapjon helyet ennek a nehezményezésnek a megfogalmazása.

e) A könyv- és lapkultúra csak akkor töltheti be a maga semmi mással nem helyettesíthető szerepét, ha az el is jut rendeltetési helyére, a közvetlen közlekedés érdekeltjeihez. Pillanatnyilag az értékek cseréjének legnagyobb akadálya – amiként ezt többen is szóvá tették –: a megfelelő terjesztőhálózat hiánya. Kötő József olyan alapok mozgósítására kérte az AK vezetését, amelyek segítségével a régiók közti értékközvetítést megoldó terjesztőhálózatot ki lehetne építeni.

f) Ennek kapcsán Kántor Lajos (az AK társelnöke, a *Korunk* főszerkesztője) és Balla D. Károly (az AK választmányi tagja, a kárpátaljai *Pánsíp* főszerkesztője) felvetette: az AK teremtsen meg annak a lehetőségét, hogy a határon túli szellemi műhelyek legszámtovább kiadványai egy központi helyen hozzáférhetők legyenek – akár eladásra, akár cserére szánva. (Pomogáts Béla: a Magyar Írószövetség igyekszik enyhíteni ezen a gondon; egyelőre a Bajza utcai székház alagsorában, majd a Károlyi utcában berendezendő Magyar Irodalom Házában.)

g) Az irodalmi szakbizottság, valamint a sajtó és a könyvkiadás kérdéseivel foglalkozó testület közös javaslata: az AK vezetősége a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának megszervezésével gondoskodik arról, hogy a magyarországi könyvtárakat a szükséges példányban lehessen ellátni a határon túli szellemi műhelyekben megjelenő folyóiratokkal és könyvekkel.

h) Kántor Lajos szóvá tette: az AK támogassa a magyar irodalmi és művelődési folyóiratok érdekvédelmi egyesületének a létrehozását és hatékony működtet-

sét. (Pomogáts Béla: A Magyar Írószövetség vezetősége felállította az elnökség mellett működő könyv- és folyóirat-kollégiumot. A következő lépés: ebbe bevonni a határon túli szépirodalmi könyvműhelyeket, illetve lapszerkesztőségeket.)

i) Magyarországon nyelvtörvényre nincs szükség – hangzott el többek érte-lyes megfogalmazásában –, ám a nyelvromlás egyre nyilvánvalóbb jelei ellen sürgősen és hatékonyan fel kell lépni. A tanácskozás során megfogalmazódott az az igény, miszerint az AK-ra hárul annak a kidolgozása, hogy miként lehet-ne biztosítani a magyar szavak használatát például a feliratozásban.

j) Tibori Szabó Zoltán, Szabó Zsolt, Lévy Erzsébet (Burgenland) hozzá-szólása alapján körvonalazódott: a szakbizottság kezdeményezze egy olyan ta-nácskozás megszervezését, amely azt vizsgálná meg, hogy az Internet előrelát-ható térhódítása miként befolyásolja a továbbiakban a sajtó szerkezetét, haté-kony működését, anyanyelvű és értékközvetítő szerepét.

k) De mert nem csupán a nyelvromlás megakadályozása, a nyelvi normák érvényesítése a gond, felmerült annak az igénye is, hogy az AK foglalkozzék az írott sajtó és különösen a rádió és a televízió kulturális értékközvetítő sze-repével. Időszerűnek látszik – hangzott el Kántor Lajos és Zemplényi László megfogalmazásában – egy-egy ilyen, alaposan előkészített szakmai tanácsko-zás ezzel a témával.

l) Mivel a rendszerváltás után nemcsak a kisebbségi helyzetben tapasztal-hatók a nyelvromlás jelenségei, a sajtószakosztály rendkívül időszerűnek ta-lálja, hogy az AK végeztesse alapos felmérést a Kárpát-medencei magyar saj-tó, rádió és televízió nyelvhasználatáról, és az 1993-as kassai tanácskozás folytatásaként a közvetlenül érdekeltek bevonásával keresse meg a nyelvi standardok betartásának/betartatásának módjait.

m) Lévy Erzsébet javasolta, hogy az AK kezdeményezze egy olyan mun-kacsoport megalakítását, amely felvállalná és irányítaná a gyermekújság-háló-zat kiépítését a határon túli területeken is.

n) Zsigmond Emese (a kolozsvári magyar gyermeklapok főszerkesztője) és Szabó Zsolt szóvá tette: a szakosztály szervezze meg a hasonló profilú lapok munkatársainak rendszeres tanácskozását; különösen a kisebbségi gyermek-lapok, a kisebbségi családi lapok, valamint az egyházi kiadványok helyzeté-nek felmérése rendkívül időszerű – fejtették ki –, tekintettel az anyanyelv megőrzésének, ápolásának és továbbfejlesztésének fontosságára.

ny) Szabó Zsolt felvetette: az AK sajtóosztálya szervezze meg a Kárpát-me-dencei magyar diáklapok szerkesztőinek évi találkozóját; elgondolása szerint erre már most is kiváló lehetőség nyílik Torockón; Kulcsár Katalin hozzátette: a diákszerkesztőket minél előbb vonjuk be az AK munkájába.

o) A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete igyekszik megteremtteni a kisebb-ségi magyar újságíróképzés feltételeit Nagyváradon, az Ady Endréről elnevezett Sajtókollégiumban. A szakosztály javasolja, hogy a konferencia foglalja határozat-ba: nemcsak erkölcsileg, szellemileg, hanem anyagilag is támogatjuk, hogy a váradi Sajtókollégium a Kárpát-medencei kisebbségi magyar újságírónevelés in-tézményévé nőhesse ki magát. Ennek érdekében az AK vezetősége keresse a ma-gyarországi újságíró-szervezetekkel való együttműködés módjait.

ó) Szabó Zsolt a *Művelődés* főszerkesztőjeként felajánlotta: a kolozsvári közművelődési folyóirat szívesen vállalná, hogy a továbbiakban rendszeresen hírt ad az AK munkájáról; örömmel felvállalja a régiók közti szellemi érték-közvetítő szerepét.

Budapest–Mezőkövesd, 1996. aug. 13–14-én

Cseke Péter
szakbizottsági elnök

Kolozsvár, 1997. december 1-jén

Tisztelt Elnök Úr! Kedves Barátaim!

Most, amikor az AK idei tevékenységének mérlegelését és a jövő évi elgondolásokat rögzítitek, úgy érzem, hogy választmányi tagként, illetve a sajtó- és könyvkiadási szakbizottság vezetőjeként magam is számadással tartozom: miként tudtunk – avagy nem tudtunk élni – megnövekedett működési lehetőségeinkkel?

Örömmre szolgál, hogy 1997. évi előadásaimmal több erdélyi rendezvényen képviselhettem az AK célkitűzéseit (Ady- és Balázs Ferenc-megemlékezés, az írott és a sugárzott sajtó nyelvi felelősségét felvető nagykárolyi, árkosi, kolozsvári és nagyváradai eszmecserék stb.), ám azt sem hagyhatom szó nélkül, hogy az AK említett szakbizottságának irányítójaként nem minden esetben tudtam Erdélyből eleget tenni a felvállalt elképzelések megvalósításának. És itt rögtön felvetődik a kérdés: a Kárpát-medencei magyarság jövőjét illetően felvállalhatók-e mindazok a rendezvények, amelyek e térség jövőképét innen alakíthatnák?

Az még hagyján, hogy kellő egyeztetés és – részben – érdektelenség hiányában elmaradt az idén a diákújságírók torockói táborozása, amit Szabó Zsolt, a *Művelődés* főszerkesztője javasolt és vállalt magára Egerben. De az már érthetetlen, hogy hosszú hónapokon át folyó egyeztetés után sem sikerült az eltervezett formában a Kárpát-medencei magyar könyvkiadás és könyvterjesztés kérdéseinek szánt marosvásárhelyi konferencia. Minden jel szerint: anyagi gondok játszottak közre ebben.

Úgy vélem, az erdélyi rendezvényekre (és azok AK általi támogatására) változatlanul szükség van. Ezek Kárpát-medencei kisugárzásának felerősítésére ugyancsak.

Azt javallanám tehát, hogy a továbbiakban az eddiginél legyünk jóval pragmatikusabbak: a támogatások folyósításában ne a pénzek leosztása érvényesüljön, hanem az érdemi munka, a teljesítmény honorálása/kompenzálása.

Ebben az értelemben azt hangsúlyoznám: a jövő évi költségvetés kidolgozásakor és jóváhagyásakor legyenek tekintettel arra, hogy Erdélyben és Erdélyből még mindig sok mindent meg lehet oldani.

a) A Romániai Magyar Könyves Céh a marosvásárhelyi nemzetközi könyvkiállításaitól függetlenül is elég erős ahhoz, hogy az erdélyi magyar könyvkiadás minőségi színvonalát emelje. Javasolnék egy olyan könyvszemlét, amelyik arra keresné a választ: kiadóink miként sáfárkodtak/sáfárkodnak a magyar állam pénzével?

b) A tapasztalat azt mutatja, hogy azok az igazán sikeres erdélyi rendezvények, amelyeken a szakma legkiválóbbjai vesznek részt – régiótól függetlenül. Eppen ezért azt támogatnám, hogy az AK a továbbiakban se mondjon le ezekről. A *Hivatalos nyelv, a sajtó és közélet* címen elkezdett nagykárolyi, árkosi és kolozsvári szakmai tanácskozásokat feltétlenül folytatni kell.

c) Aminthogy az Ady születésének 120. évfordulóján Nagyváradon és Zilahon elkezdett rendezvénysorozatot is, amely *A partiumi újságírás története* címmel került be az emlékezetbe. Ezzel kapcsolatosan rendkívül lényeges az, hogy – amint 1995-ben Krenner Miklós, 1997-ben Ady esetében – publicisztikai gyűjteményt is tudjunk adni az olvasó kezébe.

d) Az egyházi sajtó szerepével és működési feltételeivel nem nagyon foglalkozik az AK. A múlt évi illyefalvi MŰRE-rendezvénynek „köszönhetően” jelentette meg a *Korunk* az idei egyházi számát (*Kereső ember, kereső egyház*),

amit december 4-én és 5-én tanácskozás követ Nagyváradon – és ezt az AK anyagilag is támogatja.

Terveink szerint az új esztendőben az egyházi és vallásos rovatok szerkesztőinek szakmai tanácskozását szervezzük meg.

Megítélésem szerint azok a rendezvények a hatékonyak, amelyek helyi, sajtós kérdéseket vetnek fel, és amelyek megvilágosításához a szakmai legkiválóbbjai járulnak hozzá – bárhonnan is érkezzenek.

BÍRÓ BÉLA

ASSZIMILÁCIÓ VS. EGYÜTTÉLÉS

■ Nem értem Európát. Pedig egy életen át egyebet sem tettem, mint tanulgattam. Heinrich Heinével szólva – mert ez is egyfajta pusztító szerelem – „tanulmányozni nem szűnök azt, sem éjszaka se nappal”. Részben beszélem, részben olvasom a legfontosabb (írfam úgy: a meghatározó) európai nyelveket. Az átlagnál járatosabb vagyok az európai kultúrában, történelemben, szépirodalomban (ezeket tanítottam csaknem egy életen át), sőt a társadalom- és természettudományos kultúrában is. Következésként többé-kevésbé belülről, tehát „némi” empátiával próbálhatom végiggondolni mindazt, amit az európai kultúra, az európaiság jelentene. Európai polgárnak tartom magam. Identitásaim szellemi hierarchiája: Európa, Románia, Erdély, Székelyföld (bár újabban a kalotaszegi Magyarvistan élek). És természetesen Magyarország. De minden identitásaim nyelvileg és kulturálisan is a maguk inherens komplexitásában érvényesülnek. Majdnem annyira románnak, németnek, franciának, angolnak tartom magam, mint magyarnak. S ekként viszonylag jól megférek egymással.

Végül is arra jutottam, hogy talán nem is bennem lehet a hiba: talán az európaiak nem értik önmagukat. A saját fejjel való gondolkodás persze kockázatos dolog. A román filozófia egyik legjelentősebb képviselője, Gabriel Liiceanu ezt a meggondolatlanságot némi iróniával egyenesen őrülségnek titulálja. Egyik utolsó kötetének címe *A saját fejjel való gondolkodás őrülsége* (nebunia).

Erre az őrülségre, úgy tűnik, kevés európai kortársunk vetemedik.

Az európai elitek épp azon vannak, hogy kisebbségekkel töltsék meg társadalmukat. Amivel nem is lenne semmi baj. De ezt – meglepő módon – úgy teszik, hogy a kisebbségekről mint olyanokról jobbra hallani sem akarnak. Még a – lassan már csak egykor volt – Európa kisebbségi kérdéseit sem voltak hajlandók (vagy képesek?) végiggondolni. (Lásd Katalónia, Észak-Olaszország, Belgium, hogy Kelet-Közép-Európáról ne is beszéljek!)

Úgy tűnik azonban, hogy a kötetlen gondolkodást a felvilágosodásból eredő individualizmus megkérdőjelezhetlenné merevített dogmája teszi lehetetlenné. Ennek a gondolatrendszernek a perspektívájából ugyanis a társadalom alapelve az egyén, az oszthatatlan individuum. Pedig az egyén korántsem valami önmagában való eszencia. Mindannyiunkat társadalmi kötődéseink tesznek egyetemes emberré, azaz individuummá. Attól vagyok az, aki, hogy más embertársaimhoz kötődöm. Hogy tartozom valakikhez (sokakhoz, az emberiségig menően). Ibsen híres metaforájával az egyén olyan, mint a hagyma, csak héjai vannak, magva nincs (lásd Peer Gynt!). Azaz mindannyian közösségekből épülünk fel. Társadalmi lények vagyunk. Ez közhely, de manapság – főként a jogban – konokul figyelmen kívül hagyatik.

A tragédia az, hogy a közösségek (a közösségi jogok) tagadása valójában állítás: egyetlen abszolútnak tekintett közösség tételezése. Az államot „alkotó” többségi közösség s ekként – a többség nézőpontjából – az „én közösségem”. A nemzetközi közösség, azaz az emberiség individuumai az államok. A nemzetközi jog az államokat tekinti „nemzeteknek”, más szóval állampolgári közösségeknek. Pedig a nemzet (a modern világ gondolkodásmódját megalapozó

államok nyelveiben, a franciában és angolban a *nation* fogalom eredeti jelentése szerint is) saját nyelvvel és kultúrával rendelkező állampolgári közösség. Ezek a közösségek azonban még nyelvi-kulturális vonatkozásban sem homogének, s a jövőben mind kevésbé lehetnek azok. A kisebbségi állampolgár, akinek nincs hivatalos nyelve és a többségével egyenrangú kultúrája, a szó szigorú értelmében nem is állampolgár. S ekként valamiféle idegen – a saját hazájában. (Ezt egy határon túli magyar érti, egy „bennszülött” magyarországi szinte már egyáltalán.) A modern államok ugyanis pusztán a többség nyelvét tételezik úgynevezett „államnyelvnek”, kultúráját „állami kultúrának”. Igaz, ezek a terminusok jobb körökben ma már kerülendők. Nem illik használni őket, de pusztán azért, hogy a kisebbségi társadalmak felszámolásának – egészen pontosan lehető legteljesebb asszimilációjának – legális-lélektani alapjait megteremthessék.

Az Európai Unió a kisebbségi kérdést az egyes államok belügyének tekinti, miközben számtalan, a társadalmak önszervezésének szempontjából periferikus – legfeljebb a multinacionális vállalatok perspektívájában lényeges – kérdését is központilag szabályozza.

Ez a gyakorlat eleddig nagyjából működőképesnek is bizonyult. A „türelmes” fasizmusok és xenofóbiák egyelőre még akadálytalanul működtethetők. A közel ötven százalékban magyar (az ötvenes években még csaknem színmagyar) Marosvásárhelyen például a magyar szó egyfajta tilalom alá esik. Bár a magyar megnevezést is törvény írja elő, az utcanevek csak románul jelenhetnek meg. Igaz, a román megnevezés után az utca szó is ott szerepel (ígyen: str. Ciocârliei utca). A nyilvánosság fórumain, az üzletekben, a hivatalokban, a köztereken a magyar beszéd nagyon nem tanácsos. Aki a nyilvánosságban magyarul szólal meg, kiteszi magát annak, hogy megdorgálják: miért nem az „állam nyelvén” beszél. Vagy legtöbbször csak ferde szemmel néznek rá. Ezt a terminust („állam nyelve”) a politikai nyelvezettől némileg eltérően a hétköznapi napokban már semmiféle illem nem korlátozza, maradéktalanul „legitim”.

Persze vannak Európának államai, melyekben autonómiák is létezhetnek. Olyanok, amilyenek. (Némileg a str. Ciocârliei utcához hasonlatos sunyi kis csalafintaságokkal.) De a többség – kevés kivétellel – sehol nem hajlandó megfosztani magát a kisebbségek ilyen-olyan magalázásának perverz gyönyörétől. (Tudjuk, még a „kisebbségi kérdés megoldásának mintaállamában”, Magyarországon sem. Elég, ha csak a Soros-fóbiát említem!)

Ezekbe a manipulációkba Európának semmi beleszólása nincs. Azaz: az európai „nemzetállamok” szabad kezet kapnak arra, hogy kisebbségi társadalmakat bársonyosan gleichschaltolhassák.

És teszik is.

A baj nyilván a fogalmainkkal van. S ráadásul aggasztó méretű. Mármost a baj. Az *Idegen szavak és kifejezések szótára* szerint (Bakos 1978) az integráció elsődleges jelentése „egységesülés, beilleszkedés, egyes részek egyesülése egy egésszé”. A *Magyar értelmező kéziszótár* (Akadémiai, 1972) szerint „különálló részeknek vmely nagyobb egészbe, egységbe való beilleszkedése, beolvadása, egységesülése”. Az elsődleges jelentés a második esetben is a „beilleszkedés”. Az asszimiláció ellenben „teljes hozzáidomítás valamihez, beolvasztás valami-be (pl. más országba, népbe)”. (*Idegen szavak és kifejezések szótára*.) Az értelmező kéziszótár szerint: „Vkinek vagy valamely népnek, népcsoportnak, más népbe való beolvadása.” A beilleszkedés és a beolvadás korántsem ugyanaz, bár (a – globalizáció ellenére vagy éppenséggel annak egyik ellenhatásaként – mind agresszívebb nemzetállami gyakorlat hatására) az integráció definíciójában az utóbbi (mármost a beolvadás) is előfordul. A mai nyugat-európai politikai diszkurzusban sajnos egyértelműen az integráció veszi át az asszimiláció

jelentését. Hogy miért? Nyilvánvaló. Az integrációfogalmat manapság kifejezetten manipulatív értelemben szokás használni. A mai politikai-politológiai szóhasználat egyértelműen asszimilációt ért rajta, de azt a benyomást szeretné kelteni, hogy pusztán „egyes részek (pl. a muszlimok – B. B.) egészbe való beilleszkedése”-ről lenne szó. Voltaképpen funkciója tehát az asszimilációtól való idegenkedés feloldása, az asszimilációs folyamat bársonyossá tétele.

A rész, mely „beilleszkedik”, azonban csak elvétve lehet egyén – ismét csak az értelmező kéziszótár szerint – „Valamely egészet alkotó elemek közül egy, illetve az egészen v. egy-egy nagyobb kategórián belül vmely sajátossága alapján megkülönböztethető kisebb egység, es. (értsd: esetenként – B. B.) csoport.” Az asszimiláció alapfeltétele ugyanis a többségbe beolvasztandó rész „vmely sajátossága alapján megkülönböztethető kisebb egység, es. csoport” szétverése, az egyénnek az önvédelemre képtelenné vált „egységből esetleg csoportból” való kiszakítása. Az asszimiláció még akkor is egyéni döntés következménye, ha annak üdvösségéről, mint ahogyan az a magyar zsidóság esetében történt, egy közösség vagy annak többsége dönt. Tudatosan vagy spontán folyamatok úgynevezett eredményeként.

Az integrációfogalom értelmezésének hamisságát az Orbán Viktor által is elrettentő példaként emlegetett „párhuzamos társadalmak” kifejezés leplezheti le a legteljesebb egyértelműséggel. A „párhuzamos társadalom” léte ugyanis az alintegráció, azaz az asszimiláció elutasítását jelenti.

A Nyugat mintaállamai az angolszász államok, a német, a francia, az olasz etc. állam nemcsak azt követelné meg a bevándorlóktól (legtöbbször kétséges sikerességgel), hogy „integrálódjanak”, azaz nyelvileg tökéletesen (azaz teljesen) „hozzáidomuljanak” a többséghez, de (kimondatlanul) azt is, hogy feladják anyanyelvüket. Ha nem így volna, az állam anyanyelvű iskolákat létesítené számukra, ahol két- vagy többnyelvű-, illetve identitású közösségek tagjaivá válhatnának. Ilyesmiről azonban szó sincs. Ahogyan kultúráról sincs. Lásd Aydan Özgüç német integrációért felelős államminiszter kijelentését, miszerint német kultúra nem is létezik, csupán német nyelv.

Az integráció terminus eredeti jelentése szerint a mondat úgy hangzana, hogy Németországban kizárólagosan német kultúra nincs, csak egymást kiegészítő (komplementer) németországi kultúrák vannak. Csakhogy ez képtelenség lenne, mert ha Németországban (jelentéktelen kivételekkel) a német a hivatalos nyelv, csaknem kizárólag német kultúra létezhet, hiszen a nyelv önmagában is kultúra.

A miniszterasszony kijelentése nem a német kultúrát tagadja, hanem a nem német kultúrákat. Hogy miért? Nyilván azért, hogy a nem németeket, köztük magukat a törököket is becsalogassa a teljes asszimiláció csapdájába. Tehát az „integráció” fogalom hamis értelmezését „asszimilálva” maga is manipulál.

A mai Nyugat jogállamaiban ugyanis az erőszak nem annak különböző fizikai változatain alapul. (Bár elvileg az is benne van a pakliban, lásd Rajoy katalánellenes intézkedéseit!) Az erőszak mindinkább nyelvi jellegű. Politikai korrektségnek is szokás nevezni. Azaz azt, aki nem hajlandó az alapvetően nyelvi, sőt jogi természetű (mert gyakorta alkotmányosan is rögzített) manipulációt elfogadni, azt a nyilvánosság a szó szoros értelmében kitaszítja magából. Ha valaki ragaszkodik az értelmiségi státushoz, kénytelen „hozzáidomulni”, „beleolvadni” a mainstream beszédmódba, vagy valahol a periférián találja magát. Ha éppenséggel nem jogot sért, mint a katalán „szeparatisták”.

Még akik érzik a veszélyt, azok is úgy vélik, az iszlám „az emberi jogokat csak az iszlámnak történő alávetés keretében tudja értelmezni.” Ez az állítás sokakra igaz lehet, sőt valószínűleg az is. De velünk, „keresztényekkel” nem

ugyanez a helyzet? Az emberi jogokat mi is csak a zsidó-keresztény kultúra jegyében vagyunk hajlandók, sőt akárcsak képesek is értelmezni.

A kulturális relativizmus elmélete (számomra legalábbis) meggyőzően bizonyította, hogy a kultúrák csak önnön viszonyítási rendszereiken belül értékelhetők. Kultúrák fölötti (azaz egyetemes) kultúra, melynek jegyében az egyes kultúrákat abszolút mércékre alapozva osztályozgathatnók, nincs. Van viszont abszolút „kulturátlanság” (lásd Aydan Özögzü), mely gyakorlatilag egyetlen kultúra államon belüli (abszolút) érvényét tételezi, s szélsőséges változataiban, amilyen például a fasizmus, épp a tétélesen is „egyetemessé” tágított (azaz az egyetlen hiteles) kultúra nevében a legelvetemültebb kulturátlansággá fajulhat.

Fájdalmas dolog kimondanom, de a mi határon túli magyar nyelvünk és kultúránk csak és csakis párhuzamos társadalmak keretében tartható fenn. Még hozzá olyan párhuzamos társadalmak keretében, melyekben általános két- vagy többnyelvűség, s ily módon a közösségi világok közt is komplementer identitásokra alapozott akadálytalan átjárhatóság uralkodik. Melyekben tehát a mindig viszonylagos kisebbségi és többségi státustól függetlenül (lásd Székelyföld vagy akár Magyarvista, az én parányi lakóhelyem!) az együtt élő közösségek mindegyike államilag garantált keretek közt elsajátítja a másik nyelvét is. Aki erre nem hajlandó, az önként vállalja a természetes következményeket.

Nézetem szerint minden más „megoldás” életveszélyes utópia. Gyönyörű példája ennek a németországi törökök esete, akik minden „integratív” édesgetés és Willkommenskultur dacára elsőprő többségükben továbbra is Németországban élő törökök és korántsem török származású németek, ahogyan a hivatalos szövetségi ideológia megkövetelné. (Minket, romániai magyarokat még csak nem is édesgetnek, sőt sokan pusztán létünk miatt is gátlástalanul a „román nemzet” ellenségei gyanánt aposztrofálnak...)

A muszlim kultúra elutasítói úgy vélik, hogy „A ma domináns diskurzusok [...] nem képesek a különbségek érzékelésére, csak elmosódott, semmitmondó általánosságokat képesek elgondolni [...]. Pedig a megkülönböztetés képessége, mondhatni, az érzékelésnek és a gondolkodásnak feltétele.”

Rendben.

A kérdés ismét csak az, hogy mit értünk megkülönböztetésen. Amivel én fentebb vitatkoztam, az éppen az összemosás, azaz az integráció és az asszimiláció fogalmainak összemosása.

A muszlim térhódítás kritikusai nyilván a vallások (bizonyos mértékig tehát a kultúrák) közti megkülönböztetést igényelnék. S a megkülönböztetés (és annak másik oldala az azonosítás – lásd *genus proximus* és *diferentia specifica*) nyilván itt is a gondolkodás alapja. Hogy a dolog (azaz a gondolkodás) itt sem működik, annak oka az, hogy nem tisztázzuk, az adott vonatkozásokban ki kit különböztet (még pontosabban: különböztethet) meg. Az ellen ugyanis tiltakozom, hogy engem (az összetartozás tényének és tudatának, azaz a román többséggel való nagymérvű azonosságomnak a tagadásával) megkülönböztessenek, és mint magyart, mondjuk, kiutasítsanak Romániából (a haza fogalom szűkebb értelmében Erdélyből), de ahhoz fenntartom magamnak a jogot, hogy én viszont megkülönböztessen magam azoktól, akikkel együtt kell, sőt együtt szeretnék élni. Azaz hogy elutasítsam az esetek zömében individuális (és gyakorta kétségtelenül indokolt) asszimilációt, hogy a többséggel egyenjogú nyelvi-kulturális közösségként integrálódhassak, azaz egy nagyobb „rész” tagjaként „illeszkedjek bele” az egészbe, azaz az erdélyi társadalomba s tágabb értelemben a román államba. (Mely tőlem eltekintve sem pusztán románokból áll.)

A nyelvi-kulturális imperializmus korunk igazi rákfeneje. De a nyugati értelmiség, mintha csak valaki elvette volna az eszét, nem hajlandó tudomást sem venni róla. Lásd a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos nemzetközi törvénykezést.

És ebben a nemzetek fölöttiségen alapuló ideológiában az európai zsidóság sem vétlen. A zsidóság „nemzeti” ideológiája ugyanis az asszimiláció, sőt annak legradikálisabb formája (bár a fogalmat a magyar társadalomtudományi gondolkodás egyik legjelesebb alakja, Kis János is megkérdőjelezte már) a teljes asszimiláció. A minta nyilván a francia nemzetállam. Eredendően az angol is, csakhogy, mint látni fogjuk, a demokrácia mintaállama – brexit ide vagy oda – ma sem mondott le maradéktalanul demokratikus hagyományairól. Akárcsak a szintén angol többségű Kanada...

Kelet-Közép-Európa legrettenetesebb antiszemitizmusa a román. És ebben nem főként a románok a bűnösök. Az Osztrák–Magyar Monarchia magyar zsidóság által dominált liberalizmusa a monarchia nemzetiségei számára az általa választott (s épp zsidó szempontból végül fatálissá vált) magyar nemzeti stratégiát próbálta a szó szoros értelmében előírni. A legvehemensebb magyar nacionalisták (ha az ultramontán katolicizmustól eltekintünk) ekkor sajnos még nagy számmal a zsidók és a németek közül kerülnek ki. (Érdeemes az *Új Idők* vagy akár a *Pester Lloyd* századfordulós számaiba beleolvasni.) A magyarországi nemzetiségek számára azonban ez az alternatíva elfogadhatatlan. Magától értetődően. Az erdélyi román közélet radikálisan antiszemitává válik. Nem véletlen, hogy Octavian Goga, az erdélyi románok nemzeti költője haláláig a nemzetközi antiszemita irodalom gyöngyszemeit ontja magából. Még – „Nagy-Magyarország lelkes híveként” ágálva – híres vitacikkében is úgy véli, hogy Magyarország igazi rákfeneje a filoszemitizmus. A modern magyar irodalom nem is létezik – véli –, s ami van, az is tulajdonképpen nem magyar, csupán magyar nyelven íródott, de nemzetközi szelleme szerint zsidó irodalom. (Lásd *Ady Endre összes prózai művei*. XI. kötet 199–203. Az eredeti szöveg a *Románul* 1913. január 7-i számában jelenik meg. Magyar fordításban a *Huszadik Század* hozza nyilvánosságra.) A cikk nyomán széles körű vita bontakozik ki. (Maga Ady is vitába száll „költőtársával”, s voltaképpen e vita nyomán írja le véglegesen.) Goga később (mint tudjuk) Nagy-Románia első fasiszta miniszterelnökévé avanszál. De egyik kedvenc író, az alapvetően magyar kultúrájú Liviu Rebreanu, aki kezdeti éveiben (első szövegeit magyarul írja, boldog lennék, ha olyan szép budapesti magyarsággal tudnék fogalmazni, ahogy ő tudott) még megírja – immár románul – a világirodalom egyik legempatikusabb – mellelég írásműként is zseniális – zsidó tárgyú novelláját, az *Itic Ștrul*, a *katonaszökevény* címűt. A holocaust éveiben azonban, miután végleg románná asszimilálódik vissza, a bukaresti mészárszékek horgaira aggatott zsidók ügyében (lásd Malaparte *Kaputt* című regényét), már maga sem tiltakozik. Mert közben a nagyromán nemzeti ideológiába asszimilálódva maga is kénytelen a – Nyugat által ma sem kifogásolt – Blut und Boden (pământul strămoșesc – ősi román föld) ideológiájának hívévé szegődni.

A magyar zsidóság a román antiszemitizmus genezisében nem nagyon gondolkodott el. Ami érthető, úgy vélhette, hogy ezzel a magyar antiszemitizmust mentené fel. Pedig erről szó sincsen.

Annál is inkább, mert ez az ideológia közben magyar vonatkozásban is gellt kapott. Az időközben elcsatolt – magyarok által is lakott – területek magyar kisebbségei számára vált mind sérelmesebbé. És sajnos nem csak Erdélyben, a Felvidéken vagy a Vajdaságban... S a helyzet később sem sokat változott. Volt a *Magyar Hírlap*nak egy kiváló publicistája, Szále Lászlót megelőzően ő szerkesztette a véleményrovatot. Állítólag az alkohol vitte el. A szerkesztőségi büfében egyszer mi is összejöttünk italozni. Egy idő után köztünk már nem vala

gát. Így aztán – minden él nélkül, pusztá kíváncsiságból – föltette nekem a kérdést: mi itt mind magyarrá váltunk, ti miért nem akartok románok lenni? Próbáltam megmagyarázni. Végül, úgy tűnt, talán érti is.

Később mind világosabbá vált számomra, hogy a magyarországi zsidóságon belül ez a kérdésfelvetés – bár kimondani nem ildomos – magától értetődő. A romániai magyar zsidóság életben maradt képviselőinek színe-java mindazonáltal sorra átnyergelt az antiszemitizmus „mintaállamába”, Magyarországra, egyik legkedvesebb ismerősöm egyenesen Amerikába. (Mi itt azzal vigasztaljuk magunkat, hogy – Kányádival szólva – a java mégiscsak itt maradt. Hogy csak egyetlen nevet említsek: Szilágyi Júlia. A másik névsor sajnálatosan hosszúra nyúlna.)

Irodalomtudományt, egyebek közt drámaelméletet tanítottam a Bukaresti Hungarológián, majd a Csíkszeredai EMTA angol–román szakán. Heller Ágnes és Almási Miklós könyveit és tanulmányait vitathatóságuk ellenére (mi nem az?) megkerülhetetlen teljesítményeknek tekintettem. Intelligenciájuk a szó szoros értelmében lenyűgözött. Így aztán megdöbbenően hallgattam az Echo TV *Háttér-kép* című műsorát, melyben Bayer Zsolt „tudós” beszélgetőtársai (az idézőjel – sajnálom – annak ellenére sem ironia, hogy közgazdász társait a műsorvezető aposztrofálja így) úgy keltek ki Almási egy – nyilván jogos indulatból íródott – szövege ellen (a *168 órában* megjelent *Bunkók lesznek a világ urai* című írásról van szó), hogy a legkisebb jelét sem adták annak, hogy (lévén képzett közgazdászok) tudnának róla: Almási, az esztéta-filozófus 1989-ben *Üvegolyók. Az ezredvég globális játszmái* című kötetében (és néhány későbbiben is) imponáló szakértelemmel és éleslátással évtizedekre előre megjósolta, hogy mi fog következni. De ki várhatná el a jobboldal tudósaitól, hogy Almási Miklóst olvassanak. Mellesleg az összeesküvés-elméletekre vonatkozó vádak ellenére maguk is gondolkodó emberek, s a szintén nem ostoba Bayer Zsolt csatornanyelve ugyanannak az indulatnak az – immár számomra is nagyon visszataszító – árnyképe, melyet említett cikkében Almási is megkockáztat. (Persze a bal sem vesz kezébe jobboldali „szemetet”.) S az is igaz, hogy bár Almási vitatott cikke ismét kétségtelen igazságokat rögzít, sajnos épp a lényegről feledkezik meg, arról, hogy a bunkók kétségtelen világuralma nem a bunkók sikere, hanem a mindent átszövő manipulációé. Merthogy nemcsak a törvény, de a legtökéletesebb manipuláció szövedéke is mindig felfeslik valahol. S nem a bunkók, hanem a józan ész kénytelen lázadni a hazug elméletek, a tarthatatlan ideológiák ellen. Következményeiket ugyanis egy idő után már a saját bőrén is érzi. Az ún. mainstream értelmiség ugyanis már réges-régen a modern kapitalizmus manipulációinak „tudós” eszközüvé vált, így aztán nem marad más, csak a közember, akit a modern oktatási rendszer az óvodától a doktorátusig leszoktat mindenféle gondolkodásról, de aki szorult helyzetében mégiscsak kénytelen (nyilván úgy, ahogy tud) elgondolkodni.

Ez a képesség velünk született. A kutya is gondolkodik. Volt egy Dorka nevű kiskutyánk. Egy alkalommal vendégeink jöttek. A kutya imádta a keksztortát. Megkínáltam vele, de hogy vendégeim számára érzékeltessem, mennyire szereti, nem rögtön adtam oda. El-elvontam tőle. Vendégeim nevettek. A feleségem felháborodása azonban végett vetett a szadista produkciónak. Végül odaadtam. De Dorka akkor már elfordította a fejét, és visszavonult a kosarába. Az egyik vendégem fordította magyarrá a kutyanyelvet. Most azt mondja: „bazed meg a keksztortát”. Nos itt tartunk. A többség, akárcsak én Dorka kutyámat, ízletes szólamokkal kínálgat bennünket, de tartalmaikat végül is mindig megvonja tőlünk. És közben élvezkedik. De hát erre – ha egyéb vonatkozásokban is – Almási írásaiban is bő adalékot találhatunk. Itt és most csak Joseph Stiglitzre, a Nobel-díjas közgazdászra utalok: Amerikában a felső egy

százalék birtokolja a társadalom javainak túlnyomó és mind jelentősebb részét. A válságot megelőző években (azaz 2002 és 2007 közt) állítja Stiglitz, a felső egy százalék a nemzeti jövedelem növekedésének 65 százalékát sajátíthatta ki. („*The Price of Inequality*”). Miközben a politika az amerikai demokrácia és az emberi jogok egyetemességének dogmaival szédítgette őket. A bunkónak tartott „populus” természetesen előbb-utóbb fellázad. És ő végül harap is, mint minden lázadások és forradalmak csőcseléke. (Dorka úrinő volt, ő csak megsértődött.) A Robbespierre-k, Sztálinok, Hitlerék „populusza”, mely akkor is a társadalom egy töredékét tette ki, aligha volt kevésbé bunkó, mint a maiak. Az értelmiség által cserben hagyott vagy éppenséggel az értelmiség által hirdetett posztmodern ideológiák által a manipulációk védtelen áldozatává tett s a felismeréstől megkeseredett „kiművelt” fők tömegei is kénytelenek voltak azzá válni. A német AfD korifeusainak 90 százaléka is effélékből áll.

Mellesleg a populista terminust használói nemigen definiálják. Almási a világ legtermészetesebb fogalma gyanánt forgalmazza. A *Die Welt* szeptember elsejei számában *A populisták hanyatlásának mítosza* című írás szerzői mindazonáltal megpróbálkoznak egyfajta definícióval. A populizmus véleményük szerint hat jellemvonással definiálható: 1. elitellenesség, 2. a demokratikus folyamatokkal szembeni türelmetlenség, 3. a bevándorlás kritikája, 4. a globalizáció és a szabadkereskedelem elutasítása, 5. a forradalmi nyelvezet, 6. a közelgő drámai változásokra vonatkozó próféciaik.

Nos sajnálom, de ezek szerint a kritériumok szerint, ha árnyaltabban belőljük gondolok, nemcsak Almási Miklós, de én magam is populista vagyok. De akkor miről beszélünk?

És egyáltalán: honnan a populizmus kifejezés. Hiszen ha a populizmus valamiféle szélsőségeség megnyilvánulása, akkor a népakarat micsoða? Lehet egy egész társadalom szélsőséges? S ha igen, miért? De akkor mivégre a demokrácia? Nem lenne jobb valamiféle felvilágosult relativizmus? A „nincs igazság, csak egyenértékű igazságok vannak” posztmodern tételének jegyében az egyetlen és megkérdőjelezhetetlen igazságot birtokló elit gyöngéd diktatúrája?

No de térjek vissza a lényeghez. Meglepő módon a kisebbségi kérdés sem a szípkázó elméjű Konrád Györgyöt, sem a metsző logikájú Heller Ágnes, sem az imponálóan szerteágazó érdeklődésű Almási Miklóst nem látszik különösebben foglalkoztatni. Magyar embereként sem. Az empátiának ez a hiánya tényleg mehökkentő. Igaz, a vészorkorszakban (finoman fogalmazva) a magyar társadalomban sem tengett túl a zsidók iránti empátia. A magyar álam – (a nemzetközi kényszerektől eltekintve) épp a határon túli magyarok (egészen pontosan az elcsatolt területek) miatt áldozta fel a magyar zsidóság többségét. (Ez épp annyira magyar tény, mint amennyire siralmas.) Az ellenérzések tehát bizonyos mértékig mégiscsak érthetőek. De úgy tűnik, az érintettek Európa vonatkozásában sem sokkal empatikusabbak. S ez már tényleg riasztó. Hiszen a magyar értelmiségi elit balszárnya nemcsak szeret európeérnek mutatkozni, s ezzel mintegy a magyar társadalom túlnyomó többségétől meg is különböztetni önmagát, valóban az is.

Az ok ismét csak az asszimiláció, sőt a teljes asszimiláció hatékonyságába vetett régi hit. Pedig éppen a zsidóság sorsa a legekleatásabb példa rá, hogy az asszimiláció legjobb esetben is csak részleges lehet. A kultúra bizonyos aspektusai még a nyelvvesztést követően is megőrződnek. (Istennek hála!) Zsidónak, németnek, magyarnak, románnak lenni rang. S az ezzel járó önérzet a közösségi emlékezetben annál inkább megmarad, minél erősebbek az önkéntes, sőt túlhajtott asszimiláció reflexei és az ezeket kísérő többségi kirekesztés. A társadalmi élet efféle anomáliáira a történelem egyetlen gyógyírt ismer. S ez a természetes együttélés. A legkülönbözőbb társadalmi csoportok (még a kunok-

hoz, jászokhoz, székelyekhez hasonló asszimiláltak is) évezredekken át szinte már zökkenőmentesen élhettek együtt egymással. A Magyar Királyság fél évezredében, voltaképpen a 18. századig a magyar, de a román, a szlovák, a szerb történelem sem igen tud nemzetiségi konfliktusokról. Pedig keresgélésben száz éve nincs hiány. Én egyetlen ilyen ismerek, azt, amikor szülőföldem szinte már mitikus szülőtte, Dózsa György és társai legyilkolnak és kirabolnak néhány vásárból hazatérő szász kereskedőt. Bizonyosan van több is, de legfeljebb ugyanilyen horderejű. Az évszázadokon át tartó – kisebb-nagyobb vitáktól nem mentes, de mindig békés – együttélés feltétele a csoportok közti optimális közelség és távolság spontán kitapogatása, egymás „felségterületeinek” gondos tiszteletben tartása (sőt legalizálása) volt. Akárcsak a házasságban. A többé-kevésbé ideális házasság alapfeltétele is az összetartozás és a különállás optimális határainak rögzítése. A túlságosan szoros közelség ugyanúgy a házasság széteséséhez vezet, mint a túl laza kapcsolatot.

Európa újabban eltérő kultúrájú bevándorlókkal igyekszik feltölteni önmagát. Az idegeneket megpróbálja szorosan magához ölelni (lásd Willkommenskultur), megköveteli, hogy egy korántsem érdekmentes ölelés aktusában a bevándorlók lehetőleg maradéktalanul adják föl önmagukat. A dolgon mit sem változtat, hogy az asszimilációt (voltaképpen jelentése szerint, fentebb már bemutattam, a beolvadást) a mai politikai nyelvezet integrációvá (voltaképpen jelentése szerint beilleszkedéssé) keresztelte át. A politikai korrektség által kimunkált szómágia azonban a társadalmi viszonyokon nem sokat segít. Az „idegenek” spontán módon ragaszkodnak nemcsak vallásukhoz, hanem nyelvükhöz és kultúrájukhoz is. S erről a legudvariasabb gesztusokkal sem lehet lebeszélni őket. Pedig hogy a dolog gördülékenyebben megvalósulhasson, egyes államok ma már attól sem riadnak vissza, hogy saját kultúrájukat (implicite magát a kultúrát) is „megtagadják”. (Lásd Ózogan!)

A kényszer szükségszerűen ellenállást szül... Merőben fölösleges és sajnos korántsem veszélytelen ellenállást.

Ezt az ellenállást ugyanis csak a többség és a kisebbség kategóriáinak eltörlése és a tökéletes közösségi egyenjogúság, azaz az eltérő nyelvű-kultúrájú közösségek közösségi integrációjának törvényes rögzítése számolhatja fel.

Az európai társadalmakat a katalán válság nyomán sem látszik elgondolkodtatni néhány igen figyelemre méltó fejlemény. Csak a két legfontosabbat említem. Kanadában és Angliában már tartottak a kanadai és az angol állam által is elismert függetlenségi népszavazást. Pedig mindkét állam angol többsége akadálytalanul megtehetné volna, hogy a többségében angol „népre”, azaz az állampolgári nemzetre való hivatkozással a québeci franciákat és a skóciai skótokat pusztán kisebbséggé nyilvánítja, akiknek csupán „belső önrendelkezéshez” lehet joguk. A „külső önrendelkezésről” ez esetben pusztán a kanadai és az angliai állampolgárok közössége, gyakorlatilag a többség önrendelkezhetett volna. (Kérdéses, hogy milyen eredménnyel.)

Egy kisebbség a nemzetközi jog mai álláspontja szerint (lásd Koszovó) pusztán a means of last resort jogi elve alapján, tehát csak akkor nyerheti el a „külső önrendelkezés” jogát, ha állama megtagadja tőle a belső önrendelkezést, lábbal tiporja az emberi jogokat, és a tiltakozásokat erőszakkal törli le (lásd az ismert nemzetközi jogász, Daniel Högges *Katalónia miért nem Koszovó*. című írását a *Neue Zürcher Zeitung*ban.) Kanada és az Egyesült Királyság annak ellenére engedélyezte a függetlenségi népszavazást, hogy mindkét esetben, a kanadai Québec tartomány és az angliai Skócia esetében is létezik „belső önrendelkezés”, mindkét „tartománynak” teljes jogú (sőt a katalánnál kiterjedtebb) önkormányzata van. Mindkét közösség mégis „népként” gyakorolhatja a „külső önrendelkezéshez” való természetes jogát. És maga az eredmény is

természetesnek bizonyult. Mindkét „nemzeti” közösség többsége a bennmaradás mellett döntött (a québeci két alakalommal is). Magyarán, ahol az állam megteremtette a külső önrendelkezés, angol terminussal a szecesszió jogát a – franciák és a magyarok által is szeparatizmusként emlegetett – kiválás sem következett be. Ahogyan bizonyosra vehetjük: ha a spanyol állam ugyanezt teszi, Katalóniában sem következett volna be. A „kisebbség” többsége vélte volna úgy, hogy egy olyan államból, mely a kisebbségi közösség jogait a végsőkéig (azaz a szecesszióig) menően elismeri, nincs is miért kiválni. A tisztességes együttélés ugyanis mindig több haszonnal járhat, mint a – legtöbb szempontból kétes értékű – önállóság. A szabad döntéshez való jog megtagadása azonban az úgynevezett szeparatizmus legfőbb ösztönzőjévé válhat. Kérdés, ha Franco fasiszta állampártjának utódja, a PP felfüggeszti a katalán autonómiát, és a tiltakozásokat milosevici alkotmányossággal töri le, érvénybe lép majd a means of last resort jogi elve. S ha igen, ki vállalja majd a felelősséget az áldozatokért? Azok az európai bürokraták, akik a bosnyákok lemészárlásáért „vállalták”?

A Franco-fasizmus utódainak Spanyolországában ma már ismét bármi megtörténhet. Az Európai Unió elitjének száználmasan tétova asszisztenciája mellett. (Lásd még Marcus Sommer – Angela Merkelt és Mariano Rajoyt súlyosan megbélyegző – cikkét a *Basler Zeitung* 217. október 29-i számában: *Sie hat gar nichts getan.*)

Az csak hab a tortán, hogy a spanyol posztfasiszták a katalán „szeparatizmusért” is Soros Györgyöt teszik felelőssé. Soros valóban bűnös, hiszen ő az izraeli állam (nem éppen fair) kisebbségi politikáját sem hajlandó helyeselni. A spanyol vád mindazonáltal bizonyosan légből kapott. Sorost mindazonáltal, ha nem létezne is, ki kéne végre találni. Minden jel arra vall, hogy bűnbak nélkül a poszt-posztmodern társadalmak is működésképtelenek. (Lassan tényleg Umberto Eco valamiféle „új középkora” köszönt ránk.)

Sokan abban a hitben ringatják magukat, hogy a nyelvi-kulturális különállás ásatag 19. századi mánia, hiszen az emberiség záros határidőn belül egyetlen nyelvet fog beszélni, egyetlen kultúrában fog élni. De melyikben? Az akadémiai szféra jó ideje úgy véli, hogy ez az angol lesz. Az illúzió azonban a szemünk láttára foszlik semmivé. Akkor melyik? A kínai, az indiai vagy valamelyik közép-afrikai?

Nem jóval valószínűbb, hogy mielőtt az emberiség „egységesülne”, azaz egyetlen „országba, népbe olvadna bele” önmagát fogja – irgalmatlan dominanciaharcokban – kipusztítani?

Drága ár lenne néhány értelméből kiforgatott fogalom miatt.

Hiába. Nem értem Európát. De ez az állapot – lévén, hogy már nyolcadik évtizedembe léptem – valószínűleg nem fog már sokáig tartani.

BALÁZS GÉZA

A MAGYAR NYELV HETE

Nyelvművelődési mozgalom

■ Ha böngésszük a magyar nyelv hetéhez kapcsolódó dokumentumokat (meghívókat, kiadványokat, újságkivágásokat), akkor olyan érzésünk támad, hogy egy hosszabb, fontos történelmi korszak (1967-), vagyis a szocializmus időszakának „fénykora”, majd lassú hanyatlása, a rendszerváltozás izgalmas átmenete, majd pedig az utána következő átalakulás elgondolkodtató, elemzésre váró eseménysorával állunk szemben. A magyar nyelv hete ötven éve nem pusztán a hazai tudományos ismeretterjesztés egyik nagyon fontos időszakának elgondolkodtató bizonyítéka. Nem egyedül a tudománytörténet (a tudományos ismeretterjesztés történetének) epizódja. Nem csak a legjobb értelemben vett népművelés–közművelődés elismerésre méltó teljesítménye. S bár kétségtelenül a magyar nyelvművelés egyik legfontosabb eseménye, több a magyar nyelvművelés egy fontos korszakának bemutatásánál. Ennek oka pedig az, hogy a középpontban a nyelv van, az emberi közösséget összetartó legfontosabb kapocs. Ezért a magyar nyelv hete művelődéstörténeti, nyelvtörténeti, azon túl persze a már említett nyelvművelés-történeti, közművelődési szempontokon túl művelődéstörténeti, művelődéspolitikai, sőt politológiai értelmezésre is alkalmat ad.

A magyar nyelv hete eseménysorozatának összetett elemzését azért is javaslom, mert áttekintve a dokumentumokat, elcsodálkozhatunk, hogy milyen erős a felejtés. Ha végigtekintünk az 50 év eseményein, mindannyian megdöbbenünk: hogy mennyi mindenről nem tudunk, mennyi mindent elfelejtettünk, pedig egykor talán még részesei is voltunk egy-egy eseménynek. És ez így lehet az élet számos más területén. Pedig ilyen apró epizódokból, eseményekből, élményekből áll az életünk.

Tanulságos lehet áttekinteni, hogy mikor éppen hol volt a magyar nyelv hete. Hogy mely tájegységek maradtak ki. Hogy mennyire Magyarország-központú volt, és még a rendszerváltás után sem tudott igazán a határon kívülre hatni. (Igaz ott folyamatosan voltak más típusú anyanyelvi rendezvények.) Hogy mely közéleti személyiségek, politikusok vállaltak részt a magyar nyelv hete megnyitásában, vettek részt a rendezvényen. S vajon ezt miért tartották fontosnak? És kik maradtak távol? Nyelvtudományi szempontból különösen érdekes az előadók névsora. Hogy mennyire tudta a magyar nyelv hete átfogni a nyelvtudományt: a budapesti, akadémiai nyelvészeket, az egyetemek-főiskolák nyelvész tanárait, valamint középiskolai tanárokat, irodalmárokat, írókat, szerkesztőket? S mindezt korszakokra is lehet bontani. Volt időszak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és a Nyelvtudományi Intézet vezető tisztségviselői természetesennek vették, hogy ilyen rendezvényeken előadjanak, majd (leginkább a rendszerváltozás során) ez a buzgalom gyengült, s mára teljesen megszűnt. Az elmúlt negyedszázadban – az események tanúsága szerint – a nyelvtudomány kettészakadt: vannak nyelvészek, akiknek eszükbe se jut ilyen rendezvényen részt venni, mások pedig erőn felül vállalnak ilyen szerepet.

A másik ilyen tanulság: az ismeretterjesztés módszere. 1967-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) működésének a csúcán van. Az or-

szágban mindenhol pezseg az ismeretterjesztés: iskolákban és közintézményeknél, vállalatoknál, üzemekben, de még a katonaságnál és börtönökben is vannak ismeretterjesztő előadások; virágzik a József Attila Szabadegyetem, az emberek még fizetni is képesek azért, hogy egy-egy előadásra vagy előadásorozatra eljárjanak. Ez utóbbiak végén igazolást is kaptak, hogy egy bizonyos témakörben egy előadásorozatot meghallgattak.

Ekkor vetődik föl az ötlet: legyen magyar nyelv hete minden év áprilisában. (Egyébként a csillagászat hete mintájára.)

Meglepő, de igaz: a magyar nyelv hete sorozat is fizető rendezvényként indult. Az 1968. évi (második) rendezvény meghívóján olvasom: „Jegyek 4.-Ft-os árban a TIT Jegyirodában (VI. Lenin krt. 96.) és a helyszínen kaphatók.”

Egy évvel később a jegyek ára már 5 Ft volt. Ha jól emlékszünk, akkoriban 3,60 Ft volt egy kiló kenyér. „A kultúra: áru” jelensége tehát már az 1960-as években gyakorlat volt. A mostani visszaemlékezésekből tudjuk, hogy a rendezvényeken sok ember jelent meg.

Pedig a témák nem voltak föltétlenül bulvárosak, bár azért arra is volt törekvés. Ki tudná ma megmondani, hogy az 1968-as magyar nyelv hete előadásai mennyire érték el az akkori hallgatóság ingerküszöbét? *Népünk és műveltségünk a szavak tükrében* (Hadrovics László) – ez talán igen, mert a szavak története általában izgalmas. *A gépek a nyelvtudomány szolgálatában* (Papp Ferenc) – talán ez is, mert a korszakban a technikai fejlődés mindennapi beszédtema volt (motorizáció, automatizálás, úrhajózás). Talán Grétsy László előadascíme is fölkelte az érdeklődést: *A szónoklattan múltja, jelene és jövője* – éppen azért, mert – ha jól tudom – akkor már 20 éve, azaz 1948 óta nem volt benne az iskolarendszerben a retorika. Gyula János előadása (*Mióta beszélünk magyarul?*) szintén olyan téma, amelyről mindenki szeretne tudni, vagy éppen megvan a maga határozott véleménye (örökléttől fogva – tízezer éve – kétezer éve). És Kovalovszky Miklós előadascíme is vonzó: *Miért szép?* (A stílselemzés szempontjai) – emlékezzünk csak a *Miért szép?* könyvsorozatra. Volt azután *Édes anyanyelvünk* címmel nyelvhelyességi ankét (Lőrincze Lajossal és Grétsy Lászlóval), ennek sikerében sem kételkedhetünk, ha valaha kiálltunk közönség elé és a magyar nyelvről beszéltünk. Nyelvünkéről, annak eredetéről, nyelvhelyességi kérdéseiről mindenkinek van véleménye – hasonlóan ahhoz, hogy „Debrecenben mindenki orvos”, ahogy a Csokonai Vitéz Mihályhoz kapcsolódó anekdota tartja. Ennek fölelevenítése azért fontos most, mert szinte minden nyelvi ismeretterjesztő alkalommal eszünkbe juthat. Az anekdota és a hozzáfűzött tapasztalati megfigyelés a nyelvi ismeretterjesztés fontosságára és jelentőségére is figyelmeztet.

A nyelvi ismeretterjesztés formái

■ A dokumentumokból kiviláglik, hogy a (nyelvi-nyelvészeti) tudományos ismeretterjesztésnek a kezdetektől fogva számos formája alakult ki. Elsőként mindannyian arra gondolunk, hogy a tudományos ismeretterjesztés (nyelvészeti előadás) abból áll, hogy egy ember (jellemzően férfi) öltönyben kiáll az emelvényre és felolvas, jobb esetben szabadon előad. Természetesen ez a prototípus is létezik, de azért nem ez az ismeretterjesztés. Már az első meghívókban szerepel ugyanis az ankét mint ismeretterjesztő megoldás. Az ankét irányított beszélgetést jelent: a meghívott, megnevezett előadók válaszolnak a jelenlévők (olykor záporozó) kérdéseire. Lőrincze Lajos és Grétsy László volt egyébként az a nyelvész, akik elsőként vállalták az „élő-egyenes” nyelvi tanácsadást (ismeretterjesztést). Az 1963-ban a Magyar Televízió egyik első élő, „őstelefonos” műsora a *Tessék kérdezni, a nyelvész válaszol* volt (szerkesztő: Pápai Lajos) Lőrincze Lajossal és Grétsy Lászlóval. (Forrás: Schmitt Péter

szerk.: *MRT – MTV – MTV Rt. 1957–1997*. MTV Rt., é. n. 132–134). Ennek nyomán nem televíziós közegben is vállalkoztak a feladatra. Korábban elképzelhetetlen volt, hogy valaki spontán módon válaszoljon tudományos (és nem tudományos) kérdésekre közönség előtt. Az anketon túl már a legelső évtizedben olyan további „interaktív” foglalkozásokra gondoltak, mint például nyelvi játék, nyelvi vetélkedő, szép magyar beszéd verseny, látogatás nyelvészek sírjánál a Kerepesi temetőben (Miklós Róbert tudományos kutató vezetésével, 1971. április 24-én 3 órai kezdettel), autóbuzsós körséta szegedi nyelvtudósok és nyelvművészek emlékhelyeinél (1972. április 28. 18.00 órakor), írótalálkozó (*Beszélgetés a budapesti nyelvről*: Karinthy Ferenc vezetésével, 1973. április 20. du. 6 órakor), emléktábla-avatás és –koszorúzás (pl. Simonyi Zsigmond emléktáblájának megkoszorúzása, Veszprém, 1974. április 18. 14 óra), nyilvános rádióműsor-felvétel (*Édes anyanyelvünk*, Lőrincze Lajos műsora, Veszprém, 1974. április 16.), kiállítás (nyelvrokonaink életével, művészetével, irodalmával kapcsolatos alkotásokból, Eger, 1975. április 15.), vita (*Vita a sajtó nyelvhasználatáról*, Eger, 1975. április 16.), irodalmi est (*Nyelvédesanyánk*. Írók, költők, tudósok a magyar nyelvről, Radnóti Színpad, Budapest, 1981. március 18.), illetve a sok változatban megjelenő rendhagyó nyelvtanórák stb. Ezek a művelődési formák a későbbiekben is ismétlődtek. A magyar nyelv hetének fél évszázados története során számos alkalommal volt irodalmi est (összeállítás, pl. *Élő Tetten ért szavak* számos alkalommal Széphalomban és másutt), színházi bemutató, író-olvasó találkozó, lapbemutató (pl. az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztőségének estje), rádióműsor-felvétel (*Tetten ért szavak* nyilvános, közönség előtti felvétele a Magyar Rádióban), vitafórum, temetői séta, kerekasztal-beszélgetés stb. Az informatikai forradalommal együtt részben az események meghirdetése, az azokról való beszámoló felkerült az internetre – de internetes játékokra, szavazásokra is sor került. Elmondható tehát az, hogy a nyelvi ismeretterjesztés a kezdetektől fogva törekedett az interaktivitásra, a közönség aktív bevonására, megmozgatására.

A nyelvi ismeretterjesztés múltja, jelene...

■ 1967-ben még éppen csak elkezdtem az általános iskolát. Személyes emlékeim egy későbbi korszakból vannak.

Először 1988-ban, az akkor más második évtizedébe lépett magyar nyelv hete rendezvényén vettem részt. 1988. április 18–29. között a magyar nyelv hetét *Ember – nyelv – táj* címmel Vas megyében rendezték meg. Nem tudom pontosan, de gyanítom, hogy az ifjú pesti tanársegédet a helyi szervezők részéről Szabó Géza főiskolai tanár hívhatta meg (ugyanis akkoriban az ő nyelvjárásgyűjtő táborában is részt vettem). Egész Vas megyében több tucat előadás hangzott el. A megnyitó a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán volt: Gonda György a TIT Vas megyei elnöke, Berend T. Iván az MTA elnöke, valamint Lőrincze Lajos szereplésével. A tudományos ülésszakot (*Ember a tájban*) Szabó László megyei tanácselnök, Imre Samu akadémikus nyitotta meg, majd Sebestyén Árpád, Balogh Lajos, Szabó Géza előadása következett. Engem a megyében számos helyre vitt el az áldott emlékü Pungor János (TIT-igazgató) és Wiktora Antal (későbbi TIT-igazgató). Megható volt a műsorfüzet mottója: „...aki a magyar nyelvet ismerni akarja, az egyik szemét a Dunára, a másikat pedig a Tiszára függessze, és ne nagy Dunát, de még a kis Gyöngyöst se rekesse ki, mindenkitől tanuljon...” (Berzsényi Dániel: *Levél Kazinczy Ferenchez*)

Április 19-én Sárváron az Urbán Ernő általános iskolában és a 409. sz. Rudas Ipari szakmunkásképző intézetben tartottam előadást Modern nyelvi jelenségek címmel. Az előadás vázlata ma is megvan. Emlékszem, beszéltem a falfirkálásokról. Április 20-án a Vas Megyei Pedagógiai Intézetben *Folklor és*

nyelv címmel tartottam előadást... Vas megye a továbbiakban is sok alkalommal volt a magyar nyelv hete házigazdája. Talán nem véletlen, hogy később, 2002-ben a Berzsenyi Dániel Főiskola (még később Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ) meghívására azonnal és örömmel vállalkoztam arra, hogy Szombathely a második otthonom legyen (legalább tíz évig, 2012-ig), s ez idő alatt számos magyar nyelv hete, tudományos kutatás, konferencia, kiadvány stb. ösztönzője lehettem.

Az 1980-as években a magyar nyelv hete felnőttkorba ért. A felnőttkor az az időszak volt, amikor szinte minden megyében voltak rendezvények, előadások, országszerte akár több száz is. A magyar nyelv hete az iskolákon túl eljutott a kis falvakba, óvodákba, öregek otthonaiba...

És akkor következtek az 1990-es évek. Ekkor kért meg Grétsy László tanár úr, hogy kapcsolódjam be intenzívebben a nyelvművelésbe, és a magyar nyelv heti programok szervezésébe. Mert hogy számomra a nyelvművelés a kezdetekben csaknem idegen, később pusztán mellékes, kiegészítő tevékenység volt. Grétsy László noszogatótt, hogy vállaljak részt a magyar nyelv hete kitálalásában és lebonyolításában – különösen azért, mert a TIT mintha kezdene kivonulni, az Anyanyelvápolók Szövetségében (ASZ) pedig, melynek ő ügyvezetője, később elnöke volt, mintha ugyancsak nem lenne arra vállalkozó ember. Először csak, az 1990-es évektől az *Édes Anyanyelvünk* szerkesztőségi értekezletein került szóba az éppen aktuális „nyelvhét”, Kemény Gábor rendszerint frappáns mottóval állt elő, én meg mozgósítottam szervezési tudásomat, de nem akartam előtérbe kerülni. A 2000-es évektől Grétsy tanár úr egyre határozottabban kérte, hogy kerüljön a magyar nyelv hete rendezvénysorozat az Anyanyelvápolók Szövetségének kezelésébe, találjak ki programot, hívjak meg előadókat, szervezzem meg, szerezzek rá támogatást. Így lassan bele-sodródtam a magyar nyelv hete utóbbi évtizedeibe, s az utolsó években – mert más nem vállalkozott rá – szervezőjévé is váltam.

Az 1990-es években kezdődött változások (a TIT visszaszorulása), az Anyanyelvápolók Szövetségének bekapcsolódása egy teljesen új korszakot jelentett. Ebben az időszakban már szó sem lehetett a magyar nyelv hetének mennyiségi növeléséről (minél több helyen minél több előadás), örültünk, ha meg tudtuk szervezni a megnyitót és az ahhoz kapcsolódó néhány előadást, valamint a környéken néhány ehhez kapcsolódó rendezvényt. Volt olyan év, hogy ironikusan úgy számoltam be Grétsy tanár úrnak: „Tegnap megnyitottuk a magyar nyelv hetét, de utána rögtön be is zártuk.”

Ebben az időszakban sok más hasonló rendezvény kimúlt. A sikeres ismeretterjesztő alkalmak véget értek: *Gólyavári esték*, *Mindentudás egyeteme*. Igaz, közben az MTA ösztönzésére létrejött a sikeres novemberi tudomány hónapja rendezvénysorozat. Még további anyanyelvi alkalmak is születtek. 2010-től Széphalomban, A Magyar Nyelv Múzeumában elindítottuk az anyanyelvi júniálist, 2011-től pedig az ASZ javaslatára az Országgyűlés határozata nyomán november 13. a magyar nyelv napja lett, s azóta ezen a napon magyar nyelv napi gálát szervezünk. 2014-től az anyanyelvi júniális átalakul nyelvésztaborrá – 2018-ban lesz az ötödik ilyen rendezvény Sátoraljaújhelyen.

Úgy érzem, hogy ezek mellett a magyar nyelv hetének továbbra is van szerepe, jövője. 2016-ban elérkeztünk az 50. rendezvényhez, amelyet újra kitüntetett ünnepélyes keretek között tartottunk meg „a magyar nyelv szülőföldjének” is nevezett Sárospatakon. Igaz, egyetlen politikus sem tette tiszteletét. 2017-ben új erővel vágtunk neki a következő ötven évnek: a magyar nyelv hete történetében először átléptük a határt, és a rendezvényt Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen nyitottuk meg – és újra voltak a TIT segítségével tíz megyében helyi rendezvények. 2018-ban a megnyitó ünnepség helyszíne a Tihanyi apátság volt.

A magyar nyelv hete jövője?

■ A magyar nyelv hete 50. rendezvényén többeknek fölvettem: milyen legyen a korszerű anyanyelvi ismeretterjesztés? Abban szinte mindenki egyetért, hogy az ismeretterjesztésben a modern technikát alkalmazni kell. Nem pusztán a ppt.-t vagy a prezit, ez ma már a minimum, vagyis hangot, képet, gyors váltásokat. Emellett úgy vélem, hogy a tanár személyisége akkor is döntő marad. Nincs az a szuper technika, ami helyettesítené az embert. Az ismeretterjesztésnek élményszerűnek kell lennie. A Bolyai Önképző Műhelyben Kőhalmi Ferenc kitalálta az ún. élményutakat. Az élményút koncepciója: többféle dokumentum, multimedialitás: álló- és mozgókép, szöveg, hang. De a sok „varázslat” mégsem elég. A döntő: a személyiség. Hogy legyenek olyan személyiségek, akik hitelesen és élvezetesen tudják átadni az ismeretanyagot. A magyar nyelvtudománynak nagy szerencséje, hogy az elmúlt fél évszázadban voltak ilyenek. 2016-ban ünnepeltük Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulóját. A most 86. életévét betöltő Grétsy Lászlót ilyen szakembernek gondolom. Lőrincze Lajos és Grétsy László a 20. század második felének legnagyobb hatású nyelvművelői. Ráadásul integratív, másokat bevonó személyiségek, akik meg tudták magukat sokszorozni. Azt kívánom, hogy a következő 50 évben is választódjanak ki ilyen személyiségek – a nyelvtudomány, de sokkal inkább a magyar nép és nyelv javára!

■ IRODALOM

Balázs Géza: „A magyar nyelv elé mozdításáról...” A 40. magyar nyelv hete megnyitóján. 42–57. In: *A magyar nyelv hete 1967–2006. Az anyanyelvi ismeretterjesztés négy évtizede.* Szerk.: H. Varga Gyula. Diamond Kiadó, Eger, 2006., valamint *A Kazinczy Társaság Évkönyve.* Szerk.: Kovács Dániel. Széphalom, 2006. 435–443.

Balázs Géza (szerk.): *Fél évszázad a magyar nyelv szolgálatában.* A magyar nyelv hete 1967–2016. Anyanyelvápolók Szövetsége – IKU – Inter Kft., Bp., 2016.

JÁNOSI ZOLTÁN

„HOLD, VÍZ, ÉJ METSZÉSPONTJÁBAN”

Oláh János emlékezete

■ 2016. július 25-én Oláh János költő, író, 1994-től a *Magyar Napló* folyóirat főszerkesztője évek óta tartó kezelések, végső sikerre nem vezető műtéti beavatkozások után Budapesten elhunyt. Amikor már nem volt mozgásképes, előbb kórházi, majd otthoni betegágya köré hívta munkatársait, barátait, a hozzá közel álló alkotókat. Pontosan igazolta ekkor is az összegyűjtött versei összefüggésében Alföldy Jenőtől megalkotott személyiségeportrét: „énképe szerint mintha egyik utolsó egyede volna a régi, a történelmi és kulturális magyarságnak, a vidéki – paraszti és kisiparosi – társadalomnak. E hagyományban erkölcsi és összetartó erő rejlik...” Az író-szerkesztő világtól történt búcsúzása utáni napokban az irodalmi és közéleti lapok, az internetes fórumok, az auditív és a vizuális médiumok mint a 20. század és a 21. századelő egyik kiemelkedő formátumú irodalmi alakjától köszöntek el tőle, s értékelték munkásságát. Az idősebb nemzedékek Oláh Jánost tisztelő alkotói, szerkesztői és irodalomszervezői a számukra is rengeteg erőt adó szerző- és küzdőtársat méltatták, a fiatalok az őket gyakori hátraszorítottságukban, elesettségükben is talpra segítő és a sors kihívásaira személyiségével példát mutató embertől vettek búcsút.

Az író életútjának pontosabb ismertetése, pályája fontosabb fordulópontjainak felidézése erős tanulságokkal szolgálhat a távlatosabb utókornak is egy nehéz történelmi időben a küldetéséhez hű ember és alkotóművész sokakra ható példázatáról. Oláh János 1942. november 24-én született a Somogy megyei Nagyberkiben, ahol hároméves koráig nevelődött, s amely falu – szüleinek Soroksáron történt végleges letelepedése után is – még hosszú évekig a legerősebb élményformáló otthona lett. Édesanyja, Nagy Etel és édesapja, Oláh János munkások voltak, nagyapja, Nagy Ferenc pedig a lakóhely kovácsa, akinek műhelye a dolgos falu egyik középpontjává lett, s Oláh Jánost már gyermekkorában emberek és embertípusok tucatjaival ismertette meg. Itt és a házhoz tartozó földeken szerette meg a természetet, a munkát, a fizikai erőfeszítést és a földből élő emberek és a vidéki kismesterek szokásait, léttörvényeit, moralitását, életük történeteit is. Ezek a motívumok később számos művének – verseknek és prózai alkotásoknak – az alapvető formáló bázisává lettek. Soroksáron a nagyvárosi peremlét és a háború utáni községnek – a svábok jelentős részének kitelepítése következtében kialakult – emberi összetettsége (oda telepített székelyek, beköltözött magyarok, illetve az ott maradt svábok) és az iskolaévek alakították tovább tapasztalatait, amelyeknek legmeggrázóbb élménye, a költő tizennégy éves korában, az 1956-os forradalom és szabadságharc volt. A fővárosba és környékére betörő szovjet csapatok rombolása, a fiatal fiúnak egy életveszélyes helyzetből való kikerülése, a halottak látványa, a romok bejárása, majd az osztálytársaktól, az ismerősöktől hallott tragikus elbeszéléstörödékek katartikusan szembesítették a történelmi idővel és az ember antropológiai természetével, s jelentettek fordulópontot világlátásában.

A Képzőművészeti Gimnáziumban, Budapesten 1957 és 1961 között töltött diákévek egyszerre mélyítették el vizuális tehetségét és általánosabb, lét-

értelmező érzékenységet, s fordították – az élete végéig erős húrként a lelkében rezgő képzőművészeti tudás és vonzalom mellett – végérvényesen az irodalom, elsőként a lírai költészet irányába. Első irodalmi orientációit a gimnázium könyvtárában dolgozó Varga Magda és férje, Varga Domokos segítették, s első versei is középiskolás tanulmányai idején (Földesi József támogatásával) jelentek meg. A parasztilág átalakításának gyötrelmes és kiáltó módon erőszakos kommunista, majd szocialista eltorzításáról a Nagyberkiben és a környékén hallott történetek, 1956 lázadóinak, egyszerű embereinek és brutális leverésének az emléke, az ezzel kapcsolatos személyes sorsélményei, a Soroksáron látott, hallott és az őt körülvevő emberek viselkedésén, emlékein, elbeszélésein átszűrt történelmi tapasztalathalmaz, a Rákosi-diktatúra embertelen, nyílt erőszakossága, majd 1956 után az új jelszavakkal is a régi zsarnokság alapelveit őrző politikai berendezkedés mind erősebbé érlelték benne azt az elhatározást, hogy a művészet, az irodalom erejével forduljon szembe a rendszerrel; s ezen az alaphaton határozza meg önmaga alkotói törekvéseit is. A fiatal Oláh János teljes létét a hamis világgal szemben álló költői önkifejezés s a szabad történelemértelmezés koordinátái közé ágyazta.

Mindezeknek az elhatározásoknak a megvalósítására 1961 és 1966 között az ELTE magyar–népművelés szakos hallgatójaként nyílt meg a lehetősége. Az egyetemen néhány év alatt – az 1956-ban földre tört nemzet történelmét és közérzetét annak valós vektorai között és új poétikai hangon elemezni akaró, a létet és jövőképét az egyetemes emberi mércék és az ontológia síkjáról egyaránt felmérő – és közös verseskötetre szervezkedő – évfolyamtársak (Kiss Benedek, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József, Mezey Katalin) és a hozzájuk csatlakozók (Győri László, Konczek József, Kovács István,) vezéregyéniségévé vált. A kiadásra 1966-ra előkészített kötet az ő egyik verscímét – *Elérhetetlen föld* – írta a nemzedéki antológia fedőlapjára. A könyv megjelentetéséért a rendszerrel vívott küzdelemnek is élharcosává lett. Ebben a három évig tartó és sokáig kilátástalannak tűnő viaskodásban csak tovább szilárdult benne a meggyőződés, hogy a Kádár-rendszer társadalmi-politikai-kulturális és az oktatást s a történelemértelmezést a maga ideológiája szerint szelektáló működésével s intézményeivel a kultúra frontján való markáns szembefordulása a leghelyesebb út, amit fiatal értelmiségiként tehet. A kor által felkínált szerepeket, amelyek politikai idomulást vagy legalábbis lojalitást vártak volna el cserébe, sorra visszautasította, noha korán felismerte azt is, hogy mindezzel – további, hosszan tartó, emésztő küzdelmekbe bocsátkozva – teljes sorsának a perifériára sodródását s művészi kiteljesedése folyamatos akadályoztatását is előidézheti. E felismerései és meggyőződésének mélyről származó vektorai alapján hárította el – a képességeit egyébként világosan felismerő, ám annak útját a társadalom által felkínált világképi úton egyengetni kívánó – munkahelyi ajánlatokat is. Radikális szembefordulása és kitartó viaskodása a fennálló társadalommal ezt a küzdelmét a nála idősebbek közül Nagy Lászlóéval, Csoóri Sándoréval és Kósa Ferencével, közelebbi nemzedéktársai közül pedig leginkább Buda Ferencével, Ratkó Józsefével, Petri Györgyével és Nagy Gáspárral rokonítja. A végül 1969-ben – Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István és Váci Mihály ajánlásai után Darvas József közreműködésével – megjelent *Elérhetetlen föld*nek a többéves kálvária ellenére is (ráadásul a rendszer kultúrpolitikájának segítségével addigra sürgősen összetákolta *Első ének* és *Költők egymás közt* című antológiákkal szemben) elért átütő sikere után a hatalom többszörösen is visszaütött a fiatal költő alkotói törekvéseire és további irodalomszervező kísérleteire. Saját első kötete kiadását (*Fordulópont*) évekig (1972-ig) odázta, a Mezey Katalinnal s néhány más társával *Kísérlet* címmel, 1970-től – a Budapesthez képest ugyan az Isten háta mögötti Vaján – kiadni

szándékozott lapot, annak közvetlenül megjelenése, az első három szám megszerkesztett és 200-200 példányban sokszorosított anyagának elkészülése után betiltotta, a kiadást szervező vajai múzeumigazgatót, Molnár Mátyást súlyosan megfenyítette, Oláh János további munkahelyi elhelyezkedéseit pedig akadályozta. Az egyetem elvégzése után (1966) a fiatal író előbb (1968-ig) a könyvterjesztésben dolgozott, 1968 és 1970 között pedig a Csepeli Munkáshon népművelőjeként, innen történt elbocsátása után egy évig (1970–1971) szabadfoglalkozásúként tevékenykedett. Végül – 1972-től jó húsz éven át – (a Testnevelési Főiskolán 1971 és 1972 között megszerzett oklevele alapján) cselgáncsedzőként kényszerült dolgozni. 1971-ben a költő házasságot kötött korábbi egyetemi hallgatótársával, a *Kilencek* költőjével, Mezey Katalinnal. Ettől az évtől már a család keretei között, két, a kor politikájához, kultúrájához mérten gyökeresen más elveket valló személyiség baráti, érzelmi és szellemi szövetségének felhajtóerején s rövidesen három gyermekkel is e családban (János 1971-ben, Katalin Kinga 1974-ben, Mátyás László pedig 1975-ben született) küzd tovább Oláh János – és vele vállvetve felesége – részben saját irodalmi terveik megvalósításáért, részben a kommunista-szocialista irányzékhoz képest másképpen gondolkodó teljes magyar irodalomért.

A hatvanas és hetvenes évek fordulójától kezdve Oláh János minden egyes új műnemi, műfaji próbálkozását, irodalomszervező vagy más irodalmi vállalkozását a fennálló hatalom (és annak kulturális, morális, történelemértelmező és politikai akarata) elleni radikális kritika s az egész kor újraértelmezését követelő gondolati rend határozta meg. Az alig harmincéves férfi rendkívül tudatosan, műfajok sorozatában s mindhárom általa művelt műnem területén és egyéb (műbírálati, közéleti, esszéisztikus) írásaiban – azaz több szinten is – valóságos irodalmi frontot nyitott az országot uraló ideológiai erőkkel szemben. Ez a tudatossága nemcsak a rendszerváltásig tartó következetes sorsvállalásban teljesedett ki, hanem a Kádár-kor maradványaival, lappangó továbbélésével birkózva 1989 után is folytatódott. A kora álságai ellen frontálisan lázadó alkotói magatartás – annak teljes linearitásában – áthatotta a szerző költészetét (*Fordulópont*, 1972; *Jel*, 1981; *Nagyító fény*, 1991; *Por és hamu*, 2002; *Belső tükör*, 2014); széleskörűen nyílt ki a *Közel* (1977) és a *Visszatérés* (1979) című regényeiben, majd *Az Örvényes partján* című novellafüzéréstől (1988) megszületve a valóságos lappangó regényt képező elbeszélésköteteiben (*Vérszerződés*, 2001, *Száműzött történetek*, 2011) s *Az örült* címet viselő kisregényében (1983) is.

A *Fordulópont* (1972) című első kötetétől (az *Elérhetetlen föld*ben közölt tizennégy verse után) átfogóbban ismertté lett lírája sokféle örökséget: avantgárd és népköltészeti hagyatékot, az új és az elvonatkoztatató tárgyiasság képleteit, a többaspektusú szerepköltészet vonásait, a groteszkre és az abszurdra is érzékeny polifon líraképzés módszertani jegyeit, az életközelség, a történelem- és jelenanalízis s a filozofikus hajlam hatásait ötvözi. A természetlíra, a családversek, a szerelmi költészet, a (történelmi és kortárs) portrédarabok és az elégikus, epigrammatikus s a dalformát képző élmények és hangok (majd később az önmagára vonatkozó könyörtelen lélekelemzés) mellett is fő témaként viseli magában a diktatúra konzekvens támadását, kritikáját, romboló erőinek és mindezek romboló nemzeti hatásának felmutatását. A drámaírással a fiatal író komolyabban már az *Elérhetetlen föld* évétől, 1969-től kísérletezik. *Kenyérpusztítók* című darabját az Egyetemi Színpad, Ruzsai József rendezésében már 1971-ben előadja. Későbbi drámája, a debreceni színház pályázatára benyújtott *A mi lányunk* (1977–1993) viszont nem kap színpadot, Bucz Hunor rendezésében *Az európai vőlegény* címmel csak jóval a rendszer-változás után, 2005-ben, a Térszínházban láthatja a közönség. „Az Egyetemi

Színpad és a Térszínház bemutatói között harminc év telt el” – emlékezik később a szerző. Kizárólag a Sumonyi Zoltán által irányított Rádiószínház adott teret műveinek, ott három hangjátéka, az *Utazás* (1969–1975), *Az ember* (1970–1993) és a *Kis Károly* hangzottak el. Drámái és hangjátékai kötetben csak 1993-ban s hiányosan jelentek meg (*Kenyérpusztítók. Színművek és hangjátékok*). A *Közel* című, 1976-ra már megírt hatalmas, egyszerre lírizált, dokumentatív és társadalomkritikai regényfolyama („fejlődésregénye”) „kiadói megfontolásokból” csak két részre szabdalva a *Közel* (1977), majd a *Visszatérés* (1979) című kötetekben látott napvilágot. A mű a francia „új regény” és főképpen Proust s Krúdy prózaalkotó tudását a *Számadást* író Veres Péter s más népi írók föld-, nemzet- és vidékszeretetének vonásaival ötvözve hoz létre a magyar próza szemléleti fordulata határkövének tekintett időszakban (lásd Esterházy Péter *Termelési regény*, [1979] című alkotását és más írók szintén e fordulatba illeszkedő munkáit) kivételes prózatechnikájú alkotást. A könyv 1956-ot a nemzeti krízis, a fájdalom, az elesettek iránti együttérzés és a szovjet fegyverekre telepedő hatalom valódi természete felől szemrevételezi. E jórészt értetlenül fogadott nagyregénye után a füzérré alakított (s *Az Örvényes partján*, 1988; a *Vérszerződés*, 2001 kötetében kiadott, majd a *Száműzött történetek* 2011-es válogatott és kibővített anyagában összefoglalt) novellasorozatában, e csaknem „második” nagyregénnyé összeálló elbeszélés-összegben a magyar paraszti világ kíméletlen megtöréséről, értékeinek vak szétrombolásáról, az ebben a világban élők pusztító megalázásáról ad – mindaddig alig hallott nyíltsággal és a lokális történetekre koncentrálva is a teljes nemzeti folyamatra kisugárzó összegzésben – képet. A novellasorozatban, amely Oláh János elbeszéléseinek jó háromnegyed részét teszi ki, a magyar parasztság és a falu tönkretételének folyamata a negyvenes évek második felétől 1956-ig, sőt egyes hatásaiban még tovább, a hetvenes-nyolcvanas évekig is kiterjedően, panorámaszerűen és lényegsűrítően nyilatkozik meg.

A *Közel* és részben a drámák s a versek kiáltó és tudatosan a költőt izoláló szándékú kritikai visszhangtalansága vagy meg nem értettsége és a személyes életvitel nehézségei, a jövőkép bizonytalanságai az alkotót az egyre mélyebb lelkiismereti krízis örvényeibe sodorják. Ennek a megrázkódtatásnak főképpen a költő lírája lesz a megnyilatkozási területe, noha a kommunizmus-szocializmus világába (mint riasztóan rideg társadalmi térbe) kivetett embernek a szorongásáról, idegenségléményéről és küszködéseiről – önéletrajzi elemeket s a saját sorsérzékelés jegyeit is felhasználva – az *Őrült* című kisregényében (1983) énképtükrözően is számot ad. Az alkotó, irodalmi életet szervező, lapszerkesztő és novellaírói tevékenységén ugyanakkor ennek a versekben riasztóan tükröződő válságnak nincsen semmi nyoma. Az 1989-től irodalmi kiszorítottságukra és perifériára száműzésükre feleségével közös válaszként adott és együtt szerkesztett Remetei Kéziratok 1994-ig kiadott számai a hajthatatlan, a nem csüggedő akarat mellett a költő műfordító, interjúkészítő és képzőművészeti, valamint irodalmi esszéírói képességeiről is eleven erővel adnak számot.

A rendszerváltozás után az újjászületésére esélyt kapott Magyarország öröme és a hirtelen a nemzet fölé sűrűsödő új kérdések, létgondok ismét csak küzdelmekre s új szellemi erők, gondolatok és tettek szervezésére ösztönözték. A rendszerváltozás évében, 1989-ben alapított s 1994-re máris a megszűnés veszélyének peremére sodródott havi irodalmi lapnak, a Magyar Írószövetség *Magyar Napló* című orgánumának a főszerkesztői megbízatását, mint az újabb népi és nemzeti elkötelezettségű, társadalmelemző irodalomnak kibontakozási lehetőséget nyújtó lapnak gondozását – az Írószövetség akkori elnöke, Tornai József kérésére – ezért vállalja el. Páratlan – ám erőit a szépírói alko-

tástól ismét csak elvonó – energiákat fordít a folyóirat életben tartására, anyagi forrásainak biztosítására. S néhány év megfeszített munkájával nemcsak sikerre viszi a folyóirat ügyét, hanem – miközben számos idősebb alkotó lesz a *Magyar Napló* állandó vagy gyakori munkatársa – a fiatal irodalom jelentős műhelyét is kialakítja körülötte. A fiatal s elsősorban az addig háttérbe szorított, a mindenkori társadalmi valóságot analizáló és az újabb népi szemléletű irodalom támogatására, valamint a fehér foltokat feltáró hazai történelemértelmezés könyvkiadásának megsegítéséért megalapítja (a Remetei Kéziratok megjelentetése és a KÉZirat Kiadóban szerzett tapasztalatai nyomán) a Magyar Napló Kiadót. Kiváló kapcsolatokat ápol a hasonló felfogású írók mellett a nemzeti történetírást korszerű szempontok alapján megközelítő történészekkel, különösen a Szakály Sándor által vezetett Veritas Történetkutató Intézettel, a képző- s más művészeti ágak intézményeivel, szervezeteivel, személyiségeivel, így a magyar alkotóművészek Hóvári János által irányított átfogó szervezetével (Magyar Alkotóművészeti Közhasznu Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság), valamint a magyar és az egyetemes kitekintésű folklorisztika és egyes tudományágak (irodalom-, zene- s egyéb művészettudományok) képviselőivel. A Magyar Napló Kiadó számos művészeti és tudományág területén bocsátja ki könyveit. Mind a folyóirat, mind a kiadó eleven fórumává válik a határon túli magyar irodalmaknak, egyes tudományoknak (zeneművészet, néprajz, irodalomkutatás, vallástörténet) is. A kiadó vezetőjeként, feleségével létrehozza a kis könyvkiadók érdekvédelméért a Könyves Szövetség nevű, a mamutkiadókkal szemben ezek érdekeit támogató szervezetet. Alapítója és elnöke lesz (1995 és 2008 között) a határon túli magyar lapok támogatását koordináló FOKUSZ Egyesületnek is. Létrehozza a Magyar Napló Kiadó könyvesboltját. Számos irodalmi szervezetben lát el feladatokat, így a Magyar Írószövetségben, de állandó résztvevője és szereplője a Tokaji Írótábornak, a nagyváradi Partiumi Írótábornak. A *Magyar Napló*, majd a 2012-ben a folyóirat testvérlapjaként alapított, az elsüllyesztett magyar irodalom nagyjait reprezentatívan és újszerűen bemutató *Irodalmi Magazin* főszerkesztőjeként, ezek megismertetése és népszerűsítése érdekében, folyamatosan járja az országot és a határon túli magyarok lakta területeket. A 2010-es években e munkái közben látnak napvilágot átfogó életműkötetei: elsőként a *Száműzött történetek* novellagyűjtemény (2011), majd a *Belső tükrök* című verseskötet (2014) és a *Közel* teljes és átdolgozott anyaga (2014).

A magyar irodalom, kultúra egyre jobban felismeri és értékeli a jó ügyekért fáradhatatlanul cselekvő, azok feladását sohasem fontolgató személyiségének fontosságát. Az első elismerések (Móricz Zsigmond ösztöndíj, 1974, 1977; SZOT-ösztöndíj, 1979) és kitüntetések (Greve-díj, 1992; József Attila-díj, 1994, A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, 1994) után 2009-ben Bethlen Gábor-, 2012-ben Arany János- és Márai Sándor-díjban részesül, 2014-ben a Magyarország Babérkoszorúja díjat kapja meg. A Magyar Művészeti Akadémia tagjává választja. Családjában is – mintegy kárpótlásként a félreszorítotttságban töltött évtizedekért – egyre jobban kiteljesedik életcéljainak értelme és szépsége. „Tündéri körben élt – fogalmazta meg Szokolczay Lajos –, hiszen felesége és három gyermeke is a művészet megannyi válfajában alkottak kiválót.” Felesége – költőként, prózaíróként, kiadóvezetőként is – szintén a magyar irodalom megbecsült alkotója; mindhárom gyermeke művész lesz: legidősebb fia, Lackfi János néven költő, író és műfordító, Katalin leánya szobrászművész, Mátyás fia festő-, szobrászművész, mindketten szakírók is; unokái, sőt dédunokái születnek. Oláh János irodalmi életet szervező munkássága – ahogyan teljesebb életműve is – nemcsak a *Magyar Naplót* vagy csak a népi és a nemzeti irodalmat, hanem a teljes magyar irodalom felvirá-

goztatását is szolgálta. Minden lehetséges fórumon felszólalt az irodalom jobb hazai életfeltételeiért, az írók és az olvasók védelméért. Ezért hozta létre 2002-től a Magyar Napló Kiadó által folyamatosan megjelentetésre kerülő *Az év versei*, *Az év novellái*, valamint *Az év esszéi* (időközben szünetelő) sorozatot, 2010-től a „Hajózzon a magyar irodalommal” elnevezésű, a könyvheti műveket népszerűsítő és az alkotókat egymáshoz még közelebb hozó, egymással megismertető hajóútprogramot, valamint – közösen a Magyar Írószövetséggel és MTVA-val – (Tornai Szabolcs javaslataira is támaszkodva) a tizenkét órás költészet napi bemutatkozásokat, a Magyar Rádió által teljes egészében közvetített Versmaraton programot.

Még négy éven át tartó és egyre súlyosodó betegségét is, élete utolsó hónapjáig, az írói küldetésének alárendelve viselte. Csak műtétei, lábadozásai kötötték a kórházi vagy az otthoni ágyhoz. Újra és újra erőre kapó napjait, óráit a szerkesztőségben vagy az Írószövetség feladatain dolgozva töltötte. Utolsó erejével szerkesztette meg a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának *A szavak lélegzete* című, reprezentatív versgyűjteményét. Részt vállalt a „Támadó tűz voltunk”. *Magyar költők, írók az 1956-os forradalomról* című antológia szerkesztői létrehozásában is. Betegágynak barátainak, szerkesztőtársainak, irodalmi tanítványainak továbbadta javaslatait, megnevezte a legfontosabb és követendőnek tartott írói, kiadói és lapszerkesztési irányokat. S ő, aki a Kilencek egyik meghatározó tagjaként, Nagy László szavaival „a torkon vágott forradalmak dacát és pirosát viselte” léte legerősebb emblémájaként egész életében, búcsúzásakor – szépirodalmi életműve mellett – a diktatúrában sohasem remélt, de később sem egyszerűen megvalósított, erős intézményrendszert hagyott – középpontjában a *Magyar Napló* folyóirat szellemiségével és a Magyar Napló Kiadóval – örökségül az utókorra. S vele a forradalmak örök pirosát, amely ott tükröződött szellemi örököseinek lelkében a gyász legfájdóbb óráiban is.

SAS PÉTER

A KOLOZSVÁRI ANGOL OLVASÓ KÖR

■ A saját kultúrájukhoz minden körülmények között ragaszkodó, de a transzvilvanizmusban egyező jeleket mutató, különböző nemzetekkel való együttélés és a nagyvilágra való nyitottság miatt az erdélyiek számára természetes volt, hogy nem mindig az anyanyelvükön folytatták diskurzusaikat. Az olvasási kultúrához ugyancsak hozzátartozott az idegen nyelveken való tudományos tájékozódás képessége vagy a szépirodalmi élmény megszerzésének öröme.

Kolozsváron is megszülettek az együvé tartozást kifejező, a közös ügyért munkálkodó társaságok, a különféle egyletek. 1843 novemberében rendeleti úton lehetővé vált, hogy a „Lajtán túl” – politikai alapításúak kivételével – különféle egyesületek alakulhassanak, míg a „Lajtán innen” – törvény hiányában – semmilyen korlátnak nem ütközött az egyesületalapítás. Ennek eredményeképpen Erdélyben (a Partiummal együtt), két hullámban – 1830 és 1840 után – közel száz önkéntes polgári társulás jött létre.¹

Az egyletek közül az olvasótársaságok és a kaszinók tekinthetők a legkiemelkedőbb jelentőségűeknek. A működésükben képviselt társadalmi nyilvánosság miatt a polgári átalakulás fórumaivá válhattak. A Kolozsváron létező – jobbra zárt körben vagy magánjelleggel működő – olvasóegyletek, könyvkereskedések, könyvkölcsönzők mindegyike ugyanazt a szabad szellemi élet utáni vágyat fejezte ki. Még a hídelvei népiskolának is 94 főből álló olvasótársasága volt, tagjai négyszáz kötet közül válogathattak.² Az 1830-as évektől alakult olvasóegyletek közül a legjelentősebbek közé a Könyvtári Egyesület, a Nőegylet és a Kolozsvári Olvasótársaság tartozott.³

Nem minden idejét múlt, ami régi, még az ókori eredetű közmondásoknak is lehet napjainkban igazságtartalma, jelentősége. Ahogyan Terentius Maurus szinte agyonidézettnek, elcsépeltnak tűnő mondatának: „Habent sua fata libelli.” (A könyveknek is megvan a maguk sorsa.)

Egy budapesti antikváriumban várta Jézusát egy félvászon kötésű kötet, amelynek gerincén a 383. számot viselő, könyvtári besorolásra utaló vigneta virított. A könyv címlapja sem ígért különlegességet. The Autor:⁴ *The attaché or Sam Slick in England*. Paris, 1843, Published by A. and W. Galignani and Co. A címlap alsó negyedében elhelyezett két pecsétlenyomat: a szalag formában olvasható ENGLISH LIBRARY és a körpecsétben elhelyezett ANGOL OLVASÓ KÖR felirat már alkalmas volt az érdeklődés felkeltésére.

A kötet előzéklapján tintával formált halványuló kézírás maradt fenn, mely forrásközlés jelentőségűnek bizonyult. A 19. század első felében keletkezett szöveg átírata:

„E’ könyvet magánál tarthatja Olvasó városon 6 hétig, falun 3 hónapig; ezen időn tul magánál tartani tilos, minden héten 20 Xft bírság alatt.

Az „Olvasó Kör” tagjai.

B. Bánffi Jánosnő^a Január 1^{sőjén}

B. Bánffi Kata^a

G. Bethlen Farkasnő

G. Bethlen Józsefnő⁸
Brassai Samu⁹
Oct 14^{én} G. Eszterházy Dienesnő¹⁰
Gibbon Károly¹¹
B. Huszár János¹²
Dec. 13^{án} Paget János¹³ Jan 1^{én}
G. Rhédei Jánosnő¹⁴
Ruchiczky Maria
G. Teleky Domokos¹⁵
G. Teleky Max¹⁶
Jan. 1. G. Thoroczky Miklósnő¹⁷ Jan 25^{én}
G. Wass Györgynő¹⁸
Apr. 15. B. Wesselényi Ferencnő¹⁹ Jan. 2.
B. Wesselényi Farkasnő²⁰

Aláírók kéretnek ... xfrt részvényöket jelen ... évre januarius utó napjáig Kriza János unitarius lelkészhez²¹ befizetni, ki is a befizetésről nyugtatványt adand. (lakik b. magyar utca²² 321 sz.)

Az Olvasó Kör működésének fontossága szempontjából is becses adatokkal szolgál tagjainak társadalmi munkássága, példaképpül szolgálható jelleme. Kezdjük a hölgyekkel. Gróf Teleki Rozália erdélyi nagyasszonyt Barabás Miklós 1831-ben, a műtermében készült festményén megörökítette. Kővári László az *Erdély földé ritkaságai* címmel megjelent kötetét a hazaszeretetéről közismert grófnőnek ajánlotta. „Gróf Bethlen Farkasnő született gróf Teleki Róza úrasszonynak, mint a nemzeti irodalom s honismeret pártfogójának.”²³ Az ajánlás ismeretében természetesen vehetjük, hogy Demeter Dezsőt, fia nevelőjét arra kérte: „fordítson egy kis figyelmet jellemére, tegye meg, ha nem értünk, de a köz hazáért, hiszen ugye, nekie neveljük fiainkat?”²⁴ A másik, közművelődésért munkálkodó grófnő Gyulai (Fanny) Franciska, a kolozsvári Női Olvasó Kör megalapítója, az Erdélyi Múzeum-Egyesület „jótevője”, gróf Wass Ottilia (1829–1917) édesanyja.²⁵ Baráti viszonyban volt gróf Bethlen Józsefnevel, akivel az Angol Olvasó Körön kívül is azonos kultúrkörben mozogtak.²⁶ A már saját korában fogalommal vált Brassai Sámuel, az „utolsó erdélyi polihisztor” neve és munkássága önmagáért beszél. Az általa elsajátított tíz nyelv között volt az angol is. Ennek ismeretében *A fűvészet elveinek vázolatai* címmel lefordította John Lindley botanikus munkáját (Kolozsvárt, 1836). Beszédében már nem lehetett ilyen közérthető, mert amidőn 1871-ben az erdélyi Unitárius Egyház az ottani unitáriusok üdvözlésére Jakab Elek történész-levéltárossal, Kolozsvár monográfusával Londonba küldte, beszéde hallatán a honpolgárok nem kis meglepetéssel megjegyezték: nem is gondolták, hogy ennyire hasonlít a magyar nyelv az angolra.²⁷

A kolozsvári Angol Olvasó Kör egykori létét bizonyító bejegyzés nincs keltezve. A hivatkozott kötetünkbe történt beírás utolsó, kiegészítő szakasza a tagok „részvényök” befizetési határidőjéről intézkedik. Kriza Jánost 1835-ben választották meg a kolozsvári unitárius egyház lelkészének, állását két év múlva, külföldi tanulmányai után foglalta el. Ha tekintetbe vesszük, hogy hivatalosan csak az 1840. évi bölöni zsinaton szentelték fel,²⁸ akkor még közelebb juthatunk a 19. századi bejegyzés időbeli finomításához, legelőbb szóba jöhető évtizedének meghatározásához.

A Kör egyik alapembere és „dísz” a John Pagetből Paget Jánossá magyarosodott angol származású emlékiró és aranyosgyéresi gazdálkodó volt. Abban az időben főleg az arisztokrata társadalom műveltségi szintje adhatta meg a

vidéken gazdálkodó, de Kolozsváron is házat fenntartó Paget Jánosnak a lehetőséget, hogy a kincses városban 1843-ban megalapítsa az angol szépirodalmi munkákat gyűjtő Reading Clubot (Olvasó Kör).²⁹ Akkor jegyezték fel: „Az angliai származású Paget János úr az új hazája érdekében oly nemes buzgalommal munkálkodó férfiú egy társaság létrehozásába fogott, melynek célja az angol irodalom legjelesebb termékeit megszerezni. Címe pedig a társulatnak Reading Club (Olvasó Kör).”³⁰ Így tudható az egyesület alapítási éve, melynek hihetőleg egyik, a 383. számot viselő kötete kerülhetett elő az antikvárium porosodó polcáról.

A Reading Clubnak nagyobb léptékű folytatása lett az 1846-ban, ugyancsak Paget kezdeményezésére, 2000 kötet könyvvel, valamint a londoni Athenaeum és Pall Mall Gazette előfizetésével megalakult English Conversation Club, vagyis Angol Társalgó Kör.³¹ A Kovács János unitárius főgimnáziumi tanár, kollégiumi igazgató és Péterfi Dénes unitárius lelkész alapította társaság működéséről kétnyelvű alapszabályai tájékoztatnak. Azokból megtudhatjuk, hogy Kolozsváron „egy társaság alakult”, mely „célul tűzte ki magának a tagoknak az angol nyelv beszélésében és írásában való tökéletesítését”. Az alapszabály 1. §. c) pontja alatt kinyilvánította: „Egy könyvtárt létesít, amely angol olvasmányokkal fog szolgálni a tagoknak.”³² Mindezek együttes hatása tehetette lehetővé, hogy 1879-ben a kolozsvári Unitárius Kollégiumban bevezették az angol nyelv tanítását, melyet a papneveldeben is Kovács János tanított.³³ Nem lehet véletlen, hogy 1893. február 23-án éppen az English Conversation Clubban a Reading Club életre hívója, Paget János emléke előtt *In memoriam John Paget* címmel Kovács János, a kolozsvári Angol Klub elnöke és az Unitárius Kollégium igazgató-tanára adózott.³⁴

■ JEGYZETEK

1. Pajkossy Gábor: *Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt*. Korunk 1993. 4. sz. 104–106.
2. Merza Gyula: *A kolozsvári „Nemzeti (magyar) Kaszinó” és elődintézményeinek százéves története*. Minerva, Kvár, 1940. 5.
3. Dankanits Ádám: *Olvasó társulatok, polgári társalkodók és kaszinók*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1968. 1. sz. 101.
4. A kötet szerzője Thomas Chandler Halliburton (1796–1865) ügyvéd, bíró, politikus, parlamenti képviselő, író.
5. Hadadi báró Wesselényi Jozefa (1812–1899) emlékiratíró, losonczy báró Bánffy János (1810–1873) ügyvéd, Küküllő vármegye főispánja, országgyűlési képviselő felesége.
6. Losonczy báró Bánffy Katalin (1811–1886), magyargyerőmonostori báró Kemény István (1811–1881) Alsófehér vármegye főispánja, országgyűlési képviselő felesége.
7. Széki gróf Teleki Rozália (1822–1880) a bethleni gróf Bethlen Farkas (1813–1870) Küküllő vármegye főispánja, országgyűlési képviselő, földbirtokos felesége.
8. Hallerkői gróf Haller Borbála (1800–1883), bethleni gróf Bethlen József (1788–1846) felesége.
9. Brassai Sámuel (1797–1897) nyelvész, filozófus, természettudós, az „utolsó erdélyi polihisztor”.
10. Hallerkői gróf Haller Cecília (1797–1873), galánthai gróf Esterházy Dénes (1789–1862) felesége.
11. Gibbon Károly a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának angol nyelv tanára.
12. Kövesdi báró Huszár János főkörmányszéki tanácsos, a *Budapesti árvízkönyv*. Szerk. Eötvös József. Heckenast Gusztáv, Pest, 1840. egyik előfizetője.
13. Paget János (1808–1892) angol származású, magyarrá lett földbirtokos és emlékiró.
14. Hadadi báró Wesselényi Katalin (1805–1885), kiséreai gróf Rhédey János Mihály (1799–1872) kamarás felesége.
15. Széki gróf Teleki Domokos (1810–1876) országgyűlési képviselő, az Erdélyi Református Egyházkerület és a marosvásárhelyi Református Kollégium főgondnoka, a MTA igazgatósági tagja.
16. Széki gróf Teleki (Max) Miksa (1813–1872). Kendilónai kastélyában Leővey Klára (1821–1897) volt gyermekeinek – Irénnek, Izabellának, Blankának, László Gyulának – nevelője és tanítója.
17. Bethleni gróf Bethlen Johanna (1808–1898), torockószentgyörgyi gróf Thoroczkay Miklós (1802–1880) Torda vármegye főispánja felesége.
18. Marosnémeti és nádaskai gróf Gyulai (Fanny) Franciska (1799–1865), cegei gróf Wass György (+1833) felesége.
19. Hadadi báró Wesselényi Mária (1814–1888), hadadi báró Wesselényi Ferenc (1810–1885) felesége.
20. Malomvízi gróf Kendeffy Róza (1818–1877), hadadi báró Wesselényi Farkas (1809–1870) felesége.
21. Kriza János (1811–1875) unitárius lelkész, néprajzkutató, költő, műfordító, 1861-ben püspök. *A Vadrozsák. Székely népköltési gyűjtemény közreadója* (Kolozsvár, 1863).
22. Belső Magyar, később Kossuth Lajos utca, ma Bulevardul 21 Decembrie 1989.

23. Kolozsvár, 1853, rom. kath. lyc. nyomda. 5.
 24. Sas Péter: *A Bethlenek élete Demeter Dezső nevelő levelezésében*. Adalék az erdélyi arisztokrácia történetéhez. Művelődés, 2015. 6. sz. 15.
 25. „Kolozsvári házában Fanny irodalmi szalont tartott fenn, ő alapította a kolozsvári női olvasókört is. Ő örökölte a család kolozsvári házáat, amely később a nagypacali birtokkal együtt két lányára, Minkára és Ottiliára szállt.” Gyulay Lajos naplói. <http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=13>
 26. „Az utolsó napokban Pesten, nem sokat jegyezgettem, könyvembe épen nem, csak tárcámba, — abbol, kitetszik hogy Sept 4^{ikem}, Lisztnek miséjét a' Főtemplom karzatán halgattam Bethlen Jósineval, mi előtt pedig oda bejuthattunk. volna, annak külső lépcsőin. Már egyszer a' Muzeum termében halottam volt, e' gyönyörű compositiót, de lehet azt akárhányszor meghaladni, és tanulmányozni. Bethlen Jósine azelőtt Leiningenné volt kinek férjét Haynau kivégeztette.” Gyulay Lajos naplója, 1856. szeptember 12. <http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9628>
 27. Molnár Lehel: *Brassai Sámuel, a százszal haladó*. Művelődés 2013. 6. sz. 10.
 28. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. VII Bp., 1900. 311–312.
 29. Vita Zsigmond: *Erdélyi művelődési törekvések száz évvel ezelőtt*. Husvéth és Hofer könyvnyomdája, Lugoj, 1941, 12. (Délerdélyi és Bánsági Tudományos Füzetek 1. sz.)
 30. Ferencz Lenke – Tasnádi Zsolt: John Paget János angol és magyar világa. www.termeszetvilaga.hu/tv2002/tv0205/ferencz.html
 31. Fazakas László: *Társasági élet a kolozsvári Nemzeti Kaszinóban*. Erdélyi Múzeum 2016. 1. füzet. 99.
 32. *Rules of the „English Conversation Club at Kolozsvár.”* = A „Kolozsvári Angol Társalgó-Kör” alapszabályai. Kolozsvárt, 1877, Stein J.M. K. Egyet. nyomdász betűivel. 3.
 33. Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról az 1879–80-ik tanévben. Szerk. Kovács János. Kolozsvárt, 1880, nyomtatott K. Papp Miklós örököseinél. 4–5.
 34. Kovács Sándor: *Kétszáz éve született John Paget, Erdély magyar honpolgára*. Keresztény Magvető 2008. 2. sz. 218. Kovács János méltatását nyomtatásban lásd *Paget János Esq. életrata*. Keresztény Magvető 1893. 2. 90–103.

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA DIÁK-OLIMPIKONJAI

Minden érték, amit magunkban hordozunk, kötelez.
TAMÁSI ÁRON

*A valódi irodalmi mű, nem is okvetlenül a remekmű,
mint egy élőlény, kimeríthetetlen. És szabad.*
ESTERHÁZY PÉTER

■ Attól a perctől kezdve, hogy kezünkbe jutott a Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom országos tantárgyvetélkedő, valamint az Apáczai Csere János magyar nyelv, irodalom és kultúra nemzetközi tantárgyverseny meghívója, e gondolatok „külön világban” éltünk, ezek kísérték bennünket a rendezvények napjaiban.

Magam is Tamási Áron sokatmondó gondolataival köszöntöttem a hallgatóságot a Kárpát-medence rangos magyar olimpiáján, amelynek házigazdája – nem véletlenül – épp a 425. évfordulóját ünneplő székelyudvarhelyi gimnázium volt, amelyik az ő nevét viseli. Megtisztelő és öröm volt számunkra, hogy egy ilyen rendkívüli eseményhez kapcsolódó erdélyi városban szervezhettük meg április végén ezt a vetélkedőt. Rendkívüli együttműködés révén.

A verseny minden évben a művészi szép íránt érdeklődő diákokat szólítja meg. A „nemes versengésre” a magyar nyelv és irodalom területén kiemelkedő V–XII. osztályos diákok vettek részt a Kárpát-medence magyarlakta vidékeiről. 72 diák Magyarországról, Vajdaságból, Szlovákiából, Kárpátaljáról és Romániából. A szabályzat szerint a Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom országos tantárgyvetélkedőn Erdélyből és a Partiumból az első három díjazott

(24 diák) versenyezhetett. Erre a versenyre az idén Nagyenyeden, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem városában, s az Ő nevét viselő ősi kollégiumban került sor. Fontos tudni, hogy – több évi kimaradás után – az idén részt vehettek tanárok is mindazon megyékből és a fővárosból, ahol magyar nyelvű oktatás folyik. Ez is azt tükrözi, hogy tanulók és pedagógusok számára nagyon fontos anyanyelvünk és irodalmunk megőrzése, fejlesztése és továbbítása nemzedékről nemzedékre, mert Széchenyi Istvánt idézve, „míg a nyelv fennmarad, addig a nemzet is él...”.

Az országos versenyen 144 tanuló mérte össze tudását 16 megyéből és a fővárosból. Az első három helyezés szerint legjobb eredményeket elért megyék: Kovászna 5 és Hargita 4 díjjal. Bihar, Maros, Szatmár és Szilágy megyék pedig 3-3 díjjal a 3. helyen vannak. Kiemelendő, hogy a XI-es Kozsokár Hanna a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Főgimnáziumból és a XII-es Finta Klára-Enikő a kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégiumból, 10-es érdemjeggyel nyerték el az első helyet. A rangos versenyen résztvevő diákok, az első három helyezés mellett, tanügyminisztériumi dícsérekben és számos különdíjban részesültek.

A Mikes Kelemen magyar nyelv és irodalom országos, illetve az Apáczai Csere János magyar nyelv, irodalom és kultúra nemzetközi tantárgyversenyek első perctől kezdve, támogatott olimpiaként szerepelnek a Tanügyminisztérium verseny-kalendáriumában, ami azt jelenti, hogy a szervező tanintézmény bizonyos pénzösszeget kap a megszervezéshez. Fontos az is, hogy a nemzetközi olimpián díjazott diákok – azok tanárai és maga az iskola – pénzjutalomban részesül. A nyertes tanulók egy éven át állami ösztöndíjat is kapnak. Továbbá: az olimpikonokat bizonyos egyetemeken felvételi vizsga nélkül felveszik.

A színvonalas versenyen résztvevő romániai diákok, 9 I–III. helyezést, 8 dícséretet és számos különdíjat szereztek. A XI-es Kozsokár Hanna a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Főgimnáziumból, 10-es érdemjeggyel nyerte el a nemzetközi Apáczai Csere János tantárgyverseny első helyét is. Ízelítőül, ime, egy részlet a dolgozatból: „Elhallgatás és kimondás, keresés, öneszmélés, emlékezés és megértés, alkalmazkodás, a személyiség, a család és a társadalmi lét lényegének meglátása, az én és a múlt újraírása, s ezáltal az értelmes jövő távlatának megteremtése – Vida Gábor *Egy dadogás története* című alkotása. [...] Vida műve egy olyan összetett, epikus alkotás, amelynek többrétűsége, különböző műfaji rétegeket és létszinteket ötvöző, ütköztető eljárásai látszólag eltérő értelmezési utakat jelölnek ki, a dadogás, az irodalom általi kimondás lényege azonban mindvégig az a törekvés, mely egységet teremt ezek közt a széttartó szférák, értelmezési és interpretálási lehetőségek közt. Az a törekvés, melynek lényege a múlt, a személyiség feltárása és újraírása, az identitáskeresés és végül a szimbolikus hazatalálás. [...] Irodalom és valóság kapcsolatát megteremtő, a szöveg egészének értelmezésében is jelentős a fél életműre való ismételt utalás is, mely szintén fiktív térbe helyezi át Vida Gábor művét, hiszen, akár az *Isteni színjáték*, az élet felénél induló belső útját is asszociálhatja, a megváltás perspektívájába helyezheti a látszólag kibírhatatlan családi »pokoljárást«. [...] A látszólag megtagadott, a regényben mégis érvényesülő Erdély-történet legfőbb célja a mítoszokkal, az erdélyi magyarság sorsára vonatkozó hamis ideológiákkal való leszámolás, hiszen Vida Gábor regénye Erdélyt egy kaotikus, szétszóratott (vagy annak tűnő) világnak látatja. Ez a káosz mutatkozik meg az elvetett ötletben is, mely szerint a regény egyrészt a szülőket egy autóbaleset révén kiiktatta volna, a többi családtagot, az általuk képviselt ideológiákat (vagy éppen az ezek hiányából fakadó illúzióvesztettséget) ütköztette volna. Ebben az elvetett lehetőségben éppen az Er-

délyre jellemző nemzeti és lelkiismereti káosz és az ebből fakadó feszültség mutatkozik meg. Az *Egy dadogás történetében* minde erre ráépül a kommunista diktatúra mindent ellenőrző irányítása. Az Erdély-történet egyik jelentős jellemzője az otthontalanság, egy olyan közeg, mely először csupán Bukarestet tekinti mentális térképén külföldnek, majd Budapest is azzá válik (lelkileg) számára. Az otthontalanság, az idegenséggélmény mellett hangsúlyos az Erdély-történetben a nemzeti- és felekezeti okokra visszavezethető szétagolt-ság. Ez a széttöredező világ mutatkozik meg (talán még hangsúlyozottabban) a család történetében is. A narrátor számára a család nem menedék az illúzióvesztett társadalom és kisebbségi sors ellenében, hanem mintegy leképzése azok hatalmi struktúrájának, voltaképpen a széteső Erdélynek.” (*Alkalmazkodás, túlélés és önmegvalósítás a regény világában*)

A külhoni versenyzők is számos díjban és különdíjban részesültek mind az országos, mind a nemzetközi olimpián. Köszönet és tisztelet azoknak a tanároknak, akik szívvel-lélekkel foglalkoznak ezekkel a diákokkal, felkészítik és elkísérik őket ezekre a megmérettetésekre.

Mindkét rangos verseny idején, különböző szakmai előadásokon, tanulmányi kiránduláson, városnézésen is részt vettek a diákok és tanárok. Mindannyian megtekinthették Nagyenyed és Székelyudvarhely környékét, a városok nevezetességeit és szépségeit. Ezen kívül ünnepi műsorok, szakmai előadások színesítették a rendezvényeket. Ami pedig nagyon fontos, hogy minden résztvevő maradandó emlékekkel, hasznos és új ismeretekkel, a barátság jegyében távozott Nagyenyedről és Székelyudvarhelyről.

Nagy Éva

DEMÉNY PÉTER

EGY KÖLTŐTÁRGY MEGTISZTÍTÁSA

Szilágyi Márton: „*Mi vagyok én?*”

Arany János költészete

■ Szinte minden problémakörrel, megjegyzéssel kapcsolatban lábjegyzet olvasható Szilágyi Márton Arany-könyvében. „Erről egyébként részletesebben lásd...” – ez a lábjegyzetek visszatérő motívuma. Voinovich Géza, Keresztury Dezső, Tarjányi Eszter, Riedl Frigyes, Margócsy István, Nyilasy Balázs, Milbacher Róbert, Hász-Fehér Katalin, Horváth János, Dávidházi Péter, Szörényi László és mások kavarognak folyamatosan a lapokon mint annak a hatalmas jelenségnek a kutatói, aki Arany János volt a költészetével együtt vagy a költészete mögött, s akiről ennek ellenére „mindmáig nincs nagy, mértékadó [...] monográfiánk” (9.). Akiről viszont Kuko-relly Endre szerint „nem lehet újat mondani” (uo.), s akkor miért is lenne szükség egy új könyvre Aranyról?

Nos szerintem éppenséggel mindezek miatt. Az ember szenvedélyei nem annak alapján válogatódnak, hogy írt-e már róluk valaki, vagy nem. És ha ez az ember, mint a szerző, nemcsak Aranyban érdekelt, hanem az egész 19. században, melyről már több kötetet is publikált (ezekre is módszeresen utal), tehát nemcsak az életművet ismeri, hanem annak kontextusa is mélyen foglalkoztatja, miért ne írhatna új könyvet arról a költőről, akit szeret?

Egyfelől itt az *alaposság*. Még kezdő koromban, amikor Bodor Ádámról írtam szakdolgozatot, nagyon jó hasznát vettem Szilágyi Márton tanulmányának az 1995-ös *Kritikai be-*

rekből, és később, a doktori dolgozatom írásakor, a Balla Zsófiáról szólónak is. Mindkettőben megcsodáltam azt a filológiai alaposságot, amely ahhoz méltó kreativitással is társul, s amely olyan tudósok körébe sorolja Szilágyit, mint Dávidházi Péter vagy Láng Gusztáv.

Másfelől itt a *hang*, azaz a módszer. Már az első mondatoktól világossá válik, hogy itt nem egy „csak azért is” Arany-kötetről lesz szó, hanem valóban olyan újdonságról, melyet hirtelen, bár nem véletlenül a Hévizi Ottó – Jakus Ildikó *Ottlik-vedutájával*, T. Szabó Levente *Mikszáth-monográfiájával* vagy pedig a Szilágyi Zsófia Móricz-könyvével tudok párhuzamba állítani. Am ez nem *akart* újdonság, hanem a felhalmozott információk és a folyamatos gondolkodás révén megszületett friss kritériumok összessége.

„...nem egyszerűen az életrajz speciális szempontú újramondása a célom, hanem bizonyos biográfiai tényezők társítása egy olyan értelmezői kerettel, amely intézménytörténeti és társadalomtörténeti modellekre épül” – írja a szerző az *Arany társadalmi státuszának változásai* című fejezet kezdetén (15.), és ez a mondat szintén jellemző a hozzáállására. Mert soha nem „egyszerű újramondás” a szándék, és ami a lényeg, soha nem látszik annak a végeredmény felől nézve sem. Legyen szó bár a *Toldi-trilógiáról*, a *Bolond Istókról*, a *Buda haláláról*, a *Rózsa és Ibo-*

lyáról vagy a „kisebb költeményekről”, a szerző mindig tud valami olyasmit mondani, ami meglep. Hiszen már a társítás is meglepő: egyrészt a közismert művek, másrészt olyan alig ismertek, mint a *Szent László füve* vagy olyan jelentéktelenebbnek érzettek, mint a *Murány ostroma*. Egy jó monográfia azonban (és a Szilágyié, nem győzőm hangsúlyozni, ilyen) azt érzékelteti az olvasóval, hogy egy költő mérhetetlenül több, mint sikeres művei összessége: a költészet folyamat, élet, mindazokkal a fordulatokkal, hullámvölgyekkel, hullámheggyekkel, melyeket az „igazi élet” tartogat a megélője számára. Szilágyi Domokos, egy egészen más jellegű könyvben, „az arc másik – a nagyközönség előtt mindmáig árnyékos – felének a fölsvillantására” vállalkozik *Kortársunk, Arany János* című nagyesszéjében – nos, Szilágyi Márton úgy próbálja „újramondani” Aranyt, hogy az *egész* előttünk álljon, nem mint „Petőfi barátja” vagy egy „írófejedelem”, tehát nem mint olyan alkotó, aki címkékbe van bezárva, hanem mint olyan ember, aki verset ír, törekvései, programjai vannak, amellettt szorongó és önmagát lebecsülni hajlamos személyiség.

Itt van például a balladák kérdése. Egy egész nemzeti és határon túli magyar irodalomoktatás épül arra, hogy Arany a balladaköltő – ahhoz, hogy Szilágyi könyvéből kiderüljön, csak néhány (nem is mindig a legszínerültebb) ilyen mű alcíme „balla-

da”, mert „a balladáként azonosítható verseket ő [Arany] nem próbálta meg soha egységesen kezelni, nem alkotott belőlük ciklust, nem tervezett belőlük kötetet, mi több, még számukat sem határozta meg (utólag sem)” (225.), és hogy nem a nagykőrösi és a kései balladák között húzódik az értelmes cezúra. Ezeket az állításokat bizonyára még egy tanárnak is nehéz elfogadnia, megemésztienie és megélnie, nemhogy a művelt közönségnek. Holott csupán arra utalnak, amit fentebb kifejtettem: a szerző *megváltozik* az olvasatban. Ha innen nézzük, Szilágyi Márton kötete egy költői életmű megtisztítása, „visszatisztítása”, a ráakódott értelmezések lekaparása az igazság érdekében. És talán ezért is rokonszenves: mert nem tagadja, hogy nemcsak olvasatok léteznek, hanem költői szándék is, miközben mégsem vitatja az olvasatok szabadságát.

Ilyen módon aztán a borítóra választott portré, Ellinger Ede 1880-as felvétele nem az „írófejedelmet” ábrázolja, hanem azt a költőt, aki mint ha öregnek született volna, mert kései gyerek mivolta és szorongó természetű azzá tette. Senki nem is volt alkalmasabb, hogy itt maradjon egy forradalom bukása után, és élete végéig feladatokat adjon magának, mint egy lelkiismeretes tisztviselő, aki tulajdonképpen volt is. És mint minden jó monográfiát olvasva, az embernek az az érzése, hogy annak szerzője és tárgya egymásra talált.

APRÓKA ESZPONKÁK FRUMÓSZÁBÓL

Máthé Kriszta: *Apróka eszponka*

■ E könyv talányos címének mindkét szaváról értekezést lehetne írni. Olyasmiket is, amelyek jellemzőek arra a nyelvi világra, amelyben a magyart tanító Máthé Kriszta szövegei születtek. Az *eszponkáról* ő is leírja, hogy a gyermekek (és a helyiek) nyelvén a biztosítótű neve. A helyi román nyelvjárásból való a szó, tesszük hozzá mi, a románban *sponcă*, és általánosabban 'kapocs' a jelentése. A románok az oroszból vették át, mint sok más szlavizmust is ebben a nyelvi térségben. És ezt a szót kivételesen nem a moldvai magyarok kezdték el becézni (-ka szóvége volt már az oroszban is), noha erre ők is hajlamosak, de ők tolták hozzá a szókezdő e- hangot, hogy ne törjön bele a nyelvük a szókezdő *szp*-be, mint ahogy annak idején *Sztálint* is csak *Esztálinként* emlegették, az államot pedig *esztátnak* mondták. Az *apróka* pedig kicsinyítő képzős származékként nem kicsinyíti az amúgy is kicsi *ap-rót*, hanem becézi, az *eszponkával* társítva aztán a gyermekek nyelvhasználatában különösen bájos, kedveskedő megnevezése ennek a tárgynak. (Mennyivel kedvesebb, játékosabb, emberibb, mint a kereskedelemben is használt *gyerek biztosítótű* megnevezés, amely egyébként tükörfordítás a németből, akárcsak a román irodalmi *ac de siguranță*).

Frumósza jelentős települése a moldvai magyaroknak, az itteni katolikusok ősei a madéfalvi veszedelem székely menekültjei voltak. A nevét magyarították ugyan Szépfalura, mégis a Frumósza maradt meg általános használatban. A román (hivatalos) név, a Frumoasa, három más településnek is neve Romániában, jelentése a főnevesített 'szép' nőnemű

alakban. Ez szülte azt a helyi legendát, hogy egy történelmi személyiség, Ștefan cel Mare, szép lányáról kapta a nevét. A valóság kevésbé romantikus, de nem kevésbé szép: a falun átfolyó Tázló egyik mellékágának is ez a neve, és ez, azaz a (románban szintén nőnemű) *szép (víz)* lehetett a falu névadója.

És ami a szép víznél is fontosabb: szép lelkek, szép beszédek, szép álmok, csodaszép magyarórák teszik széppé ezt a világot. „Szép lelkek vidékén vagyunk mi. Hála mindenkért, mit megadott a Máriecska!” „– Tizedik esztendeje ülünk Frumósza-ba, immán az eszem es kezd így csángósan jární – nevetek. Ó is nevet. – Hogy hallik másképp? – Hogy es mondjam, lelkem, olyan mintha díszes ruhában öltöződöttél vona s méges mezítlábast járnál. – Aranyból, aurból levő papucsok ezek, akkor es, ha szemvel nem látható. Keze szorítását érzem. Indulunk is utunkra. – Is-ten fizejse a szíp beszédjét! – köszönöm meg. – Ilyen a te beszéded es immán! – jön a válasz.” „Nagyon várom, hogy kilépjek [a boltból]. – Hogy szép legyen az álma! – mondja Anna, rám nézve. Nem értek semmit. Kilép a pult mögül. A fiamhoz hajol, megsimogatja a hátát, megpuszítja. – Hogy el ne vegyük az álmodat, legénke! – mondja, s pénzt tesz a felsőjébe, a szíve alá. – Beszúrjuk ide... – mondja közben. Nem tudom, mit kell tenni. Megköszönni? Elköszönés mellett döntök. [...] Zsombor pedig nyílt mosollyal nyugtázza, hogy imán akkor neki megmaradnak az álmai. Édesanyja mélységes hálával sétál vele haza, arra gondolva, hogy milyen kivételes, hogy részese lehet e letűnőben levő világnak.”

A falu mai nyelvi világa, amelybe Máthé Kriszta belekerült, két nyelv legalább öt egymásba folyó változatából áll: a román köznyelvből és a helyi román nyelvjárásból, az archaikus magyar nyelvjárásból, valamint a székelyből (amelyet maga Kriszta is anyanyelvjárásaként használ) és a közmagyarból. A mindennapokban ezeknek nincsenek pontos határaik, itt nincs külső norma, a helybeliek tudják, kivel hogyan kell, hogyan illik beszélni. Emiatt értelmetlenné válik a nyelvtisztaság vagy a közös mérce alapján meghatározott nyelvhelyesség. Itt az emberi természetesség az uralkodó, az a természetesség, amelyben benne van a nyelvi hagyomány, az egyik nyelvből a másikba való átlépés állandó lehetősége, benne vannak az emberi érzelmek és kapcsolatok. A magyarórákkal mégis az a Máthé Kriszta által sem titkolt szándék, hogy a közösség eredeti nyelvét már-már elhagyó gyermekek újra birtokba vehessék a családjaikban még használt helyi nyelvmaradékokat és a magyar közös változatát. Az anyanyelvüket.

Máthé Kriszta munkáját és szövegeit az teszi hitelessé, hogy a frumószaik életét nem misszióknak tekintti, hanem természetes emberi létnek. Azt érezteti az olvasóval, hogy ő mindig többet tanul a gyermekektől, az idősektől, a közösségtől, mint amennyivel ő gazdagíthatja őket. El is kell hinnünk neki, hiszen az igazi tanító, az igazi tanár mindig ezt érezheti, és be is vallhatja. Ez az ő életének a jutalma. Nincs retorika, nincsenek kánonok, az élet van, az emberi értékek vannak, a lélek befogadó és kiáramló rezdülései. A mondatról írta valahol Karácsony Sándor, hogy abban az alany a világra vonatkozik, az állítmány az életre. Ebben a frumószaik létben és az itteni nyelvi világban, a szövegekben és a mondatokban megvan a helyi változó világ lenyomata, és bennük van az élet sokféle fordulata, bennük vannak az emberi sorsok. És ezek mind a szerző saját életének részeivé válnak.

A Moldvában folyó nyelvélvező magyartanításnak nincsen olyan kidolgozott módszertana, mint az anyanyelv-pedagógiának vagy a magyar mint idegen nyelv oktatásának. Ha valaki képes követni Máthé Krisztát, az ő gyakorlatából, az ő módszereiből mégis tanulni lehet. Ilyen „módszertani” tanulságokat maga is megfogalmaz. Első megfutamodása után születik meg a „stratégia”: *„Hét-fő reggel szép csendben s halkan visszabuszozok [Sepsiszentgyörgyről Frumószába]. Kigondolt tervem két-pilléresre sikeredik: egy gyereknek is tartok órát, de olyan magyarórát, ami példaértékű. Érdekes, érthető, kedves, értékes, hiányolhatatlan magyarórákat tartani rendszeresen, ez lett a tervem. Rendszeresen és kitartóan. S ezzel a lendülettel bemegyek az iskolába, s hétfő délután megtartottam a legelső valódi tanórát, nem az órarend szerinti gyerekekkel, de mindenkit, akit kapok az iskolában lézengetni és tud magyarul, vagy akar tudni, beszalasztok egy szabad terembe. Megrohamozunk egy termet. Így lett megtartva az első csodaszép magyarórák Frumószaik a helyi román tanítvány iskolában.”*

„Az egészen kicsikkel is foglalkozni kéne, hát tartunk magyarórát az óvodásoknak is. [...] A kicsi gyerekek még gátlások nélkül beszélnek magyarul, játékból, kiejtésükkkel nem foglalkozva, bátran és ügyesen. A velük való rendszeres foglalkozás és a játék is kimondhatatlanul fontos, valódi megalapozása ez a jövőbeli nyelvtanulásuknak.”

„Nagyon fontosnak tartom, hogy kötetlen magyar nyelvű beszélgetésre is rávegyem a csángó tanítványaimat. Gyakorlatban ezek a beszélgetős órák nehezek, mert egyenként hallgatom meg őket, figyelem, hogy mennyit bővült a szókincsük, mennyire formálódnak könnyedén a szavaik.”

„Olvasunk hangosan magyarul az osztály elé állva! ... Mivel motiváljam a csángó gyerekeimet, hogy bátran, hangosan, érthetően és ami a

legfontosabb jó szívvel olvassanak hangosan magyarul? Ne feladatként, és ne csak a jó tanulók, hanem mindenki. S maradjon is szép élmény, amire építkezhetünk. Addig, addig gyakoroljuk együtt, míg kimondódnak a jó hangok, leíródnak a megfelelő betűk. És máris sokkal könnyebb...”

És van, amit minden pedagógus irigyelhet és meg is szívlelhet Máthé Kriszta tanári munkájából: „– *Tonár néni, tudja Kend, miért szeretünk mi annyira itt lenni a magyarórán? Kérdőn nézek rá, érzem, hogy szép szavak következnek. – Mert olyan itt, mint amikor kicsik voltunk. – Ez pontosan mit is jelent? – kérdem. – Bármit es csiálunk, nem kell csiáljuk, csak szeressük csiálni – mondja. Szeretetteljes elégedettségérzet költözik a szívembe...*”

Máthé Kriszta „eszponkáit”, moldvai életét sokan ismerhetik, a világhálón látható, hogy szép számban vannak barátai, hívei és támogatói is. Talán leginkább azért, mert van végre valaki, aki ugyan kívülről érkezett a moldvai magyarok körébe, de számára egy évtized elég volt arra, hogy megtalálja itteni életének értelmét, az emberi szépet és jót, azokat az értékeket, amelyeket ez a közösség őriz, leginkább az öregek és a gyermekek. Otthonává vált Frumósza.

A moldvai magyarokhoz, a *csángókhoz* az elmúlt évtizedekben kétségtelenül közelebb kerültünk. Már rég nem a távoli egzotikumot jelentik, akikhez expedíciókat kell szervezni. De még a jó szándékú közele-

dést is legjobb esetben a sajnálat és a féltés jellemzi, sötét színekben látjuk és láttatjuk őket, *csángóként* távolinak, *magyarként* közelinek. Múzeumokba mentjük tárgyi értékeiket, színpadokon mutathatják be csodálatos zenei kultúrájukat, táncaikat, viseletüket. És közben nem figyelünk a divat, a konjunktúra veszélyeire. Erre is megszívlelendő kérése van Máthé Krisztinának: „*Csak ne legyen senki eszköze a viselet! Ne kérjük, hogy folyton viseletbe öltözködjének, de kérjük a valódi ünnepeken. Az értékének megmaradásáért. A saját értékünk megmaradásáért is. Mert nem zöldfüben történő gyerekek játéka ez, hanem komoly felnőttek döntése.*”

Máthé Kriszta belső látásának és empátiájának lényege a megértés: az emberek, a közösség, a hagyomány és a mostani helyzet megértése és elfogadása. A bánaté, a szomorúságé és a tragédiáké is. Szövegeiben nincs harc és küzdelem, a munka és az élet van. Az embert és az emberek mindennapi lelki életét látja, nem az egyházakat és egyháziakat, még kevésbé az acsarkodó politikusokat, és képes megszélesíteni, maga mellé állítani az oktatás hivatalos vezetőit is. Úgy aggodízik a gyermekekért, ahogy mindnyáján aggodunk gyermekeink jövőjéért. De teszi is értük, amit megtehet.

Van varázsa a moldvai magyar világnak, és vannak csodák. Ezek legyenek meg az *eszponkáiban*.

Péntek János

HÁROM KÖTET, EGY VILÁG

Pomozi Péter – Karácsony Fanni (szerk.): *Magyar nyelvű otthon. Magyarország.* Pomozi Péter (szerk.): *Magyar nyelvű otthon – 2. Vajdaság.* Pomozi Péter (szerk.): *Magyar nyelvű otthon – 3. Székelyföld*

■ Érdekes, tanulságos kötetek jelennek meg 2017-ben az Anyanyelvápolók Szövetségének, valamint a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának közös kiadásában: a *Magyar nyelvű otthon* három, a magyar nyelvterületet körbe- és bejáró könyve hasznos összefoglalója a tárgyalt területek magyarságának múltbéli, jelenlegi, kulturális és történelmi vonatkozásainak, nyelvi jellegzetességeinek, és alkalmanként a jövődőt sürkészeve bocsátkozik feltételezésekbe a magyar nyelv, kultúra további sorsát illetően.

Mindhárom kötet Budapesten jelent meg, az elsőt, a Magyarországról szólót Pomozi Péter és Karácsony Fanni társszerkesztette, míg a másodikat (a Vajdaságot ismertetőt) meg a harmadikat (a Székelyföldről szólót) Pomozi Péter szerkesztésében olvashatjuk.

A tág témaledésre igyekvő, ismeretterjesztő és ismeret-rendszerező kiadványokat olyan neves szerzők is jegyzik, mint Pomogáts Béla, Péntek János, Pozsony Ferenc stb., viszont különleges az, hogy az első kötet teljes szöveganyagát Pomozi Péter írta.

A könyvek figyelemfelkeltő mivoltához nagyban hozzájárulnak a fizikai kivitelezésük sajátosságai is, amelyek már első kézbevételekor érdekes információ-folyamatokat ígérnek. A Karácsony Fanni által jegyzett sorozat arculata is jelzi, hogy a három kötetben összefoglalt információk elsősorban

az ifjúság figyelmének megnyerését célozzák (pl. 1. kötet, 54., 58.; 2. kötet, 41. 44.; 3. kötet, 43. stb.), és a kedves képekből rájöhetünk, hogy a szerzők összefoglalójukkal az ő műveléséhez szeretnének hozzájárulni.

Ugyancsak a vizuális identitás kedves eleme a sorozat logo-ja, a piros-fehér-zöld (nemzeti) színekből összeállított család-sziluett, amelyet játékos módon foglal keretbe egy ugyancsak pulikutya sziluettje, utalván ezáltal a *Magyar nyelvű otthon*-kezdeményezés értékrendjére, figyelmének tárgyára, a megcélzott olvasórétegre: a teljes – magyar... – családra.

(Itt merül fel bennünk az a gondolat, hogy milyen érdekes lenne ezeket az összefoglalókat lefordítani az érintett „többségek” nyelvére, és a hozzáférhető nyelvezettel megfogalmazott, széles körű tájékoztatást eljuttatni az implikált országokba, ahol, jellemző a magyarság eredetéről, jellegzetességeiről történő, jelentős többségükben tudománytalan értesülések tömegmédiák által történő terjesztése.)

Vannak átfedő tartalmak a három könyvben. A szerkesztők ezzel azt érik el, hogy a releváns, elméleti és történelmi összefoglalók azoknak is rendelkezésére álljanak, akik esetleg nem vásárolnák meg mind a három kötetet. Ezt a pragmatikus megoldást nem észleljük redundanciaként akkor sem, ha mindegyik kötetet besze-

reztük, hiszen ezek a fejezetek (*A magyar nyelv a nagyvilágban, Nyelvi örökségünk*) mindegyikben a tárgyalt zónát illető konkrét elemzések szerkesztőjét jelentik, és így folyamatosan végigvitt olvasmányként is funkcionálhatnak.

Ugyanakkor értékes és hasznos gyűjtemény az 1. kötet függelékében helyet kapó *Név- és tárgymutató*, valamint a *Magyar Nyelvi és kulturális társaságok Magyarországon és a nagyvilágban* (mindhárom kiadványban), amely az olvasót mind a könyvek gazdag anyagában, mind az ő utalástartományukban – tehát a magyar nyelv- és kultúraművelés területén – segíti eligazodni azoknak, akik a megértés mellett a nyelvi lét pragmatikus aspektusaival is szeretnének interférálni. Átfutva a külföldi intézetek weblapjainak listáját, megállapíthatjuk, hogy a több mint fél tucat *.org- kiterjesztésű weblap* azt is elmondja, hogy a szervezetek civil egyesületekként tekintenek önmagukra. Ugyanakkor a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség *vmmi.sk* (szlovákiai) jelzetű honlapja, a romániai Anyanyelv- és Kultúra Erdélyi Szövetsége *aesz.ro* (romániai), valamint a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület *bukv.at* (osztrák) weboldala az a helyi, közvetlen elérhetőség gondolatát is megfogalmazza.

Mindhárom könyv ezen egyesületjegyzékét a felvidéki Via Nova – Új Út Ifjúsági Csoport anyanyelvi iskoláztatást népszerűsítő plakátja zárja, amely felidéz a Romániában a Romániai Magyar Demokrata Szövetség által elindított „Minden magyar gyermek számít” című kampányát juttatja eszünkbe, amely főleg Erdély szórványvidékeire összpontosítva igyekszik intézményes kereteket biztosítani a magyar nyelvű oktatás számára, illetve tudatosítani a kételkedőkben azt, hogy (főleg kis korban) az anyanyelven elsajátított tudás hatékonyabban épül be a személyiségbe, mint az idegen nyelveken megszerzett értesülések – lett légyen szó épp

a mindenkori (államalkotó) többségek nyelvéről is, amelyek sokszor nyílt asszimilációs politikákat alkalmaznak a saját kulturális intézményhálókat által nem annyira védett kisebbségekkel szemben. Az RMDSZ kampánya jó eredményeket hoz – és üdítő volt olvasni Csonka Ákos 2018 májusában az *ics.sk* honlapján közzétett, *Több lesz a magyar elsős – igenis van értelme a beiratkozási kampányoknak!* című írást, amely arról számol be, hogy az erős kampány statisztikai szempontból is érzékelhető pozitív változást hozott a régió anyanyelvszemléletében.

Az első kötet, a Magyarországot tárgyaló volumen olyan zónáról számol be, amely esetében nem kérdés a magyar nyelv mindennapos használatát lehetővé tevő intézményes és informális keretek közvetlen biztosítása, azonban, sajnos, mind a második (a Vajdaságot ismertető), mind a harmadik (a Székelyföldről szóló) olyan területeket mutat be, ahol, sajnos viszonylagos is lehet az előbbi lehetőségrendszer.

Az első volumen talán legfontosabb információját a magyar anyanyelvűek Kárpát-medencei eloszlását bemutató tanulmányos térkép jelenti (10. old.), és a mellette álló, népszámlálási statisztikákat összegző rövid cikk (11.), mely hangsúlyosan kiemeli azt, hogy 1981 óta megfigyelhető a kisebbségben élő magyarok számának hangsúlyos csökkenése – amely jelenleg fő okaiként az asszimilációt és a kivándorlást említi meg. Ennek a felütésnek a szerves folytatása *A magyar nyelv az öt kontinensen* című fejezet, amely a kivándorolt híres magyarokról közöl – szívszorító – összeállítás. Viszont a „kulturális migrációnak” – szerencsére – vannak pozitív vonzatai is, így a 17. oldal azt az anekdotikus történetet meséli el, hogy miképpen alapította gr. Bercsényi László (Miklós fia), magyar mintára, a francia huszárezredeket.

Ugyancsak szép példái az ismeretterjesztésnek a magyar nyelv ere-

detéről szóló, majd a rovásírásról beszámoló vázlatok, a magyar nyelv rokonságát bemutató, majd a magyar nyelv kultúrtörténetét átíró cikkek. A könyv megnyerő kitérőt tesz a *Zenei anyanyelvünk* felé is, majd a többnyelvűség, az asszimiláció, valamint a nyelvi jogok kérdésköreit tárgyaló fejezetekkel zárul ez a kompakt, gyors tájékozódást elősegítő könyvecske.

A második kötet a Vajdaság magyarságát járja körbe. Az statisztikai adatokkal induló érdekes összeállítás a nyelvi jogokat és a Délvidéken élő magyarok kulturális lehetőségei (nyelvművelés, kétnyelvűség, családi nyelvhasználatok) elemzése után jut el a magyar vonatkozású épített örökség számbavételezéséig, és, jóllehet, hogy csökkenő létszámú kisebbségről ír, a könyv olyan közösséget ír le, amely teljességében igyekszik megélni kultúráját, a nem egyszer megszorító (többségiek által kezdeményezett...), kulturális önazonosság felvállalását megnehezítő rendelkezések ellenére. A gazdag összeállítást Beretka Katinka, Farkas Zsuzsa, Hódi Éva, Hódi Sándor, Németh Dániel, Pomogáts Béla, Pomozi Péter és Silling István jegyzik.

A harmadik, a Székelyföldet ismertető könyv ugyancsak tartalmaz részletes analíziseket, „helyzetjelen-

téseket” erről a komplex régióról. Így a Péntek János által jegyzett *Székelyföld nyelvi képe* című fejezet alapos tájékoztatást nyújt a vidék különleges nyelvjárásairól, a kétnyelvűségről, a szórványosodásról, Pomogáts Béla hangulatos ízelítőt közöl Tamásiról és Nyirőről, Pozsony Ferenc tanulmányos összesítőt készít a székely népköltészetről, Gazda Enikő a székely tárgyi kultúra különlegességeiből válogat. A „kivülállókát” és a székely kultúrát megelőket egyaránt célzó kötet Izsák Balázs kultúrpolitikai jellegű cikkével zárul, amely a kulturális autonómia identitásmegőrző szerepéről értekezik tömören – olyan tényezőkről, amelyet a román politika szeparatizmusként értékel, míg a gondolat megelői leginkább a kulturális identitás megerősítésének eszközeként tekintenek erre az önrendelkezési formára.

Összesítésként kijelenthetjük, hogy ez a három kötet hasznos összefoglalója a magyar nyelv és kultúra régióinak, különleges eleme a kulturális tudományokat népszerűsítő kiadványoknak. Ismételten rávilágít az anyaország és a „leszakadt részek” közötti kulturális, intézményes vagy informális hidak kiépítésének, megtartásának fontosságára. Tájékoztató, de tájékozó is segít.

Péter Árpád

MI MŰLIK AZ ÉKEZETEKEN?

Nagy L. János (szerk.): *Harminc év a magyar helyesírásért*

■ Idén, 2018-ban immár 30. alkalommal került megrendezésre az Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny Kárpát-medencei döntője a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium szervezésében. Ahogy Görgényi Ernő is megfogalmazza a kötet előszavában, a verseny résztvevőinek köre év-

ről évre szélesedett: „A kezdeményezést még 1988-ban indították, 1989-ben már három megyéből érkeztek diákok, 1991-ben kilenc megye és Budapest küldte el a legjobbait Gyulára, s a verseny 1991-től Kárpát-medenceivé vált.” A rendezvény 1992-ben vette fel a gyulai születésű filológ-

gus és tanár, Implom József nevét. 2006-ban Implom József-díjat is alapítottak, amelyet olyan nyelvész-kutatók, tanárok, szerkesztők kaphatnak meg, akik jelentős eredményeket értek el a magyar helyesírás terén, és előadással, szervezéssel hozzájárultak a versenyhez és a szakmai továbbképzésekhez.

A 30. évforduló alkalmából megjelent kötet szövegei – bár mindegyikük kapcsolható valamilyen helyesírási kérdéshez – három részre tagolódnak. Az első részben két Implom-díjas szerző előadását olvashatjuk, a másodikban a helyesírással kapcsolatos kutatásokat, végül pedig olyan nyelvtudományi témájú szövegeket, amelyek csak érintik a helyesírás témáját.

Egy kívülállónak egyszerűnek tűnhet: van egy helyesírási szabályzatunk, és ehhez alkalmazkodva kell(e)nünk. Azonban a kész szabályzat mögött is sokkal több megoldandó probléma, kérdés merül fel, mint amit gondolnánk a szabályzat részletes kidolgozottságából kifolyólag. Deme László azt részletezi írásában, hogy milyen hosszú folyamat áll a szabályzat mai formája mögött, hiszen a középkorban még a latin nyelven való írás dominál, az első normatörekvések csak a 16. század végén jelentek meg. A több évszázad törekvéseinek eredményeképp 1832-ben született meg az első helyesírási szabályzat a Magyar Tudományos Társaság munkájaként. Ehhez képest a környezetünk változásából kifolyólag ma már más jellegű problémák merülnek fel a helyesírással kapcsolatosan.

A digitális írásbeliség elterjedése következtében létrejött csetnyelvet a helyesírás elsajátítása szempontjából sokan problémának tartják, azonban Antalné Szabó Ágnes nem az újabb nyelvi formák kerülésében, hanem a kódváltásban látja a megoldást: „A digitális írásbeliség elterjedésével igen népszerűvé váltak a kommunikációnak a különféle írásbeli formái. A tanulók megfelelő szintű kritikai gondolkodás birtokában képesek kü-

lönöző típusú szövegek helyesírási sajátosságait felismerni, az újabb íráskódokat értelmezni, valamint saját írástevékenységükben a különféle írott és írott-beszélt nyelvi szövegekben a helyesírási kódváltásra.”

A helyesírási szabályzat részletes útmutatót kínál, ennek ellenére mégis nehézségekbe ütközünk az alkalmazásakor például az egybe- és különírás szabályai vagy a kötőszók és írásjelek használata kapcsán, amelyekről Keszler Borbála és V. Raisz Rózsa ír részletesebben a kötetben. Petőfi S. János azt hangsúlyozza, hogy nemcsak a helyesírási szabályok betartásával érdemes foglalkozni, hanem a funkcionális megsértésével is. Az ő szavaival élve: „Ez utóbbiak közé sorolhatók például az úgynevezett »költői szabadság« jegyében létrehozott művekben vagy reklámszövegekben található szabálysértések, hogy itt csak a két legismertebb módot említsem...”

Helyesírási versenyről lévén szó igen aktuális téma a szabályzat változása, hiszen 2015-ben látott napvilágot *A magyar helyesírási szabályzat* 12. kiadása. Tóth Etelka arra világít rá, hogy az új szabályzat szükségszerű a nyelvi változások következtében. Kiemeli a 12. kiadás legfőbb változásait, illetve részletezi az új kiadás kínálta választási lehetőségeket is.

A helyesírás elsajátításának nehézségét a nyelvi környezet egyértelműen befolyásolja, e kapcsán szükséges beszélni a kétnyelvű környezetről is. A határon túli fiataloknak nemcsak a kétnyelvű környezet léte okoz nehézséget a helyesírási szabályok elsajátításában, hanem az érintett országok nyelvpolitikája is. Szlovákiában a nemzetállam elve uralkodik, ennek következményeként a magyar nyelv használata visszaszorul, szűkebb beszédhelyezethez kötött. Az oktatáson kívül a magyar kulturális élet nyújthatna lehetőséget az anyanyelv-használatra, azonban ezeket az eredményeket a szlovák állam nem támogatja. Vajdaságban egyre kevesebb

diák választ magyar tannyelvű középiskolát, emellett további nehézség, hogy bizonyos szakmai tárgyakat magyar tannyelvű iskolában is szerb nyelven kénytelenek tanulni a diákok. Péntek János arról számol be, hogy bár az Implom József Helyesírási Versenynek rendszeresen vannak erdélyi résztvevői is, mégis azt tapasztaljuk, hogy rosszabb a határon túli fiatalok helyesírása a magyarországi fiatalokkal szemben. Ennek okai részben a korlátozott nyelvhasználatban keresendők, részben pedig az anyanyelvi oktatásban. Péntek János az oktatás javításában és az attitűd változásában látja a nehézségek megoldását: „Az adott nyelvi környezeten alapvetően változtatni nem lehet. Változtatni lehet viszont a helyesírás iskolai tanításán. [...] Az attitűdnek is meg kellene változnia, amely – noha a közösség léte, jövője szempontjából legfontosabbnak az anyanyelvűséget tekinti – nem tulajdonít kellő jelentőséget magának az

anyanyelvnek, a nyelvhasználatnak, az írás pontosságának és fegyelmezettségének. A nemzet nyelvi és kulturális egységének megteremtése és fenntartása nem a szavakon, nem a politikai nyilatkozatokon múlik, hanem pl. az ékezeteken, amely lehull vagy nem hull le nevünkről, a beszédhasználaton, szóval a nyelvhasználat közös gyakorlatán.”

Láthatjuk, hogy a helyesírás az idő múlásával aktuális téma marad, hiszen van igény az egységes írásra. Ennek fenntartása, változtatása kapcsán mindig felmerülnek bizonyos nehézségek környezetünk változásából kifolyólag, azonban a megoldásokat is ezen változásokhoz mérten kell megkeresni. A helyesírási versenyek fontossága abban áll, hogy a kedvezőtlen körülmények mellett is hozzájárul a fiatalok helyesírási képességeinek kialakításához, fejlesztéséhez, illetve az ehhez való igénynek a fenntartásához.

Lakatos Aliz

A KÁDÁR-KORSZAK SZÜRKE (AGRÁR)EMINENCIÁSA

Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe*

■ A magyarországi államszocializmus története gazdag változatos életutakban. Egy ilyen, pályafutása során gazdag fordulatokat megélő főszereplő Fehér Lajos (1917–1981) is, aki az 1945–1989 között regnáló rendszer egyik kevésbé ismert, ám fontos politikusa volt.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára munkatársának, Papp Istvánnak a legújabb kötete politikatörténeti életrajz. A könyvben a fentebb említett Fehér Lajos politikus, újságírói, a katonai szervekkel

kapcsolatos és agárelméleti munkásságát tárta fel és elemezte a szerző. Témaválasztása egyenesen következett korábbi munkásságából, mivel a népi mozgalom és ezen belül a NÉKOSZ előzményeinek a történetével foglalkozik/foglalkozott. Fehér pedig igen korán közel került a népi eszmevilághoz, és csak egyetemi kommunista szobatársai hatására csatlakozott inkább a Kommunisták Magyarországi Pártjához. Papp István tízéves kutatása során a lehető legtöbb forrást felkutatta, még a vidéki

kisvárosok múzeumi gyűjteményeit is áttekintette. A kötet ezek mellett az Országos Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Politikatörténeti Intézet levéltára anyagaira épít. Emellett támaszkodik a Fehér Lajos ismerősei, családtagjai, munkatársai által adott interjúkra is, amelyek egy részét maga a szerző készítette. És persze Fehér és kortársai visszaemlékezéseit is felhasználta annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb pályaképet rekonstruálja.

A kevésbé tájékozott olvasóban először valószínűleg az a kérdés merül fel, hogy mi teszi Fehér Lajost annyira fontossá, hogy egy önálló és nagy terjedelmű biográfia szülessen róla. Erre a kérdésre akkor kapunk választ, amikor tudatosul bennünk, hogy Fehér pályafutása egyszerre példázza és személyesíti meg Kelet-Európa elmaradottságát és annak modernizációs kísérleteit. Az elmaradottság felszámolását a 20. században több szélsőséges ideológia, így a kommunizmus is hirdette. Kelet-Európa 1945–1989 közötti történetében pedig az államszocialista pártállamok a legtöbb esetben erre tettek kísérletet. Mint minden politikai életutat, úgy Fehérét is emelkedők és bukások tarkítják. Ez világosan kitetszik a kötetből, mivel az olvasó betekintést nyerhet a politikai döntéshozatal különböző funkcióiban megfordult egyén életútján keresztül a pártállam működési mechanizmusai. Fehér esetében például a felszín alatt zajló különböző érdekcsoportok (mai szóval élve lobbisták) közötti küzdelmek bemutatása hallatlanul izgalmas része a munkának. Fehért továbbá még az emeli a magyarországi történettudomány egyik kutatásra érdemes személyévé, hogy nevéhez – illetve az általa megszervezett szakértői csoporthoz, az ún. „Fehér-gárdistákhoz” – kötődik a magyarországi mezőgazdaság 1960-as és 1970-es évekbeli sikeres modernizációja. Az állami tervgazdaság bénító dominan-

ciája közepette ezt egy piaci alapú reform – amely nem kis feladatnak bizonyult – révén lehetett végrehajtani. Itt elsősorban a termelészövetkezetek mellett működő háztáji gazdaságok rendszerére kell gondolnunk. A szerző bemutatja, hogy Fehér szocializációjából egyenesen következett ez a reformerség, mivel szegény-paraszti származása következtében mindvégig elkötelezett volt a vidék felemelése, illetve a mezőgazdaság termelékenységének növelése mellett. Tulajdonképpen ezt jelzi a kötet alcímének „népi kommunista” kategóriája is.

Szerkezetileg a kötet a klasszikus biográfia felépítését követi, vagyis Fehér életútját kronologikus rendben követhetjük nyomon. Csupán az utolsó előtti fejezet merészkedik más megoldásokra, amelyben Papp rendkívül érzékletesen ábrázolja Fehér személyiségét, habitusát. Hozzá kell tenni, hogy még néhány helyen megjelenik ez a szerkezeti megoldás, azonban ilyen teljességben csak az utolsó előtti fejezetben bontakozik ki. Az olvasó ebben az egységben a biográfia hőséne „elsősorban szenvedélyes, impulzív egyéniségét, a paraszti élet, a mezőgazdaság iránti elfogultságoktól sem mentes fellépését” ismerheti meg. Emellett Fehér személyiségének konstans jellemzője volt a „fegyelmezettség, az MSZMP vezetése iránti lojalitás”. Mindezt egy „gyors, hadaró, gyakran szinte érthetetlen beszéd” tette egészen egyénivé (366.).

Fehér Lajos élete annyiban mindenképpen atipikus, hogy társadalmi származását és családjá életkörülményeit tekintetbe véve nem a szokásos pályán járt. Kelet-alföldi, szeghalmi parasztcsaládból származott, földműves szülőktől, több testvére volt. A négy elemít, majd a gimnáziumot szülőhelyén járta ki, egyetemi tanulmányait pedig – sokszor nélkülözések közepette – Debrecenben folytatta. Tehát családjának szociális körülményei nem determinálták pályavá-

lasztását. Politikai nézeteinek alakulását viszont igen. Kezdetben a népi gondolkodók debreceni csoportja vonzotta, majd az illegális Kommunista Magyarországi Pártjában találta meg helyét. Ez a választás egész életére szolgált, mivel származása az agrárérdekek képviselőjévé és szakpolitikussá tette, amelynél csak kommunista identitását és az 1945 után létrejött rendszer fenntartását tartotta fontosabbnak. Egyszerűbben fogalmazva azt is lehet mondani, hogy Fehér hű pártkatona volt, a parasztság érdekében a párton belüli lehetőségek végső határáig elment, ám konfliktushelyzetekben több esetben meghajolt a felső döntés előtt, és alkalmazkodott a mindenkor hivatalos irányvonalhoz.

A szerző bemutatja, hogy Fehér mindössze egy év alatt jutott el a népiek szociális hátrányokon változtatni kívánó eszméitől a marxizmusig. Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Szabó Zoltán és Veres Péter szociográfiai után marxista teoretikus műveket is olvasott, például Lenin: *Állam és forradalom* és Sztálin: *A leninizmus kérdései* című munkákat. Végül is a harmincas évek környezete befolyásolta abban, hogy kommunista lett. Először debreceni évei, szobataírsai, barátaí, majd pedig a kommunistaí népfírontos taktikája volt az, amely kommunistaíává tette.

Ugyancsak korai évei tevékenységének részét képezte a hívatásos újságírás, amely végül szinte élete végéig elkísérte. Frissen szerzett latin–történelem szakos diplomájával inkább a különböző sajtóorgánumoknál próbált szerencsét, s nem kísérletezett az akadémiai pálya lehetőségével. Így a debreceni *Tiszántúl*, illetve a fővárosi *Szabad Szó* újságírója lett. Emellett részt vett a falukutató mozgalomban is, ám Papp István szerint ez annyira nem befolyásolta, hogy a néprajz tudományos művelése felé mozduljon el. Inkább a radikális társadalomátalakító nézeteit erősítették ezek a tapasztalatok (54.).

Fehér pályafutásának egyik legizgalmasabb részletét a Magyarország német megszállása utáni hónapok jelentették. Fontos és tanulságos, hogy a mitikus „antifasiszta ellenállás” működésének egy részlete meggyőzően tisztázódik az olvasó számára. Ugyanis egy-két röplapszóró akciót leszámítva és a Gömbös-szobor felrobbantásának kivételével a Fehér Lajos által koordinált szabotőr csoportok vajmi kevés eredményt mutathattak fel. Ezt tetézte maga Fehér, aki „úgy vált partizánná, hogy ő maga nem fogott fegyvert a kezébe, nem hajított el egyetlen kézigráátot, sőt az akciókat sem nézte végig, még tisztos távolból sem” (88.). Antifasiszta ellenálló pályafutásának folytatását a Politikai Rendőrségnél 1944 után eltöltött másfél évben követhetjük nyomon. A szerző itt rámutatott arra, hogy Fehér elsősorban adminisztratív ügyekkel, a Politikai Rendészeti Osztály (PRO), majd Fehér távozása előtt pár nappal Államvédelmi Osztállyá (ÁVO) alakult szervezetkiépítésével foglalkozott. Főnökével, Péter Gáborral jó viszonyt ápolott. Mint elkötelezett kommunista igyekezett az állományt híthű kommunista párttagokkal feltölteni. Pályafutásának ezen korszakát színezi és érdekessé teszi kijárásí képessége, mivel a gyanúba keveredett népi írók hozzá fordulhattak ügyük tisztázása érdekében. Így Kodolányi János esetében Fehér akadályozta meg, hogy retorziók éréjk az ismert íróat. A politikai rendőrségen töltött időt mint híthű pártkatona szolgálta végig, ám szíve szerint már ekkor is agárkérdésekkel foglalkozott volna. Életében ez a fordulat 1946 végén állt be. Kisebbs-nagyobb megszakításokkal végül haláláig (1981) a mezőgazdaság termelésí feltételeit alakíthatta. A szerző megállapítí, hogy korai agrárszemléletét két tényező befolyásolta. Először is a gazdasági problémák megoldását akár még az egyén szabadságának a korlátozásával is elérhetőnek tartotta. Például 80-100 hol-

das nagygazdákat, akik aratógéppel rendelkeztek, internáltatta volna, hogy az aratógépet kisajátíthassa az „alsóbb osztályok” számára. Másrészt a parasztságban nem teljes „reakciós osztályt” látott, hanem differenciáltabb képet alkotott róla, és ezt próbálta a párton belül érvényesíteni. Fehér végül az MKP 1950-es évekbeli agrárprogramja őszinte hívójének bizonyult, ám írásaiban már ekkor megjelentek a hatvanas évek sikeres mezőgazdasági modernizációjával kapcsolatos reformgondolatok. Például már ekkor megfogalmazta a termelőszövetkezetek termelési feladatainak olyan körét, amelyben az élelmiszeripar is fontos szerepet játszott. Továbbá rámutatott a növény-nemesítés és az öntözés, valamint a gépesítés szükségességére, illetve az agártudomány eredményei gyakorlati alkalmazásának előnyeire.

Korai mezőgazdasági – ám inkább újságírói, mint szakpolitikai – tevékenysége a szovjet típusú kolhozosítás támogatásában csúcsozott ki. Írásaiban itt olyan csacskaságok is megjelennek, mint a szovjet micsurinizmus és liszenkóizmus támogatása. Elég csak a hírhedt „magyar narancs” vagy a magyarországi gyapot-termesztés irreális ötletére gondolni. Ám Papp István rendkívül pontos abban is, hogy rámutat: Fehér megrögzötten hitt „a természeti táj és a hagyományos termelési kultúra radikális átalakíthatóságában” (127).

Az olvasó egyet kell értsen a szerző azon megállapításával, miszerint Fehér pályafutásának egyik fő töréspontját az a dilemma képezte, hogy a mezőgazdaság fontosságát felismerő és szem előtt tartó Nagy Imre vagy pedig a hatalompolitikus Kádár János mellé álljon. A Nagy Imre névvel jellemezhető 1953 és 1955 közötti reformkurzus idején Fehér Nagy elkötelezett támogatója, híve volt. Ezt a viszonyt Nagy fel tudta használni bázisának kiszélesítésére, mivel Fehér jó kapcsolatokkal rendelkezett a volt parasztpártiakkal és kisgazdákkal.

Az államszocialista párt működési mechanizmusainak egyik rendkívül jó példája Fehér 1955-ös bukása. Mint Nagy híve kikerült a döntéshozó testületből, ám a Sztálin halálát követő évek gyakorlatával összhangban büntetőjogi eljárás már nem indult ellene. Félreállítását követően egy vidéki termelőszövetkezet igazgatója lett. Itt alkalmat adódott arra, hogy gyakorlatban kamatoztassa elgondolásait. Az állami gazdaságban töltött idő emellett azért is hasznosnak bizonyult, mert alulról megismerte egy termelőszövetkezet működését, valamint olyan agrárszakemberekkel került kapcsolatba, mint Dimény Imre, Izinger Pál vagy a nádudvari Szabó István, akik a későbbiekben a mezőgazdasági reform elkötelezett híveiként szegődtek mellé. Fehér – habár agrárpolitikai nézetei számos ponton azonosak voltak a Nagy Imréével – végül mégis Kádár Jánost választotta. Papp rendkívül pontosan kimutatja, hogy a Nagytól való eltávolodása nem az 1956-os forradalom októberi napjaiban, hanem jóval korábban, már 1956 nyarán megkezdődött.

A szerző arra is rámutat, hogy az 1956-os októberi napok is hozzájárultak Fehérnek Kádárhoz való közeledéséhez. Fehér – mivel antifasiszta felkelő múlttal rendelkezett – a párt Katonai Bizottságának volt a tagja, és legtöbb megnyilvánulása a forradalom erőszakos felszámolására irányult. Így egyszerű választ kapunk arra a kérdésre, hogy miért Kádár és nem Nagy Imre lett a „felettes énje”. A harmadik utas, népi kommunista gondoltvilággal mindazonáltal korántsem szakított teljesen. Ez leginkább az agrártézisei folytonosságában követhető nyomon. Külön érdekességnek számít Fehér azon javaslata, amelyben felveti, hogy a megszálló szovjet csapatokat váltsák fel lengyel, bolgár és jugoszláv alakulatokkal, valamint Nagy Imre hozzon létre az MSZMP-től különálló új munkás-paraszt pártot. A visszarendeződés és

retorziók következtében azonban egyre kevésbé volt lehetséges Fehér azon törekvése, hogy közvetítő egyén legyen Nagy és Kádár között.

A Kádár melletti kiállítás döntő módon járult hozzá ahhoz, hogy 1956 után Fehér felelős pozícióba jutott, és így nagymértékben hozzájárulhatott magyar mezőgazdaság szovjet blokkon belül egyedülálló fejlődési útjának kikövezéséhez és eredményeinek az eléréséhez. Azonban mint számos reformer életútja és maga a reformfolyamat, Fehér pozíciója és tündöklése sem volt biztos, illetve állandó. Papp István bemutatja, hogy a restaurációs években Fehérnek több esetben is szembe kellett szállnia a sztálinistákkal, akiket a mezőgazdasági szakpolitikában elsősorban Dögei Imre képviselt. Az ötvenes évek végére Fehér körül körvonalazódott az a reformer csoport, amely végül a magyar mezőgazdaságot elsősorban, de tágabban az egész gazdasági szerkezetet reformálni kívánta. Ebben a folyamatban Fehér és Fock Jenő gyümölcsöző kapcsolata, valamint Erdei Ferenc tanácsai és végül a Dimény Imrével kialakult jó együttműködése játszott fontos szerepet.

Az olvasó számára ugyancsak érdekes a kollektivizálásról szóló politikai bizottsági vita az 1950-es évek végén. Itt Papp rámutat arra, hogy nem csupán a résztvevők személyi ellentétei befolyásolták a végeredményt. A szerző szerint tulajdonképpen tágabb értelemben a kommunizmus értelelmzései csaptak össze. Mint ki mutatja, két tábor körvonalazódott. Egyrészt Kádár és az őt támogatók, akik „számára a szocializmus a forradalom, az eszmei átalakulás, a társadalom átforgmálásának eszköze volt, egy új minőség létrehozása révén”, és a gazdasági modernizáció ehhez képest másodlagos. A másik csoportot Fehér, a reformerek és technokraták képviselték, akik úgy vélték, hogy „a kollektivizálás s tágabb értelemben véve a szocializmus építése a modernizáció eszköze volt, amelynek persze voltak társadalom-politikai következményei is”

(249.). Fehér végül részt vett a kollektivizálás előkészítésében, és – mint a szerző megállapítja – cselekvésének kereteit meghatározta az, hogy „sosem vonta kétségbe a deklarált gazdaságpolitikai lépések politikai szükségességét, ám a végrehajtást mindig összekapcsolta a termelékenység, az ellátás, tágabb értelemben véve az életszínvonal kérdésével” (260.). Tulajdonképpen a fenti mondat jellemzi a legpon- tosanban Fehér fontosságát Magyarors- zág 1956 utáni történetében.

Az utókor Fehér egyik fontos érdemének a téeszkek szakosítását tartja. Ahogyan erre a szerző felhívja a figyelmet, ez így is volt, annyi különbséggel, hogy az „ötletgazda” nem Fehér, hanem Erdei Ferenc volt. Továbbá ugyancsak a hatvanas évek első felében sikerült az, hogy „Fehér Lajos és csapata keresztül tudta vinni, hogy túrtból támogatott fogalom- má legyen a háztáji, amely a következő években a magyar agrármodell fundaméntális részévé vált” (289.).

A reformfolyamat megtorpanásával és az 1974-es „baloldali visszarendező- dés” következtében Fehér Lajos bukott politikussá vált. Ezt a szerző külső – szovjet kritikák – és belső tényezőkkel magyarázza. Papp a hangsúlyt inkább a hazai neosztálinista ellenzék jelentkezésére és megerősödésére teszi, vala- mint arra, hogy Kádár – uralmának fenntartása érdekében – feláldozta a reformfolyamatot és annak képviselőit. A szerző érzékelteti, hogy a döntés Fehér Lajost rendkívüli módon megviselte, és élete végéig neheztelt Kádár- ra. Ez olyan mértékű volt, hogy – mint Papp kiderítette – Fehér Kádárt a szovjet politika magyarországi helytartójának, sőt mi több a náci kifejezést használva szovjet gauleiternek nevezte. Élete végén a politika világtól távol visszaem- lékezései megírásával foglalkozott, 1981-es haláláig.

Papp István műve jelentős hozzájárulás Magyarország 1945 és 1989 közötti történetének realisabb megismeréséhez.

Antal Róbert-István

HÁT ŐRZŐJE VAGYOK ÉN A TESTVÉREMNEK?

Papp Sándor Zsigmond: *Gyűlölet*

■ Van az, amit nem ejtünk ki a szánkon. Amiről nem illik beszélni. A pont-ról pontra megtervezett gyermekzsúrok és a petrezselymes krumplival igazolt vasárnapi ebédek nem szólhatnak róla. A <http://szinonimaszotar.hu> alapján többek között ezen fogalmakkal helyettesíthető: utálat, ellenszenv stb.

Papp Sándor Zsigmond 2018-ban megjelent regényének talán egyik legalapvetőbb érdeme, hogy nem riad meg a *gyűlölet* természetyszerű örökkévalóságától, és nem sűríti egyetlen, a cselekmény egész folyamatára üledő anyagtalan motívummá azt, hanem olyan jelenségeként dokumentálja, melynek nemzedék- és rendszerváltásokat, illetve határátlépéseket útbaigazító ereje van; következőképpen: saját, megszokott közegében. A Papp-regény egymást követő fejezetei olyan egységekként definiálhatók, melyek kauzális viszonyhálózatuk révén az emberi gyűlölet kelet-európai esettanulmányát adják.

A *Vasárnap* című első fejezetrész – a zsidó-keresztény hagyománnyal szembeállítva – nem az emberi emlékezet és a teremtés kezdetét, hanem a rombolást (a Zsil utca nyolc alatt fekvő családi ház eladása, az onnan való menekülés) foglalja magában, így tehát az ütemszerűen működő felejtésre épül. Az itt fellépő narrátori hanghoz járuló visszaemlékezési folyamat egyrészt a jelen idő különböző mérföldköveinek és karaktereinek (az említett családi ház, a szomszédban élő Précsek Anna néni) bemutatásával veszi kezdetét, az ezektől való térbeli elhatárolódás pedig a

mostból hiányzó, csak utalásszerűen említett szülők cselekménybe való implikálódását eredményezi. A két idősíkhöz párhuzamosan való alkalmazása a Mitruba tartó vonat elindulását hívja életre, és egy ennél jóval korábbi történelmi kort.

A második fejezetben egy olyan, a *Vasárnap*tól látszólag függetlenített narráció bontakozik ki, melyben Loboncz Tibor, de leginkább Borbándi Mária főszereplésével a romániai államszocializmus magyar polgárainak életképei rekonstruálódnak, ám az olvasó beljebb is merészkedhet – a szerző is ezt teszi –, hiszen Mária apjában, Borbándi Ferencben a román-gyűlölő magyar hatalmat ismeri fel. A *Gyűlölet* két atyja (Ferenc, illetve Nicolae Ceaușescu, aki az előbbivel ellentétben értelemszerűen nem közvetlenül, hanem a felsorakoztatott államszolgálok révén ölt alakot), bár ellentétes politikai nézeteket vallanak, de jóformán azonos stratégiákkal és nyelvi eszközökkel igyekeznek elérni kitűzött céljukat: saját képükre formálni a fiatal házaspárt. Ennek talán legszembetűnőbb példája az a mód, ahogyan a repartíciós bizottság elnöke bánik Máriával: „Kiváló tanulmányi eredményeket ért el, így most választhat magának munkahelyet. [...] Sajnos csak a mitrui textilgyárban van hely.” (41–43.); és ahogyan Ferenc rendelkezik gyermekei sorsával: „A gyűlésen még két szabályt állít fel Ferenc. Két év után vissza kell jöjjenek. [...], ő meg félre fog tenni. És ami a legfontosabb, emeli fel újra az újját, ez idő alatt a lánya nem eshet teherbe.” (50.) Az idézett szövegtörödékek szóhasználatá-

ból (*gyűlés, szabály*) világosan kitűnik, hogy az apai tanács olyan ellentmondást nem tűrő imperatívuszba torkollik, mely nem kizárólag a szülőktől való hosszan tartó fizikai távol-ságot, hanem a tőlük függetlenített, szabad életet is igyekszik kizárni.

A családi modellbe ilyen módon történő erőszakos beavatkozást nem kizárólag az apa gyakorolja; bár pontosan ellentétes célirányt követve, de néhány oldallal később arról értesülünk, hogy egy mellékszerepben megjelenő házaspárt gyermektelenségi adóbefizetésre kötelez a biopolitikát érvényesítő román diktatúra. Loboncz Márton 1974-ben történő világrajöve-tele (Ferenc elnevezései: *probléma, szerencsétlen esemény*) narratív fordulatot von maga után a műben. Míg Tibor mérnökként a „kommunizmus büszkeségét építi” (141.), addig a Borbándi szülők megközelítőleg három évre magukhoz veszik Mártont: „Örökbe fogadjuk. Így legalább valaki továbbviszi a nevünket. [...] Bármikor szülhetsz. Annyit, amennyit csak akartok.” (212–213.)

Mindeközben a párhuzamos cselekményszál futtató narrátor felfedi kilétét (Loboncz), de a *Gyűlölet* kompozíciós módszereinek viszonylatában az V. fejezet a legjelentősebbek egyike, hiszen a főszereplő ezen a ponton bár még gyermekkorát éli, de önálló belső hang és azonosságtudat rögzül alakjához. Személyiségfejlődését tekintve – mely a regény hangu-gulatának teljes egészét meghatározza és sajátossá teszi – fontos a mindig elutazó/eltűnő, de soha meg nem érkező – olykor Lobonț Tiberiu névre hallgató és párttag – apa: „Időnként, hogy egy villanásra mégis láthatóvá váljék, fényképet küld magáról.” (249.). Papp Sándor Zsigmond egy olyan (hiányzó) apakarakter leírását nyújtja, amely a romániai kommunizmus által belelegzett férfi mintapéldánya lehet. Loboncz Tibor jellemábrázolásában a hatalomra való törekvés és az alattvalóság iránti lá- tens vágy fuzionál: „Tibor soha nem

meri bevallani, hogy nem Mária karcsú bokája [...] nyűgözi le igazán, ha- nem az a családi légkör, amit az Avram Iancu negyedben talál Ferenc vezetésével.” (121.)

A román-magyar etnikumközi szembenállás kíméletlen prezentálá- sa Borbándi Mária perspektíváján ke- resztül jut el a *Gyűlölet* olvasóihoz. Az anya románok iránti ellenérzése két, egymástól különválasztható hatóerő következményének tulajdo- nítható: egyrészt az apai fajgyűlölet áthagyományozódásának, másrészt Tibor állandóvá vált távollétének: „Menj vissza a fajtádhhoz, addig sem látsz minket.” (248.). A keserű anyai nevelés következtében Loboncz Már- ton már gyermekkorában elsajátítja azokat a sztereotíp szófordulatokat, amelyek a román néphez kapcsolha- tók: lusta, bűdös, bocskoros paraszt stb. A Papp-regény témavilágának középpontjában álló gyűlölet tehát olyan rétegzett *teremtményként* ol- vasható, melyet bár a történelem viszontagságainak kollektív tapasztat- lata hoz létre, az individuális trauma generációról generációra való átadá- sa alakítja jelen idejűvé.

Míg Tibor alakjához mindinkább a *láthatatlan ember* szókapcsolat tár- sul, addig Guszti csak férj-, és nem apapótlékként kerül be a tárgyalt mű narrációjába, mert már Mária számá- ra a világra való nyitottság illúzióját, az alig tíz éves gyermeknek az anya elfordulását, a csakis önmagára való utaltságot jelenti. Loboncz Dánielnek – Márton (fél)testvérének – 1984-ben való megszületése teszi visszafordít- hatatlanul tragikussá a Loboncz csa- lád három generációjára fókuszáló történetet.

Az újszülött halálát, az apa bör- tönbe kerülését taglaló szövegrészek kétségkívül a *Gyűlölet* legerőtelje- sebb passzusai, de egyszerűsre ne- hezen magyarázható befogadási problémákat is előidézhetnek. Első- sorban azért, mert a gyilkosság bár- minemű előzmény nélkül történik meg, másrészt a gyermek – ő az

egyetlen, aki a tett helyszínén tartózkodik – nem képes/akarja magára öltetni a szemtanú szerepét: „Furcsa arra is gondolni, hogy ha most elkezdene mesélni, mit hallott vagy mit nem hallott alvás közben, akkor mindenki rá figyelne.” (311.) Álomban-léte megbízhatatlanná teszi, s *mégiscsak gyermek*, mondaná az olvasó. Papp Sándor Zsigmond úgy építi fel a Zsil utca nyolc univerzumát, hogy elbeszélője bár helyzetjelentések tömkelegével szolgál – esetenként a redundancia határáig is –, a lényegi történetekről szóló tájékoztatás nem valósul meg. Kivételt képez Précsekné vallomása: „Amikor a kapuban egy pillanatra visszafordult, az arcát is látta, a főmérnök elvtárs volt.” (317–318.) Ez megingathatatlan, hiszen a negyedik vodkán túleső apa is vall.

Némelykor elfelejtjük, hogy mi történik *éppen* Loboncz Márton építésmérnök világában. Szerelmes lesz Mirunába, egy román nőbe. Kóvályog a mitrui városrészekben, reggelente megüli öngyűlöleti negyed-

órait, aminek okát nem ismerjük. Megjegyzendő, hogy Papp olyannyira szépen játszik az erdélyi helyszínek fiktív elnevezéseivel – csak a legfontosabbak: Mitru, Dreghin – hogy az ember önkéntelen is találgat, vajon járt-e már ott. Úgy tűnhet, hogy már-már elfelejtette útjának valódi okát: megtalálni apját.

A televízióból kiszűrődő joghurt-reklám hangzavarában Miruna így szól: „Te voltál, ugye?” (452.)

A *Gyűlölet* szerzője négyszázhatvankilenc oldalon át úgy tesz ki bennünket elbizonytalanító eljárásainak, hogy az értelmező a szövegekörpusz bizonyos helyein már kényszeres módon igyekszik megválaszolni a Loboncz család – és egyáltalán a hetvenes, majd nyolcvanas évek román diktatúrájának – elhallgat(tat)ott kérdéseit. Mindehhez az is hozzájárul, hogy a nagyregény kompozíciós struktúrája túlon túl diffúz, szétszálazottsága állandó önfegyelmet követel az olvasás során. Feltehetően ez is a célja.

Kiss Júlia

ABSTRACTS

Géza Balázs

■ *The International Society of Hungarian Language and Culture – on Old and New Roads*

Keywords: *Hungarian Language Conference, International Society of Hungarian Language and Culture*

The year 1970 saw the start of the movement known as the Hungarian Language Conference (Anyanyelvi Konferencia). Starting from 1 February 1992, this institution also functions as the International Society of Hungarian Language and Culture. Over the past 50 years, this initiative – bringing together Hungarian language diasporas and majority communities – has undergone significant changes. Nevertheless, it always represented its main aim: the safekeeping of the unity of Hungarian culture and its popularization. There are three main periods of this movement. (1) The organization of conferences every five years (1970-1992), (2) the period of institutional consolidation of the Hungarian Language Conference – the International Society of Hungarian Language and Culture (1992-2012), (3) the search for new ways, along with the preservation of its original mission, for the cultivation of the Hungarian language (2012). The main characteristics of this renewal have been: a) the bringing together of Hungarian NGOs from this field, b) the integration of the relevant movements into the Hungarian linguistic strategy, c) the renewal of communication (e.g. E-NYÉK), d), generational change, association with youth organisation, e) new programs (essay conferences, summer camps, summer schools).

Béla Bíró

■ *Assimilation vs. Coexistence*

Keywords: *integration, assimilation, minorities, Europe, migrants*

The basic idea of the essay is that today Europe – although it populates itself with prospective minorities (the migrants) – is fully unable to face up to the minority-problem. In Western Europe, the assimilation is today systematically confused with integration, but this “integration” could no longer transform itself in a factual basis of social cohesion. There is a fundamental difference between the – substantially always individualistic – assimilation (i.e. the full acquisition of the majority language and culture) and the – always communitarian – integration, based on multilingualism and multiple identities.

László Máté

■ *In Commitment to Kazinczy*

Keywords: *Czechoslovakia, Slovakia, Hungarian minority, Hungarian language and culture*

The Cultural Association of the Hungarian Workers in Czechoslovakia was established almost 70 years ago, in March 1919, following the initiative of the Communist Party. Currently, it functions under the name “Civic and Cultural Association of Hungarians in Slovakia”. The organization has always played an important role in the life of the Hungarian community. This was especially true fifty years ago, in the period of the Prague Spring and of the so-called “socialism with a human face”. The Velvet Revolution of 1989 has not brought about the legalized emancipation of the Hungarian community. Laws against the Hungarian minority are still being drafted, such as the language law, the law of citizenship, the laws on the inviolability of the Beneš decrees. Hence, the struggle for the protection of Hungarian language is still as current as ever.

János Péntek

■ *The Borderless Hungarian language movement*

Keywords: *Romania, Kolozsvár, Association of the Transylvanian Cultivators of Hungarian Language, minority culture, Hungarian language*

The author of this essay evokes one of his cathartic experiences from the 1990s: that of the possibility to request one's linguistic dignity and of building a professional society of people involved in Hungarian studies, thus overcoming the previous linguistic and scholarly isolation. These developments were also favoured by the fact that, in the first months of the new decade, almost one hundred Hungarian university teachers have signalled that they would be pleased to come to Kolozsvár (in Romania: Cluj) as visiting professors. As the professional society similar to the Association of the Cultivators of Hungarian Language from Hungary, the Association of the Transylvanian Cultivators of Hungarian Language (AESZ) was established, the motivation to overcome the borders and to fasten the new society to other relevant organisations and events from the Carpathian Basin with as many ties as possible has already been clear. The AESZ has thus become the main institution of the Hungarian language movement in Transylvania.

Pártoló tagok

András Sándor – író, költő, Nemesvita
Bencsik János – képzőművész, Budapest
gróf Degenfeld-Schonburg Sándor – közgazdász, München
Gálfalvi Zsolt – irodalomkritikus, szerkesztő, Marosvásárhely
Kelemen Hunor – író, politikus, az RMDSZ elnöke
Dr. Kende Péter – szociológus, Párizs
Dr. Kovalszky Péter – orvos, az AMBK elnöke, Detroit
Lauer Edith – politikus, az AMBK volt elnöke, Cleveland
Markó Béla – költő, politikus, Marosvásárhely
Nagy Péter – nyomdaigazgató, Kolozsvár
Paulovics László – képzőművész, Szentendre
Dr. Romsics Ignác – történész, akadémikus, Göd
Dr. Úry Előd – fogorvos, az Erdélyi Kör elnöke, Sopron
Dr. Varga István – ügyvéd, Orosháza

Támogató tagok

Ágh István – költő, Budapest
Árkossy István – képzőművész, Budapest
Dr. Avornicului Mihály – egyetemi adjunktus, Kolozsvár
Dr. Balla Bálint – szociológus, ny. egyetemi tanár, Berlin
Dr. Benkő Samu – történész, akadémikus, Kolozsvár
Dr. Bitay Enikő – akadémikus, Kolozsvár
Dr. Nicholas Bodor – vegyészprofesszor, Miami
Dr. Buchwald Péter – vegyész, Kolozsvár
ifj. Dr. Buchwald Péter és Amy – gyógyszervegyész, egyetemi tanár, Miami
Dr. Csapody Miklós – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Cseh Áron – jogász, diplomata, Budapest
Csöregi Csenge – Emberi Erőforrások Minisztériuma, ügyintéző, Budapest
Peter Deak – a Zürich Neumünster Református Gyülekezet elnöke
Dr. Deréky Pál – irodalomtörténész, Bécs
Dr. Egyed Ákos – történész, akadémikus, Kolozsvár
Dr. Filep Antal – néprajzkutató, Budapest
Amedeo Di Francesco – egyetemi tanár, Nápoly
Füzi László – irodalomtörténész, főszerkesztő, Kecskemét
Gálfalvi György és Zsigmond Irma – szerkesztő, író, Marosvásárhely
Dr. Geréb Zsolt – teológiai professzor, Kolozsvár
Dr. Gyarmati György – történész, főszerkesztő, Budapest
Dr. Hegyi Klára – történész, professor emeritus, Budapest
Judik Zoltán – építészmérnök, Budapest
Dr. Hermann Róbert – történész, igazgató, Budapest
Dr. Kántor István – orvos, Budapest
Kántor László – rendező, producer, Budapest
Kerekes György – szerkesztő, Kolozsvár
Dr. Kiss András – orvos, Pomáz
Kiss Károly – ny. agronómus, Élesd
Kónya-Hamar Sándor – költő, közíró, politikus, Kolozsvár

Korniss Péter – fotóművész, Budapest
Dr. Kovács András – művészettörténész, akadémikus, Kolozsvár
Dr. Kovács Zoltán – egyetemi docens, Kolozsvár
Könczey Elemér – grafikus, Kolozsvár
Lábody László – ny. államtitkár, Budapest
Márton László – vállalkozó-igazgató, Gyergyószentmiklós
Molnár Judit – szerkesztő, Nagyvárad
Nagy Éva – ny. tanár, Calgary
Dr. Nagy Mihály Zoltán – főlevéltáros, Nagyárad
Dr. Pomogáts Béla – irodalomtörténész, Budapest
Dr. Singer Júlia – biostatistikus, Budapest
Dr. Szász István Tas – orvos, Leányfalu
Dr. Szász Zoltán – történész, tudományos tanácsadó, Budapest
Dr. Tamás Ernő és Sedlmayer Ella – Sopron
Dr. Tankó Attila – orvos, Budapest
Dr. Tibori Szabó Zoltán – szerkesztő, egyetemi oktató, Kolozsvár

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette: Balázs Géza
(vendégszerkesztő) és Csöke Péter

Angyal Miklós (1965) – rendőr ezredes, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem – Rendészettudományi Kar – Kriminológia Intézet – Kriminál-taktikai és Metodikai Tanszék, Budapest

Antal Róbert-István (1992) – doktorandusz, Eszterházy Károly Egyetem, Eger
Árkossy István (1943) – festőművész, grafikus, író, Kolozsvár

Balázs Géza (1950) – néprajzkutató, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék vezetője, a Partiumi Egyetem oktatója, az Anyanyelvi Konferencia elnöke, Budapest

Bezsényi Tamás (1988) – rendőr őrnagy, tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem – Rendészettudományi Kar – Kriminológia Intézet – Kriminál-taktikai és Metodikai Tanszék, Budapest

Bíró Béla (1947) – professor emeritus, Sapientia EMTE, Kolozsvár

Borcsa János (1933) – irodalomkritikus, az irodalomtudomány doktora, Kézdivásárhely

Csöke Péter (1945) – irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár, Kolozsvári Kommunikáció- és Média tudományi Intézet, igazgató, Kolozsvár
Demény Péter (1972) – költő, szerkesztő, Látó, Marosvásárhely

Jánosi Zoltán (1954) – irodalomtörténész, a Magyar Napló Kiadó irodalmi vezetője, Budapest
Juhász Judit (1947) – az Anyanyelv-politikai Szövetségének elnöke, a Magyar Művészeti Akadémia sajtófőnöke és szövegvizsgálója, Budapest
Kiss Júlia (1994) – mesterképzős hallgató, ELTE, Budapest

Lakatos Ágnes (1991) – doktorandusz, Magyar és Általános Nyelvészeti Intézet, BTE, Kolozsvár
Lőrincze Lajos (1915–1993) – nyelvész, tanár, az Anyanyelvi Konferencia társalapítója, Budapest
Máté László (1942) – művelődésszervező, közíró, Kassa

Minya Károly (1963) – a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, a Magyar Professzorok Világtanácsának tagja, Nyíregyháza

Molnár Judit (1950) – tanár, közíró, Nagyvárad
Nagy Éva (1965) – szaktanácsadó, PhD, Oktatási Minisztérium, Bukarest

Nagy L. János (1946) – nyelvész, professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem, Szeged
Nagy Miklós Kund (1943) – újságíró, szerkesztő, művészeti író, Marosvásárhely

Nyíri Péter (1980) – irodalomtörténész, múzeum-igazgató, Petőfi Irodalmi Múzeum – A Magyar Nyelv Múzeuma, Sátoraljaújhegy-Szépfalva
Péntek János (1941) – nyelvész, egyetemi tanár, 2007 és 2014 között az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának elnöke, Kolozsvár

Péter Árpád (1981) – kritikus, PhD, egyetemi oktató, BTE, Kolozsvár
Sas Péter (1954) – irodalom- és művelődéstörténész, PhD, Budapest

Szörényi László (1945) – irodalomtörténész, az MTA doktora, Budapest
Vári Fábián László (1951) – költő, prózaíró, műfordító, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, Beregszász

TÁMOGATÓK

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

MINISTERUL EDUCAȚIEI
ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE

ȘTIINȚA ȘI
CULTURA

CONSILIUL JUDEȚEAN
CLUJ

MINISTERUL CULTURII ȘI
IDENTITĂȚII NAȚIONALE

Magyarországi Amerikai
Coesion

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA
NEMZETKÖZI TÁRSASÁGA
ANYANYELVI KONFERENCIA

„Sokféle, jórészt ismert oka van annak, hogy a nyelvterület peremén, a külső régiókban fölmagasztosul, szentséggé válik az anyanyelv. Elsősorban veszélyeztetettsége miatt van így, és ez a beszélők és a nyelvközösség identitását, méltóságát érinti. Ezzel a fölmagasztosulással nincs mindig összhangban a nyelvválasztás az oktatás tekintetében, az igényesség és tudatosság a nyelvhasználatban, a nyelv vállalása a mindennapokban legalább a meglévő jogi keretek közt. Az anyanyelvi mozgalomnak éppen abban lehet továbbra is szerepe, hogy legalább a fiatalok közelebb kerüljenek egymáshoz az ünnepek és a hétköznapiakat, a szimbolikus fölértékelést és a pragmatikus leértékelést.”

(Péntek János)

ISSN 1222 8338

9 771222 283304 1 8 0 0 7 5 00 FT

**LIBRĂ MATERNĂ ȘI LITERATURĂ
NATIVE LANGUAGE AND LITERATURE**